

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

**AHKÂM AYETLERİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE VE
ENDONEZYA DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIKLARININ
YAYINLADIKLARI TEFSİRLERİN KARŞILAŞTIRILMASI**

Aeni NAHDİYATİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman:
Prof. Dr. Mehmet Sait ŞİMŞEK**

KONYA – 2020

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Aeni Nahdiyati		
	Numarası	16810601022		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tefsir		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Ahkam Ayetleri Çerçevesinde Türkiye Ve Endonezya Diyanet İşleri Başkanlıklarının Yayınladıkları Tefsirlerin Karşılaştırılması			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Aeni Nahdiyati

Özet

Öğrencinin	Adı Soyadı	Aeni Nahdiyati		
	Numarası	16810601022		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tefsir		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet Sait ŞİMŞEK		
Tezin Adı	Ahkâm Ayetleri Çerçevesinde Türkiye Ve Endonezya Diyanet İşleri Başkanlıklarının Yayınladıkları Tefsirlerin Karşılaştırılması			

Kur’ân üzerindeki çalışmalar asla durgun değildir. Türkiye ve Endonezya Diyanet İşleri Başkanlıkları tarafından derlenip yayınlanan Kur’ân Yolu ve *Al-Quran dan Tafsirnya* adlı tefsir eserleri son zamanlarda ortaya çıkan çağdaş tefsirlerin güzel örnekleri olarak sayılabilir.

Türkiye’deki müslüman nüfusun çoğunluğu Sünni Hanefi mezhebine bağlı ve Endonezya’daki müslüman nüfusun çoğunluğu Sünni Şafii mezhebine bağlıdır. Bu nedenle, bu araştırmanın temel konusu, ahkâm ayetleri çerçevesinde Türkiye ve Endonezya Diyanet İşleri Başkanlıklarının yayınladıkları tefsirlerinin karşılaştırılmasının önemini ortaya koymaktadır. Bu araştırma çok önemlidir çünkü, ikisi arasındaki farkları tanımayı amaçlar, böylece gruplar arasında karşılıklı bir anlayış olur ve kişisel ya da grup görüşlerinin en doğru olduğu konusunda karşılıklı bir gerekçe yoktur. Çalışmamızı sınırlandırmak amacıyla genel olarak Kur’ân-ı Kerim’de var olan ahkâm konularından bahsedeceğiz. Abdul Vahhap Hallaf’ın metodunda olduğu gibi Kur’ân’ın iki ana ahkam konusu olan ibadet ve muamelat hükümlerini içeren ayetleri ele alarak, Kur’ân Yolu ve *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirlerinin karşılaştırmasını yaptık. Ve sonuç olarak her iki tefsirde, Şafii ve Hanefi mezhepleri arasındaki farklılıklar, hem ibadet ayetlerinde hem de muamelat ayetlerinde yorumun içeriğini etkilemektedir. Fakat, hem Kur’ân Yolu tefsirinde hem de *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirinde ayetler yorumlanırken belli bir mezhebe eğilim gösterilmemiştir.

Anahtar kelimeler : Kuran Yolu, *Al-Quran dan Tafsirnya*, Ahkâm ayetleri.

Abstract

Author's	Name and Surname	Aeni Nahdiyati		
	Student Number	16810601022		
	Department	Basic Islamic Science / Tafsir		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Mehmet Sait ŞİMŞEK		
Title of the Thesis/Dissertation	The Comparison Of Turkey's And Indonesia's Religious Affairs Directorate Tafsirs In The Context Of Ahkam Verses			

Studies on the Qur'an are never stagnant. Turkey and Indonesian Ministry of Religious Affairs compiled and published by the Kuran Yolu and *Al-Quran Tafsirnya* works as a good example of the contemporary tafsir.

The majority Sunni Muslim population in Turkey is connected to the Hanafi and Shafi'i as majority Sunni Muslim population in Indonesia. Therefore the main subject of this research is the comparison of Turkey's and Indonesia's religious affairs directorate tafsirs in the context of ahkam verses. This research is very important because it aims to recognize the difference between the two, so there is a mutual understanding between the groups and no mutual justification for the most correct personal or group views. In order to limit our work, we will talk about the issues of the ahkam verses that exist in the Qur'an in general. As in the method of Abdul Vahhap Hallaf, we made a comparison of that tafsirs by examining the verses containing the provisions of ibadet and muamelat, which are the two main issues of the Qur'an. As a result, in both tafsir, the differences between the Shafi and Hanafi sects affect the content of the interpretation in both the ibadat verses and muamalat verses. However, while interpreting the verses in both tafsir, there was no tendency towards a certain denomination.

Keywords : Kuran Yolu, *Al-Quran dan Tafsirnya*, Ahkam verses.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ÖNSÖZ	vi
KISALTMALAR	viii

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ	1
B. ARAŞTIRMANIN AMACI	2
C. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	3
D. ARAŞTIRMA KONUSUYLA İLGİLİ KURAMSAL ÇERÇEVE VE KONUUYLA İLGİLİ BELLİ BAŞLI ARAŞTIRMALAR.....	4
E. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ (MODELİ)	5

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİM'DE AHKÂM AYETLERİ

A. Kur'ân-ı Kerim ve Konuların Muhtevası	6
B. Kur'ân-ı Kerim'de Ahkâm Ayetleri	12
C. Kur'ân-ı Kerim'de Ahkâm Konularının Türleri	14
D. Ahkâm Tefsiri	16
a. Ahkâm Tefsirin Tarifi.....	16
b. Ahkâm Tefsiri ile İlgili Çalışmaların Başlangıcı.....	17
c. Yazılan Ahkâm Tefsirleri.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

'KUR'ÂN YOLU' VE 'AL-QURAN DAN TAFSİRNYA' TEFSİRLERİNİN TANITIMI VE METOTLARI

A. Kur'ân Yolu ve Al-Quran dan Tafsirnya'nın Tanıtımı	19
a. Kur'ân Yolu	19
1. Telif Tarihi.....	19
2. Teknik Özellikleri.....	21

3. Müellifleri	22
4. Eserin Kaynakları	27
b. <i>Al-Quran dan Tafsirnya</i>	30
1. Telif Tarihi	30
2. Teknik Özellikleri.....	30
3. Müellifleri	32
4. Eserin Kaynakları	41
B. Kur'ân Yolu ve <i>Al-Quran dan Tafsirnya</i> 'nın Metotları	43
a. Kur'ân Yolu'nun Metodu	43
b. <i>Al-Quran dan Tafsirnya</i> 'nın Metodu	45
c. Kur'ân Yolu ve <i>Al-Quran dan Tafsirnya</i> Tefsirlerinin Metotlarının Farklılıkları.....	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

'KUR'ÂN YOLU' VE 'AL-QURAN DAN TAFSİRNYA' TEFSİRLERİNİN AHKÂM AYETLERİNİN YORUMLARI AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

A. İbadet Ayetleri	57
a. Taharet	57
b. Namaz	64
c. Oruç	67
d. Zekat	70
e. Hac	75
f. Kurban	82
B. Muamelat Ayetleri	84
a. Aile Hukuku	85
b. Medeni Hukuk.....	93
c. Ceza Hukuku	99
d. Yargılama Hukuku	105
e. Anayasa.....	107
f. Devletler Hukuku	112
g. İktisad.....	117
SONUÇ	123
KAYNAKÇA	128

ÖNSÖZ

Bizi mü'minler olarak yaratan âlemlerin Rabbi Allah'a hamd ü senalar olsun. Alemlere rahmet olarak, bize rehber olarak gönderilen Resulullah üzerine salatü selam olsun.

Allah Teâlâ'nın mu'ciz kelâmı Kur'ân-ı Kerim, on dört asırdan beri insanlığın manevî, ahlâkî, hukuki ve içtimaî alanlardaki ihtiyaçlarına cevap vermiş, onlara cehaletten kurtuluş reçetesi sunmuştur. Hiç şüphe yok ki kıyamete kadar gelecek olan nesillerin ihtiyaçlarına da cevap verecektir. Yeter ki insanlar onu kabul etsin, ona inansın, gerektiği şekilde onu okuyup hayatlarında uygulasinlar. Hayatın düzenlenmesi için Peygamber Efendimize indirilen Kur'ân-ı Kerim'in içeriği, bütün insanlar tarafından bir yaşam rehberi olarak kabul edilmeli ve öğrenilmelidir. Fakat Kur'ân âyetlerinin doğru anlaşılması kolay bir şey değildir. Buradan İslam dünyasında önde gelen büyük âlimler tarafından yazılan çeşitli tefsirlerin, eserlerin ve Kur'ân çevirilerinin yeri ve öneminin ne kadar büyük olduğunu iyice anlıyoruz.

Kur'ân'ın ortaya çıktığı andan itibaren âyetlerinin inceleme süreci başlamıştır ve halen devam etmektedir. Bugünlerde de pek çok bilgin ve akademisyen çeşitli yöntemler ve metotlar kullanarak, eski zamanlarda büyük âlimler tarafından yazılan tefsirleri esas alarak, Kur'ân'dan yeni şeyler bulmaya, ortaya çıkan modern sorunları çözmeye çalışıyorlar. Başka bir deyişle, Kur'ân üzerindeki çalışmalar asla durmuş değildir. Son asırlarda Kur'ân üzerindeki çeşitli çalışmalar sadece kişi ve şahıslar tarafından değil, aynı zamanda bir ülkedeki, özellikle Müslüman ülkelerdeki dini kurumlar ve heyetler tarafından da yapılmıştır ve hala yapılmaktadır. Türkiye ve Endonezya Diyanet İşleri Başkanlıkları tarafından yayınlanan Kur'ân Yolu ve *Al-Quran dan Tafsirnya* adlı tefsir eserleri son zamanlarda ortaya çıkan çağdaş tefsirlerin güzel örnekleri olarak sayılabilir.

Müslüman çoğunluk nüfusunun yanı sıra modern demokratik siyasi bir sisteme sahip iki ülkenin Diyanet İşleri Başkanlıkları tarafından yayınlanan tefsir eserleri üzerine

yapılan bir çalışma, her ikisini yakından tanımak için en iyi yoldur. Ahkâm ayetleri çerçevesinde -bazı ahkâm konularını almaktadır- yapılan bu karşılaştırmalı çalışma da iki eserin yorumlama tarzındaki farklılıklarını, kullandıkları metotları ve taşıdığı özellikleri bulmaya yönelik bir çalışmadır. Karşılaştırması yapılan konular ele alınırken, farklı ya da benzer değerlendirmeleri bu konudaki yorumları tespit etmektir.

Bir giriş ve üç bölümden oluşan çalışmamızın giriş bölümünde, tezin konusu, Türkiye ve Endonezya ülkeleri arasındaki tarihi bağlantılar ve diplomatik ilişkiler ve Kur'ân Yolu ve *Al-Quran dan Tafsirnya* adlı tefsir eserlerine işaret ederek iki ülkede yapılan tefsir çalışmaları hakkında kısaca bilgi verecek, ayrıca araştırmanın amacı, önemi ve yönteminden bahsedeceğiz.

Birinci bölümde Kur'ân-ı Kerim'de Ahkâm Ayetleri başlığı altında Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân'da yer alan temel konular ile ahkâm ayetlerinin tanımı ve çeşitleri hakkında genel bilgiler vereceğiz.

İkinci bölümde çalışma yapacağımız tefsir eserlerinin ayrıntılı bir tanıtımını yapacağız. Her iki eserin talif tarihi, fiziksel özellikleri, müellifleri ve kullandığı kaynakları detaylı olarak burada bahsedilecektir. Bundan sonra müelliflerin ifade ettikleri şekliyle tefsirlerin özellikleri ve metodu belirtilecektir.

Üçüncü bölüm, bazı ahkâm ayetleri çerçevesinde iki tefsirdeki yorumların karşılaştırılmasını ve bu karşılaştırmaların değerlendirilmesini de içermektedir.

Ders dönemiyle birlikte tez konusunun seçiminden bitimine kadar yardımlarını esirgemeyen başta değerli Danışman Hocam Prof. Dr. Mehmet Sait ŞİMŞEK olmak üzere tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Aeni NAHDİYATİ

Konya 2020

KISALTMALAR

Başk	: Başka
C	: Cilt
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
H.	: Hazret-i
İA	: İslam Ansiklopedisi
İFAV	: İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi
İİQ	: Institute of İslamic Qur'an
M.Ü.İ.F	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
S	: Sayfa
UIN	: University of İslam Negeri
Vb.	: Ve benzeri
Yay	: Yayınlar

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ

Endonezya ve Türkiye nüfusunun çoğu müslümanlardan oluşmaktadır ve her ikisi de demokratik siyasi sisteme sahip ülkelerdir. Her iki ülke de İslam ve demokrasinin nasıl birlikte yürüyebileceğini ve uyum içinde yaşayabileceğini dünyaya göstermektedir. Endonezya'nın Türkiye ile ilişkileri 16. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Nitekim 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun, Malaka'yı ele geçiren Portekizliler aleyhine Aceh İmparatorluğu'na yardım sağlamak için yaptığı seferler, iki ülke arasındaki ilişkileri daha ileriye taşımıştır. Türkiye ile Endonezya arasındaki diplomatik, ekonomik ve eğitim alanlarındaki birliktelik her geçen gün gelişmektedir.

Endonezya halkı, Müslüman olmaya başladıktan sonra Kur'ân'ın orijinal dili olan Arapçayla okumayı öğrenmişlerse de onu kendi yerel dillerine tercüme etmeleri ve bu dillerde tefsir yazmaları oldukça geç dönemlere tesadüf etmektedir. Bu alandaki ilk faaliyetler 17. yüzyıldan itibaren başlamıştır. Zaman geçtikçe, Endonezya'da Kur'ân-ı Kerim'i daha iyi anlamak için ulema tarafından çeşitli Kur'ân çalışmaları yapılmaya başlandı. Daha sonra, 1980 yılında Endonezya Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yeni bir tefsir yazıldı. Endonezya Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığının yayınladığı tefsirin adı *Al-Quran dan Tafsirnya*'dır. Bu tefsir, Diyanet İşleri Başkanlığı öncülüğünde oluşturulmuş olan bir ekip tarafından telif edilmiştir. Kur'ân Tercümanları İcra Kurulu olarak adlandırılan bu ekip, toplam 24 müfessir ve 8 bilginden oluşmaktadır. Bu çalışmamız *Al-Quran dan Tafsirnya* eserinin 2010'da basılmış olan 5. baskısı esas alınarak yapılmıştır.

Türklerin İslâmiyeti kabul ettikleri andan itibaren İslâm dinine olan hizmetleri, kendisini Kur'ân'ın anlaşılmasına yönelik çalışmalarla da göstermiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı öncülüğünde oluşturulmuş olan komisyonun telif etmiş olduğu “Kur'ân Yolu” adlı tefsir de Kur'ân'ın günümüz insanı için ne anlam ifade ettiğini, onlardan ne istediğini günümüz insanına anlatma amacıyla kaleme alınmış bir tefsirdir. Kur'ân Yolu'nun müellifleri Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kafî Dönmez ve Sadreddin

Gümüş isimli dört kişiden oluşmaktadır. Çalışmamız Kur'ân Yolu tefsirinin 2017'de basılmış olan 6. baskısı esas alınarak yapılmıştır.

Hiz. Peygamber'in sağlığında dini hayata ve hukuki ilişkilere dair meselelerin çözümü için ictihada başvurulsa da neticede bu çözümler vahyin kontrolü altında bulunuyordu. Onun vefatıyla birlikte bu imkan sona erdiği gibi İslam coğrafyasının genişlemesi sebebiyle icthadi meselelerin sayısında önemli bir artış ortaya çıktığından icthad faaliyetleri ivme kazanmıştır. Günümüzde İslam toplumunda fıkıh ve İslam hukuku konusunda anlayış, yöntem ve uygulama açısından farklı düşüncelere sahip mezhepler bulunur. Sünnilerin dört büyük fikhî mezhebi (Hanefî, Maliki, Şafii ve Hanbeli) vardır. Türkiye'deki müslüman nüfusun çoğunluğu Sünni Hanefî mezhebine bağlı ve Endonezya'daki müslüman nüfusun çoğunluğu Sünni Şafii mezhebine bağlıdır. Bu nedenle, iki ülkenin Diyanet İşleri Başkanlıklarının tefsirleri arasındaki ahkâm ayetlerin yorumlanmasındaki farklılıkların incelemesi önem arz etmektedir. Bu ülkelerin her birinin takip ettiği farklı fıkıh mezhebinin görüşleri nedeniyle, ahkâm ayetlerinin de farklı yorumlanması sonucunu doğurmaktadır.

Bu çerçevede araştırmanın temel konusu, bazı ahkâm ayetleri çerçevesinde Türkiye ve Endonezya Diyanet İşleri Başkanlıklarının yayınladıkları tefsirlerinin karşılaştırılmasının önemini ortaya koymaktır.

B. ARAŞTIRMANIN AMACI

Mustafa Sa'id el-Hin, Eserü'l-İhtilaf fi'l-Keva'idi'l-Usuliyye fi İhtilafi'l-Ulema adlı kitabında fıkıhtaki görüş farklılıklarının sekiz sebepten dolayı ortaya çıktığını ifade etmiştir. Bunlar; 1) Âyette kıraat farklılıkları; 2) Hadis bulunması; 3) Hadisin sıhhatına dair şüphe; 4) Hem Kur'ân hem de Sünnet ile ilgili metinleri anlama ve yorumlama konusunda farklılıklar; 5) Lafzî iştirak; 6) Te'aruzul edillet; 7) Herhangi bir problem hakkında âyet bulunmaması; 8) Kur'ân ve Sünnet ile ilgili kaidelerin farklılıkları. Maide suresi 48.ayette; "Allah dileyseydi sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat size verdikleriyle sizi denemek istedi. Öyleyse hayırlı işlerde birbirinizle yarışın." buyrulmuştur. Yani bu ayete göre, farklılıklar Allah'ın isteğidir. Bu nedenle, hukuk bağlamındaki farklılıkların

“makul” olduğu anlaşılmalıdır. Hadis-i şerifte şöyle beyan edilmiştir: “Bir müçtehit, içtihat eder ve içtihadında isabet ederse iki sevap; hata ederse bir sevap kazanır.” (Buhari, İ’tisam, 21; Müslim, Akdiye, 15). Bu hadis, İslam’ın hata edilmiş olsa bile bilgi için gösterilen çabaya verdiği önemi gösterir.

Yukarıda bahsedildiği gibi, Endonezya ve Türkiye Diyanet İşleri Başkanlıklarının tefsirleri arasındaki ahkâm ayetlerin yorumlanması farklılığının incelenmesi çok önemlidir çünkü, ikisi arasındaki farkları tanımayı amaçlar, böylece gruplar arasında karşılıklı bir anlayış olur. Daha da önemlisi, İslam ve inanç bilginizi arttırmaya ek olarak, bir başkasını veya başka bir grubu kolayca bir kült olarak yargılamıyoruz.

Bu nedenle çalışmamızda ahkâm ayetleri örneğinde her iki tefsiri, Endonezya ve Türkiye Diyanet İşleri Başkanlıklarının tefsirleri karşılaştırarak farklılıkları tespit etmeyi ve bu farklılıkları bir araya toplayarak yorumlamayı amaçlamaktayız.

C. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Büyük Müslüman nüfusuna sahip olan iki modern demokratik devletin Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından derlenen, modern yorumların gelişimini yansıtan bu iki eseri yakından tanımak ve üzerinde çalışmalar yapmak günümüzde ihtiyaç duyulan önemli işlerden bir konudur. Çünkü bir kişinin hayatının temel ilkesi olan Kur’ân’ın doğru anlaşılması için bunların yapılması oldukça mühimdir.

Özellikle Türkiye ve Endonezya’nın pek çok konuda işbirliği yaptığını biliyoruz. Örneğin, İslam İşbirliği Teşkilatı, G20, D8 ve MİKTA gibi platformlarda iki ülke beraber çalışmaktadırlar. Bu nedenle, bu çalışmamızda iki ülkenin Diyanet İşleri Başkanlıklarının tefsir eserlerinin karşılaştırılmasıyla, Türkiye ve Endonezya’da özellikle tefsir alanında yeni ve daha zengin bilgilerin eklenmesi beklenmektedir.

Ayrıca bu konuyla ilgili benzer çalışmalar bulunmamaktadır. Bu çalışma, ahkâm ayetleri çerçevesinde Türkiye ve Endonezya Diyanet İşleri Başkanlıklarının yayınladıkları tefsirlerin karşılaştırılması, her iki ülkenin tefsir sahasında bir boşluğu dolduracaktır.

D. ARAŞTIRMA KONUSUYLA İLGİLİ KURAMSAL ÇERÇEVE VE KONUyla İLGİLİ BELLİ BAŞLI ARAŞTIRMALAR

Araştırma yapmak için öncelikle iki ana kaynağı -*Kur'ân Yolu* ve *Al-Quran dan Tafsirnya* eseri- ile ilgili yazılmış olan çeşitli yüksek lisans tezlerini ve makaleleri topladık. Daha önce Türkiye’de bu konuya yakın bazı çalışmalar yapılmıştır, Kur’ân Yolu adlı tefsir eseri hakkında çok sayıda akademik çalışma yapıldığı görülmektedir. Ancak bizim ele alacağımız açıdan konuya yaklaşan olmamıştır.

Kur’ân Yolu ile ilgili çalışmaları önce Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı’ndaki Ulusal Tez Merkezinde (Y.Ö.K.) Tez Arama motorundan taradık. Kur’ân Yolu eseri ile ilgili altı tane yüksek lisans tezi tespit ettik;

- **TANER, Hülya**, *'Kur'ân yolu tefsiri'nde Yahudilik ile ilgili bilgilerin dinler tarihi açısından değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2018.
- **KAYNAR, Mehmet**, *Camii'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'ân ve Kur'ân yolu Türkçe meal ve tefsiri adlı eserlerde dinlerle ilgili verilen bilgilerin dinler tarihi açısından değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Erçiyes Üniversitesi, Kayseri, 2017.
- **DAVARCI, Zehra**, *Hak dini Kur'ân dili ve Kur'ân yolu tefsirlerinde kadının sosyal statüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2008.
- **ÇAKIR, Arif**, *'Hak dini Kur'ân dili' ve 'Kur'ân yolu' tefsirlerinin 'ahkâm ayetleri açısından' mukayesesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2008.
- **AĞKUŞ, Yusuf**, *Kur'ân Yolu adlı tefsirin tefsir ilmi açısından değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2008.
- **ÖZDAMAR, Yunus**, *Hasan Basri Çantay'ın Kur'ân-ı Hakim ve Meal-i Kerim adlı meal ile Kur'ân Yolu tefsirinde sosyal meselelere yaklaşımlar*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2006.

Al-Quran dan Tafsirnya eseri konuyla ilgili Y.Ö.K. Tez Arama motorundan da taradık. Ama bu tefsir eseriyle ilgili bir çalışma yapıldığını tespit edemedik. Bu nedenle araştırma konumuz olan Endonezya ve Türkiye Diyanet İşleri Başkanlıklarının tefsirleri

arasındaki ahkâm ayetlerin yorumlanmasındaki farklılıkları incelenmesi çok önemlidir. Ayrıca hem bu araştırmamızın sonuçlarının tefsir alanında iki ülkeye yeni bilgiler eklemesi beklenmekte hem de büyük müslüman nüfusuna sahip olan iki modern demokratik devletin Kur'ân'daki ahkâm ayetleri konusunda nasıl yorum yaptığı ile ilgili yeni bir çalışma ortaya çıkmaktadır.

E. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ (MODELİ)

Her iki tefsir eseri, Türkiye ve Endonezya Diyanet İşleri Başkanlıklarının tefsir eserlerini toplayıp ahkâm tefsirine dair eserleri tarayarak mevzunun kaynakçasını oluşturduk. Bu eserleri tez projemizde listeledik. Çalışmamızda Arapça, Türkçe ve Endonezce kitapları ana kaynaklarımız olarak, makale ve internet web sitelerini de ikinci referans olarak kullandık.

Metot olarak kütüphane araştırması (*Library Research*) kullandık, kaynakları (kitaplar, makaleler ve araştırma sonuçları) konu ile ilgili bir bölüm içerisinde topladık. Topladığımız kaynakları okuyarak bir ön okuma gerçekleştirdik. Bu okumaların ışığında hangi ayetlerin tefsirlerine bakacağımızı ve hangi konu başlıklarına ağırlık vereceğimizi tespit ettik. Bu çalışmalar sonucunda aldığımız notları tasnif ederek kullanılabilir bir hale getirdik. Bu çalışmamızı, verilerin bilimsel yöntemler ışığında tasnifi, tahlili, mukayesesi ve değerlendirmesi şeklinde yaptık.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİM'DE AHKÂM AYETLERİ

A. Kur'ân-ı Kerim ve Konularının Muhtevası

“Harfleri bir araya getirip seslendirmek, okumak” manasına gelen Kur'ân kelimesi, genel kabule göre vahiy kaynaklı diğer kutsal kitapların temel kurallarını ve bilgilerini bir araya getirdiği, ve bunların tamamını ihtiva ettiği için Hz. Muhammed'e gönderilen kutsal kitabın ismi olmuştur.¹ Kur'ân ıstılahi anlamda, Hz. Muhammed'e vahiy yoluyla indirilen, tevatürle nakledilen, mushaflara yazılan, okunmasıyla ibadet olunan, mu'ciz bir Allah kelmamıdır.²

Allah'ın vahyi Hz. Muhammed'e her gün ona yeni şeyler öğretmesi, yol göstermesi, kalbini tesbit ve huzurunu artırması amacıyla indirilmiş bir kitaptır. Kur'ân, insanoğlu için indirilmiş bir kitaptır çünkü sadece müminler için bir rehber değildir. Kur'ân "insanoğlu için bir rehber" (Hudan li'n-Nas) olarak vasıflandırılmıştır. Bilindiği gibi Bakara Suresinde 185 ayet:

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَيْكُم وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (١٨٥)

“O (sayılı günler), doğruyu eğriden ayırma, gidilecek yolu bulma konusunda açıklamalar ve insanlara rehber olarak Kur'ân'ın indirildiği ramazan ayıdır. Artık içinizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, başka günlerden sayısınca tutar. Allah sizin için kolaylık istiyor güçlük çekmenizi istemiyor. Sayıyı tamamlamanız, sizi doğru yola iletmesine karşı Allah'ın ululuğunu dile getirmeniz ve umulur ki şükredersiniz diye (uygun hükümler gönderiyor).”

¹Hayrettin Karaman ve diğerleri, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.1, DİB. Yay., Ankara, 2017, s. 13.

²Muhammed Zürkani, *Menahilul İrfan fî Ulumil Kur'ân*, c.1, Darul Kitabil Arabiy, Beirut, 1995, s. 21.

Kur'an sadece müminler için değil, tüm insanlar için bir rehberdir. Kur'an-ı Kerim'de doğru ile yanlış arasında ayırım yapan açıklamalar vardır. Bilindiği gibi Furkan suresinde 1 ayet:

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا (۱)

“Âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna Furkân'ı indiren Allah aşkındır, cömerttir.”

“Kuldan maksat Hz. Peygamber'dir. Furkan kelimesi ise burada özellikle Kur'an için kullanılmış olup “hakkı bâtıldan, doğru yolu yanlış yoldan, helâli haramdan ayırıcı bir ölçü” anlamına gelmektedir.³

Kur'an, yalnızca Müslümanlar ile sınırlı olan etik veya ahlaki talimatlar içermez. Her yerde ve her zamanda tüm insanlığın rehberliği olan evrensel ahlaki rehberliği de içerir.

كِتَابُ اللَّهِ فِيهِ نَبَأُ مَا قَبْلَكُمْ وَخَبَرُ مَا بَعْدَكُمْ وَحُكْمٌ مَا بَيْنَكُمْ هُوَ الْفَصْلُ لَيْسَ بِالْهَزْلِ هُوَ الَّذِي مَنْ تَرَكَهُ مِنْ جَبَّارٍ قَصَمَهُ اللَّهُ وَمَنْ ابْتَغَى الْهُدَى فِي غَيْرِهِ أَضَلَّهُ اللَّهُ فَهُوَ حَبْلُ اللَّهِ الْمَتِينُ وَهُوَ الذِّكْرُ الْحَكِيمُ وَهُوَ الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ وَهُوَ الَّذِي لَا تَزِيغُ بِهِ الْأَهْوَاءُ وَلَا تَلْتَبِسُ بِهِ الْأَلْسِنَةُ وَلَا يَشْبَعُ مِنْهُ الْعُلَمَاءُ وَلَا يَخْلُقُ عَنْ كَثْرَةِ الرَّدِّ وَلَا تَنْقُضِي عَجَائِبُهُ وَهُوَ الَّذِي لَمْ يَنْتَهِ الْجَنُّ إِذْ سَمِعْتُهُ أَنْ قَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا هُوَ الَّذِي مَنْ قَالَ بِهِ صَدَقَ وَمَنْ حَكَمَ بِهِ عَدَلَ وَمَنْ عَمِلَ بِهِ أُجِرَ وَمَنْ دَعَا إِلَيْهِ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

“Allah'ın Kitabı öyle bir kitap ki O'nda, sizden önceki (milletlerin ahvâliyle ilgili) haber, sizden sonra (kıyamete kadar) gelecek fitneler ve kıyâmet ahvâli ile ilgili haberler.. Ayrıca sizin aranızda, (iman-küfür, taat-isyan, haram-helâl vs. nevinden) cereyan edecek ahvâlle alâkalı da hükümler var. O, hak ile batılı ayırt eden tek ölçüdür ve O'nda her şey ciddidir. Kim bir zalimden korkarak, ondan kopar ve onunla amel etmezse, işte o zaman Allah da onu helâk eder. Kim O'nun dışında bir hidâyet ararsa Allah o kimseyi saptırır. Zira o, Allah'ın en sağlam ipi (hablu'l-metin)dir. O, hikmet edâlı hatırlatan bir beyan.. ve Hakk'a ulaştırıcı bir yoldur. O, kendisine uyanları (değişik arzulara takılıp) kaymaktan, kendisini (kıraat eden) dilleri de iltibastan korur. Âlimler hiçbir zaman ona doyamaz.. Onu çokça

³Karaman ve diğerleri, Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, c.4, s. 107.

*tekrar okuyana usanç vermez ve tadını eksiltmez. Onun insanlarda hayret uyaran yanlarının sonu gelmez. O öyle bir kitaptır ki, cinler işittikleri zaman, şöyle demekten kendilerini alamamışlardır: 'Biz doğru yolu gösteren harika ve hiç duyulmadık bir Kur'an dinledik. Biz onun (Allah kelamı olduğuna) inandık.' (Cin, 72/1) O'nun üslûbuyla konuşan doğruyu konuşmuş olur. O'nunla amel eden mutlaka mükafat görür. Kim onunla hüküm verirse adaletle hükmeder. Kim ona çağırırsa, doğru yola çağırılmış olur.'*⁴

İçerik açısından, Kur'an insanların yaşamlarının tüm yönlerini kapsar. Sadece inanç ve ahlak değil, aynı zamanda ahkâm konularını da ihtiva etmektedir. Kur'an'ın itikat, ahlak ve amel olmak üzere başlıca üç ana konusu vardır. Bunların ilk ikisinden akait, kelam ve ahlak ilimleri doğmuş ve bu hususta kelami ve tasavvufi tefsirler yazılmıştır. Kur'an'ın amelle ilgili yönünden ise, fıkıh ilmi doğmuş ve onun sırf bu yönünü konu alan fıkhi tefsirler telif edilmiştir.⁵ Aşağıdaki Bilim adamları, Kur'an'ın muhtevası hakkında şu ifadeleri kullanmışlardır;

1. Lebibus Seid: “Kur'an, Şeriat yasası, ahlak, insan fizyolojisi, sosyal bilimler, astronomi, estetik ile ilgili haberleri içerir.”⁶
2. Ebu'l Ala el-Mevdudi: “Kur'an'da çeşitli gezegenlerin ve bunların nasıl yaratıldığından bahseder. Kur'an'da insanların nasıl yaratıldığından, bu evrendeki çeşitli panoramalar ve önceki insanların kıssaları hakkında da bahsedilir. Kur'an çeşitli kavimlerin davranışlarını ve inançlarını da eleştirir, ve daha fazlası.”⁷
3. Mahmut Şeltut: “Kur'an iki tane kavramı, yani akide ve şeriat içermektedir.”⁸
4. Kur'an'ın ana konularını genel olarak şu şekilde tasnif etmek mümkündür: İtikadi (Tevhid), Ameli (İbadet), Fıkhi (Ahkâm ve Muamelat), Ahlaki, Tarihi (Çeşitli Peygamber Kıssaları ve Siret-i Nebi) ve İlmi (Tabiat Varlık ve Olayları) Konular.⁹

⁴Ebu İsa Et-Tirmizi, *Sünen et-Tirmizi*, c.5, Maktabah ve Matba'ah Mustafa el-Halbi, Mısır, 1975, s. 172.

⁵Mevlüt Güngör, *Kur'an Tefsirinde Fıkhi Tefsir Hareketi ve İlk Fıkhi Tefsir*, Kur'an Kitaplığı Yay., İstanbul, 1996, s. 15.

⁶Lebib Seid, *el-Cemi'us Sautil Evvelil Kur'anil Kerim*, Darul Kutubil Arabiyah, Kahire, s. 20.

⁷Ebul Ala El-Mevdudi, *el-Mebadi el-Esasiyah Lifahmil Kur'an*, Metode Dasar Memahami Al Qur'an, terc. Muslimun, Bangil, Endonezya, 1992, s. 22.

⁸Mahmut Şeltut, *al-İslam Akidah ve Şeriat*, Dar el-Qalam, Beirut, 1966, s. 11.

⁹Karaman ve diğerleri, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.1, ss. 25-34.

Ulema geniş kapsamı nedeniyle, Kuran'ın ana konularını sistematik olarak formüle etmeye çalışmıştır. Ancak, bu formülasyonlar Kuran'ın içeriğinin tamamını tam olarak tanımlayamaz. Aşağıda bazı alimlerin Kur'ân'ın içeriğini sistematik hale getirme hakkındaki görüşlerinden söz edilecektir..

1. Ebu Bekir İbnu'l-Arabi Kur'ân ilimlerinin 77450 kadar olduğu yönünde görüş beyan eder. Ancak bunların arasında, Kur'ân'da yer alan üç ana konunun olduğu sonucuna varmaktadır.
 - a. Tevhid; Allah'ın yarattıklarının tanıtılması ve Allah'ın zatı, tüm isimlerinin ve sıfatlarının tanıtımı.
 - b. Tezkir; vaat ve tehdit, cennet ve cehennem konularını içermektedir.
 - c. Ahkâm; Allah'ın yasası, hükümleri, Allah'ın emirleri ve yasakları, bir işin yapılması veya yapılmamasını talep etmeyi ya da ikisi arasında serbest bırakmayı ifade eden ayetleri.¹⁰
2. Muhammed İbn Cerir et-Taberi'ye göre Kur'ân'da üç ana konu vardır. Bunlar, tevhid, haberler ve dini öğretilerdir.¹¹
3. Cemaleddin el-Kasimi'nin eseri Mehasinu't-Te'vil' de, Kur'ân'da dokuz ana konudan bahsedilir;

ألا إنما القرآن تسعة أحرف . سأنبيكها في بيت شعر بلا ملل
 حلال، حرام، محكم متشابه . بشير نذير، قصّة، عظة، مثل

Bunlar, helal, haram, muhkem, muteşabih, beşir (müjde veren ayetler), nezir (korku ve azap ile uyaran ayetler), kıssalar, nasihat, meseller.¹²

4. Hasbi es-Siddiki'ye göre, Kur'ân'da bahsedilen konular :
 - a. Tevhid. Temel iman esaslarını içermektedir, yani Allah'a iman, meleklerle iman, kitaplara iman, peygamberlere iman, ahiret gününe iman, kaza ve kadere iman.

¹⁰İmam Supangat, *Analisa Surat al-Fath Dari Segi Klasifikasinya*, Undergraduate Thesis, UIN Sunan Ampel, Surabaya, 1994, ss. 27-28.

¹¹Celalettin Es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulumil Kur'ân*, c.2, Darul Fikr, Beirut, 1979, ss. 128-129.

¹²Muhammed Cemaleddin El-Kasimi, *Mehasinut Te'vil*, İsa el-Bebi el-Halebi, Kahire, 1376H/1957M, s. 420.

- b. İnsanları, dikkat etmeye ve evrenin durumunu araştırmaya, Allah'ın büyüklüğü hakkında tefekkür etmeye davet eden tavsiyeler.
- c. Vaad ve vaid. Kur'ân'da bazen dünya hayatına dair yaşam koşullarını ve olayları, bazen ahirette nimetlerini ve ahiret azabını açıklar.
- d. Geçmiş kavimlerin kıssaları.
- e. Ahlak.
- f. Ahkâm.¹³

Böylece, Kur'ân'ın muhtevasının sınıflandırılması hakkında bazı ulema'nın görüşlerinden bahsettik. Ayrıca, ulema arasında sıkça kullanılan en yaygın düşünce, Kur'ân'ın içeriğini beş temel prensip olarak sınıflandıran düşüncedir. Bunlar Fatiha suresinden gelmektedir. Yani tevhid, ibadet, vaad ve vaid, dünya hayatında mutluluğun nasıl elde edileceği ve geçmiş ümmetlerin kıssaları. Çünkü Fatiha Suresi Kur'ân-ı Kerim'in annesi (ümmül kitab) gibidir. Kur'ân-ı Kerim'e dair bütün hakikatleri içinde barındırır ve Kur'an'ın hem bir mukaddimesi hem de özeti gibidir. Bu nedenle Kur'ân'ın tüm manasını içeren, tüm hakikatlerin gizlendiği sure Fatiha suresidir. Fatiha suresinde yer alan Kur'ân'ın beş prensibi aşağıda daha ayrıntılı izah edilmiştir;

1. Tevhid

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ, bu ayette tevhide vurgu vardır. Hamd yalnızca Allah'a mahsustur. Çünkü başkalarına ait olan iyilik ve güzellikler, gerçek ve kâmil mânasıyla onların isteklerine bağlı değildir. İnsanların kendi isteklerine bağlı iyilik ve güzelliklerde Allah'ın da iradesi vardır. Onların irade ve isteklerine bağlı olmayan iyilik, güzellik ve hizmetler ise doğrudan yaratıcının, fitrat ve özellikleri takdir edip yaratarak insanlara bahşeden kudretin eseridir. Dolayısıyla bu mânada hamdin tamamı Allah'a mahsustur, O'na aittir. Bundan sonra, Rabbi'l-alemin, Rab kelimesi tek başına söylendiği zaman bundan yalnızca "Allah" kastedilir, O'nun güzel isimlerinden biridir, "sahiplik ve terbiye edicilik" özelliğini ifade eder.¹⁴ Fatiha suresi'nin beşinci ayetinde اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ , ibadet

¹³T.M.Hasbi As-Siddiqy, *Sejarah dan Pengantar Ilmu al-Qur'an*, Bulan Bintang, Cakarta, 1989, ss. 160-161.

¹⁴Karaman ve diğerleri, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.1, ss. 60-61.

ederken ve yardım isterken yöneleceğimiz doğru adresi bize göstermekte ve tevhidi (bir olan Allah’a ibadeti, sığınmayı ve yönelmeyi) öğretmektedir.¹⁵

2. İbadet

Fatiha suresinin beşinci ayeti ibadet manasını içermektedir. Besmeleden beşinci ayete kadar kendisi ve sıfatları, kulları ve kâinat ile kesintisiz ilişkisi, dünya hayatının sonu ve hesap günü hakkında önemli açıklamalar yapan Allah Teâlâ, bunları iman içinde dinleyip anlayan ve şuuruna yerleştiren kullarında hâsıl olacak duygu ve düşünceye, davranış biçimine tercüman olarak “Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz” buyuruyor. Ayrıca, yukarıda sıralanan eşsiz ve benzersiz sıfatlar Allah’a mahsus olduğuna göre ibadetin ve yardım dilemenin O’na özgü kılınması da –kul açısından– tabii hale gelmektedir.¹⁶

3. Vaad ve vaid

“مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ” “Ödül ve ceza (din) gününün hâkimi”.¹⁷ Yani ödül vaad, ceza ise vaid anlamına gelmektedir. Ahirette insanlar tüm eylemlerinin karşılığını görecekler. İnanan ve iyi işler yapanlar için varılacak yer cennettir. Kötülük yapanlar için ise cehennemdir.

4. Dünya hayatında mutluluğu elde etmenin yolu

Fatiha suresi altıncı ayette اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ insanlar Allah’tan dosdoğru yola iletilmeyi istemektedirler. Hidayet bu ayette rehberlik veya tevfik manası taşımaktadır. İnsanlar dünyadaki ve ahiretteki yaşamda mutluluğu elde etmek için doğru yola hidayet için Allah'a yalvarırlar.¹⁸

5. Geçmiş ummetlerin kıssaları

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ bu ayette, Allah'ın Hz. Muhammed'i göndermeden önce, peygamberler ve elçiler gönderdiği ve kutsal kitabı Kur’ân'dan önce

¹⁵Karaman ve diğerleri, *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.1, s. 62.

¹⁶Karaman ve diğerleri, *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.1, s. 62.

¹⁷Karaman ve diğerleri, *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.1, s. 61.

¹⁸Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.1, Penerbit Lentera Abadi, Cakarta, 2010, s. 28.

kitaplar indirdiği açıklanır. Çünkü şu an olan insanlardan daha önce birçok insan ve kavim vardı. Önceki insanlar arasında bazıları peygamberler tarafından aktarılan öğretilere inanıyordu, ama aynı zamanda reddedenler de vardı. Allah bu ayette bizim önceki insanların ve kavimlerin kıssalarından ders almamızı istemektedir.¹⁹

Bu hususlar, Fatiha suresine “ummu’l-kitab” denilmesinin ne kadar doğru olduğunu ortaya koymaktadır.

B. Kur’ân-ı Kerim’de Ahkâm Ayetleri

Ahkâm ayetleri, Kur’ân’ın, Allah’ın emirleri ve yasakları, bir işin yapılması veya yapılmamasını talep etmeyi ya da ikisi arasında serbest bırakmayı ifade eden ayetlerdir.²⁰ Sözlük Anlamında, Ahkâm, “hüküm” kelimesi sözlükte karar ve yargı anlamına gelmektedir.²¹ İbn Manzur (ö. 711 H/1311 M), adaletle karar vermenin “hüküm” olduğunu özellikle belirtmektedir.²² Dr. Abdullah Abbas an-Nadawi “hakama” kelimesinden hüküm yani hakimin karar vermesi ve kural koyması olarak manasını açıklamaktadır.²³ Ayrıca ahkâm, “karar, yargı, ilim ve anlayış” gibi manalara da gelen hüküm kelimesinin çoğuludur. Bu sözcük, Kur’ân’da yalnızca tekil şekliyle kullanılmıştır. Bu kullanımlar da Allah’a, peygamberlere ve diğer insanlara nispet edilmiştir. Bu kelime hadislerde, hem tekil hem de çoğul olarak kullanılmıştır. Ahkâm, daha geniş manada, belli bir konu hakkında konulmuş bulunan kuralların bütününe ifade etmek için kullanılır. Bu tarzdaki kullanılışından dolayı, belli bir konuya dair hükümleri toplayan eserlere ve belli bir konuyla ilgilenen ilim dallarına da ad olmuştur.²⁴

Kur’ân’da ahkâm ayetlerinin çoğu Medine’de Hz. Peygamber’in hicretinden sonra nazil olmuştur. Az olsa da Mekki ayetler arasında hüküm getiren ve külli kaideler koyan ayet bulunmaktadır.²⁵ Kur’ân’da inanç, ibadet, ahlak, kıssa, muamelat, nasihat ve

¹⁹Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.1, s. 29.

²⁰Muhammed Amin Suma, *Pengantar Tafsir Ahkâm*, Raja Grafindo Persada, Cakarta, 2002, s. 30.

²¹Mehmet Erdoğan, *Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yay., İstanbul, 1997, ss. 7-8.

²²İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, c.12, Dar Sadr, Beyrut, 1990, s. 141.

²³Abdullah Abbas an-Nadawi, *Kamus elfazul Kur’ânîl Kerim*, Daruş Şuruk, Cidde, 1983, s. 144.

²⁴Ahmet Özel, “Ahkâm”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1988, ss. 550-551.

²⁵Mevlüt Güngör, *Kur’ân Tefsirinde Fıkhi Tefsir Hareketi ve İlk Fıkhi Tefsir*, s. 21.

ukubat, vaad ve vaid gibi ana konularla ilgili birçok ayet vardır. Bu konulardaki ayetlerin kesin sayısı net değildir, fakat yaklaşık bir sayı verilebilir. Mesela; Gazzali (ö. 505 H/1111 M) ile Fahreddin er-Razi (ö. 606 H/1210 M) Kur'ân'daki ahkâm ayetlerinin sayısını, 500 olarak tespit etmişlerdir. Bu sayıyı, 800'ün üzerine çıkaranlar olduğu gibi 200'e kadar indirenler de vardır. Herhalde bu 200 ayet, içinde ahkâm bulunduğu açıkça ifade edilen ayetler olmalıdır. Çünkü kıssa ve emsal gibi hususları ihtiva eden ayetlerden de dolaylı olarak hüküm çıkarmak mümkündür. Bu yönüyle ele alındığında ahkâm ayetlerini ikiye ayırmak mümkündür. Birincisi, içinde ahkâma dair bilginin bulunduğu tasrih edilmiş olan ayetlerdir. Bu çeşit ayetler, Bakara, Nisa, Maide ve En'am gibi surelerde çoktur. İkincisi ise doğrudan bir hüküm ifade etmeyen, ancak istinbat yoluyla hüküm çıkarılabilen ayetlerdir. Bu gruba dahil ayetler, başka bir ayete müracaat edilmeden hüküm çıkarılabilen ve başka bir veya birkaç ayet yardımıyla ancak hüküm çıkarılabilenler olmak üzere kendi aralarında ikiye ayrılabilir. Ayrıca ahkâm ayetleri, ihtiva ettikleri hükümler bakımından ibadat, muamelat veya diğerine göre 20 ayet usûl-i muhâkemâta, 22 ayet harp ve sulh hukukuna, 10 ayet de mali ve iktisadi konularla ilgilidir ve ukûbat gruplarına da ayrılmıştır. Bu grupların her birinde yer alan ayetlerin sayısı kesin değildir. Son zamanlarda benimsenen bir tasnife göre, 140 ayet ibadetler, 70 ayet aile hukuku, 70 ayet medenî hukuk, 30 ayet ceza hukuku, bir görüşe göre 13 ayet veya diğerine göre 20 ayet usûl-i muhâkemât, 22 ayet harp ve sulh hukuku, 10 ayet de mali ve iktisadi konularla ilgilidir.²⁶

Bize göre de Kur'ân'da ahkâm ayetlerini net bir sayıyla sınırlandırmak zordur. Çünkü Kur'ân'ın mucizelerinden biri tüm ayetlerin hükümlerinin alınabileceği ve bununla birlikte alimlerin çoğunluğunun hukuk veya ahkâm ayetlerinin bir sınırı olmadığını düşündüğü de ortaya çıkmıştır. Bu, el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân'daki Zerkeşi'nin (ö. 794 H/1392 M) açıklamasına, hatta el-Itkan'daki Suyuti'nin (ö. 911 H/1505 M) ifadesine göredir. İzzuddin bin Abdi's-Selam tarafından el-İmam fi Beyani Edilletu'l-Ahkâm adlı kitabından alıntı yapılan Necmüddin et-Tufi'ye (ö. 716 H/1316 M) göre, hüküm çıkarmak

²⁶Bedrettin Çetiner, "Ahkâmü'l-Kur'ân", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1988, ss. 551-552.

yalnızca emir ayetleri veya nehiy ayetleri ile mümkün değildir. Ancak bundan başka, mesela kıssalardan ve tavsiye içeren (mev'ize ve nasihat) ayetlerden de hüküm çıkarılabilir. Bu nedenle Kur'ân'da ahkâm ayetleri ile ilgili belli bir sayı tespit edilememektedir.²⁷

C. Kur'ân-ı Kerim'de Ahkâm Konularının Türleri

Kur'ân-ı Kerim'de ahkâm konuları üzerine yapılan çeşitli araştırmalarda, birçok müfessir ve fukaha ahkâm konularıyla ilgili çeşitli bölümler oluşturmaya çalışmıştır. Bununla ilgili olarak, Abdul Vahhap Hallaf Kur'ân'da hükümleri inanç, ahlak ve ameli hükümler olarak üç ana konuya ayırmaktadır. Ameli hükümleri de, kendi içinde ibadat ve muamelat olarak ikiye ayırır. Muamelat hükümlerini ise yedi grupta ele almaktadır. Abdul Vahhap Hallaf, muamelet hukuku'nu aile hukuku, medeni hukuk, ceza hukuku, duruşma hükümleri, anayasa, devletler hukuku, iktisadi ve mali hukuk olmak üzere sınıflandırmaktadır.²⁸ Muhammed Ali es-Sabuni gibi Kur'ân-ı Kerim'de ahkâm konuları daha ayrıntılı olarak bölen başka görüşler de var. Muhammed Ali es-Sabuni'nin *Tefsiru Ayati'l Ahkâm Ravaiu'l Beyan Tefsiru Ayati'l Ahkâmi Mine'l Kur'ân* isimli ahkâm tefsirinde ahkâm ayeti sayısı 240 civarındadır ve bunlar 70 derse ayrılmıştır. Bunlar; Fatiha suresi, sihrin şeriattaki yeri ve hükmü, Kur'ân-ı Kerim'de nesh, namazda kabe'ye yönelme, safa ile merve arasında sa'y, şer'i ilimleri ketmetme (gizleme), temiz şeylerin mübah ve pis şeylerin haram oluşu, kısasın insanlara hayat veriş, orucun müslümanlara farz oluşu, islamda savaşın meşruiyeti, hac ve umre yapmak, haram aylarda düşmanla savaşma, kumar ve içkinin haram edilişi, müşrik kadın ve erkeklerle evlenme, ay halindeki kadından kaçınma, çok yemin etmekten sakınma, İslamda talak, çocuk emzirme, kocası ölen kadının iddet süresi, iddet süresinde işaretle kadına dünür olmak ve kadının evlilikle mihre hak kazanması, faizin sosyal zararları, kafirlerle dostluğun yasaklanması, İslamda haccın farz oluşu, İslamda taaddüd-ü zevcat ve hikmeti, yetim mallarına verilen verilen

²⁷Muhammad Saiyid Mahadhir, *Berapakah Jumlah Ayat Hukum?*, <https://www.rumahfiqih.com/z-77-berapakah-jumlah-ayah-hukum.html>, (28 şubat 2019).

²⁸Abdul Vahhap Hallaf, *Ilmu Usul Fikih*, Meclis al-'ala al-Indonesia li al-da'wah al-islami, Cakarta, 1972, ss. 32-33.

önem ve korunması hususunda gösterilen yollar, nikahları haram olan kadınlar, karı koca arasındaki geçimsizliği giderme yolları, cünüp ve sarhoşlara namaz kılmanın haram oluşu, adam öldürmenin günah olması ve cezası, savaşta namaz kılma, yiyecek maddelerinden helal ve haram olanlar, abdest ve teyemmümün hükümleri, hırsızlığın ve yol kesmenin cezası, yemin kefareti içki ve kumarın haram edilmesi, mescidlerin imar ve tamiri ile ilgili hükümler, müşriklerin mescid-i harama girmelerinin yasaklanması ile ilgili hükümler, ganimetle ilgili hükümler, cepheden kaçma ile ilgili hükümler, ganimetlerin taksim usulü hakkındaki hükümler, kurbanla ilgili hükümler, zina ile ilgili hükümler, zina iftirası ile ilgili hükümler, lian ile ilgili hükümler, Hz. Ayşe'ye atılan iftiradan sonraki hükümler, müslümanları ziyaret hususunda izin istemenin adabı, kadınların örtünmesi ve yabancı kadınlara bakmanın hükmü, evliliği teşvik ve zinadan kaçınma, halvet vakitlerinde odalara girmek için izin istemenin adabı, akraba evlerinde yemek yemenin mübahlığı ve adabı, anne ve babaya hayır ve itaat etmek, cahiliyede ve islam'da evlad edinmenin hükmü, verasetin yalnız akrabalıkla olması, nikahlı bir kadını münasebette bulunmadan önce boşamanın hükmü, resulullahın evlenmesi ile ilgili hükümler, davete icabetin adabı, resulullaha salat ve selam getirmenin adabı ve hükmü, islam'da kadının örtünmesi, heykel resim ve fotoğrafla ilgili hüküm, şeriatte hilenin yeri, islam'da savaş, başlanılan ameli terketmenin hükmü, haberleri tahkik etmek, Kur'ân'ın abdestsiz olarak tutulmasının haram oluşu, zihar ve kefareti, resulullah ile mahrem konuşmanın adabı, müslümanlarla müşrikler arasında evliliğin hükümleri, Cuma namazı ve hükümleri, talakın hükümleri, iddetin hükümleri, Kur'ân'ın tilaveti hakkında.²⁹

Ancak çalışmamızı sınırlamak amacıyla Ku'ran-ı Kerim'de sarih şekilde geçen ahkâm konularından bahsedeceğiz. Bu çalışmamızda Kur'ân-ı Kerim'de Kur'ân Yolu ve *Al-Quran dan Tafsirnya* eserlerini karşılaştırarak Abdul Vahhap Hallaf'ın izlediği yol gibi, iki ana ahkâm konusu olan ibadat ve muamelat hükümlerinden bahsedeceğiz.

²⁹Muhammad Ali Es-Sabuni, *Ravai'ul Beyan Tefsiru Ayatil Ahkâmi Minel Kur'ân*, c.2, Mektebetul 'Aşriyye, Beirut, 2017, ss. 633-637.

D. Ahkâm Tefsiri

a. Ahkâm Tefsirinin Tarifi

Tefsir kelimesi feshr kökünden gelen tef'il vezninde bir mastardır ve bir şeyi açıklamak, ortaya çıkarmak, üzeri örtülü bir şeyi açmak gibi manalara gelmektedir. Tefsir kelimesinin terim olarak farklı tanımları yapılmıştır. Örneğin, “Allah’ın Hz.Peygamber’e indirdiği kitabının manalarını beyan etmeyi, ihtiva ettiği ahkâm ve hikmetlerini ortaya çıkarmayı hedefleyen ilimdir.”³⁰ Kur’ân’ın ayetlerinin tefsir edildiği eserlere, öteden beri tefsir geleneğinde ahkâm tefsirleri adı verilmiştir. Ahkâm tefsirlerinin, aynı zamanda fıkhi tefsirler olarak adlandırıldığı herkesin malumudur. Ömer Nasuhi Bilmen, tefsir çeşitlerinden bahsederken, İslam’ın çeşitli coğrafyalara yayıldığını, değişik kültürlerle sahip milletlerin müslüman olmalarıyla farklı meselelerin ortaya çıktığını dolayısıyla tefsir eserlerine mezhep görüşlerini yansıtan açıklamaların girdiğini belirtmiştir. Böylece ahkâm ayetlerini konu edinen ancak fıkhi yorumların ağırlıkta olduğu tefsir kitaplarının yazıldığını da sözlerine eklemiştir.³¹

Kur’ân-ı Kerim’deki ahkâm konularını ihtiva eden âyetler, Hz.Peygamberin Mekke’den Medine’ye göç etmesinden sonra, Allah tarafından yavaş yavaş indirilmiştir. Hz.Peygamber göç etmeden önce nazil olan âyetlerde ağırlıklı olarak; tevhid, sevap, ceza ve ahlak konularından bahsedilmiştir. İbâdat ve muâmelat konularıyla daha çok fıkhi ilgilendiği için, bu alanda yapılan tefsir çalışmalarına fıkhi tefsir de denilmiştir. Ahkâm âyetlerini ele alıp tefsir etme işine fakihlerin tefsiri de denir. Nitekim bu tefsir türü, başlık olarak bazı kaynaklarda ahkâm tefsiri veya tefsiru’l fukaha şeklinde geçmektedir.³²

³⁰ Mehmet Ünal, Tefsir el-Kitabı; Tefsire Giriş, Grafiker Yay., Ankara, 2015, s. 107.

³¹ Yakup Yüksel, Fıkhi Tefsir Geleneğinde Ahkâm-ı Kur’âniyye’nin Yeri, c.4, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2015, s. 164, daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, c.1, Bilmen Yay., İstanbul, 1973, s. 113.

³² Menna’ Halil el-Kattan, Mebâhis fî Ulûmi’l-Kur’ân, Mektebetul Me’arif, Riyad, 1981, s. 376.

Ahkâm tefsirinin kısa bir tarifini yapmak istersek şöyle diyebiliriz; "Kur'ân-ı Kerim'in ameli yönünü ele alarak bu hususla ilgili âyetlerini açıklayan ve ondan bu konularla ilgili hükümler çıkarmaya çalışan, özel bir tefsir ekolünün adıdır."³³

b. Ahkâm Tefsiri ile İlgili Çalışmaların Başlangıcı

Konuyla ilgili aşağıdaki açıklama, ahkâm tefsiri açısından önemlidir. “Hz. Peygamber döneminde ashâb, Kur’ân’dan anlamadıkları yerleri, Hz. Peygambere sorarak bizzat öğrenmişlerdir. Ashâb, ahkâm, tefsir ve hüküm istinbatında herşeyden önce Hz. Peygamberin sünnetini ön planda tutmuş, eğer onda bir rivayete rastlamamışsa re’y ve ictihad yoluna gitmişlerdi. Ancak onlardan çok az da olsa bazıları bu yolu uygun görmemiş sükûtu tercih etmişlerdir.”³⁴ Hz. Peygamberin vefatından sonra ve özellikle yönetime gelen dört halife zamanında ise hukuki/ahkâma dair konularla ilgili meseleler çoğalmıştır. Bu manada fıkıhla ilgili âyetlerin tefsir edilmesine ve onlardan hüküm istinbat edilmesine büyük bir ihtiyaç doğmuştur. Böylece fıkhi veya ahkâm tefsir hareketi de kendiliğinden başlamıştır.

Tabiun devrine gelince, bu devir birkaç yönden önemli özelliklere sahiptir. Hulefa-i Raşidin devrinden itibaren İslam devletinin sınırları Arap Yarımadası’nı aşmaya başlamış, kendi bünyesinde yeni ülkelerle beraber birbirinden çok farklı kültür ve dinden olan toplumları da toplamaya başlamıştır. Gerek önceki müslümanları, gerek İslamiyete yeni dahil olanları ve gerekse gayrı müslimleri bir idare altında toplamak ve onları en ideal biçimde, sosyal bir huzursuzluğa meydan vermeden yönetmek gerekiyordu. Böyle bir sosyal yapıya yeni nizamlar ihdas etmek için fakihler ve müfessirler Kur’ân’a sarılıyorlar ve yeni ortaya çıkan sosyal ve hukuki meselelerin halli için hüküm istinbatına çalışıyorlardı.³⁵

Bir taraftan da İslam devleti çok genişlediğinden, dinin ortaya çıktığı ilk belde olan Hicaz’dan diğer ülkelere birtakım imkânsızlıklardan dolayı ulaşamıyor, şahsi

³³Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Tekin Gökmenoğlu, “Ahkam Tefsirleri ve Özellikleri“, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Dergisi*, 1994, s. 203.

³⁴Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Tekin Gökmenoğlu, “Ahkam Tefsirleri ve Özellikleri“, s. 206.

³⁵Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Tekin Gökmenoğlu, “Ahkam Tefsirleri ve Özellikleri“, s. 207.

görüşler yeni meselelerin hallinde rol oynamaya başlıyordu. Bu görüş sahipleri aynı ırk, aynı kültür, aynı örf ve adetlere sahip toplumlar içinden yetişmedikleri için görüşlerinin neticeleri de farklı oluyordu.³⁶

Hulefa-i Raşidin ve daha sonraki fütuhattan sonra muhtelif beldelere dağılan sahabe, bulundukları yerlerde ilmi faaliyetlere devam etmişti. Bu gayretleri neticesinde onlardan çoğunlukla Arap olmayanlar ilim öğrenmişti. İşte bunlar "tabiun" ve "onların etbai"dır ki, bunların çoğu islam tarihinde "mevali" denilen kesim ve onların evlatları idi. "Mevali" ve evlatları arasında gelişen, yani o devirde İslam'da Kur'ân'ın tefsiri ile hadislerin metin ve isnadları hıfz yani ezberden ibaretti. Tabiiler de, tefsiri "semaen" nakletmiş hakkında rivayet bulunmayan konularda da içtihad etmişlerdir. Bu devrin bir başka ve en önemli özelliği de siyasi ve fıkhi mezhep mücadelelerinin sahnede olduğu, hareketli bir dönem olmasıdır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra başlayan çekişmeler siyasi mezhep mücadelesine bürünerek artarak devam etmiş, bunun neticesi olarak artık bu devirde birçok siyasi ve itikadi fırka ortaya çıkmıştır.³⁷

Bundan sonra "Etbau't-Tabiin devri" siyasi iktidarın Emeviler'den Abbasiler'e geçtiği (750- 751 m.) döneme tekabül eder. Bu nesil her iki dönemi de yaşayıp şahit olmuşlardır. Emeviler'in siyaseti ilme tercih ettiklerini belirtmiştik. Abbasiler iktidara gelince devlet adamlarının İlme ve ilim adamlarına saygısı artmış, onları teşvik etmişler ve destek olmuşlardır. Bu sayede ilim adamları her sahada yoğun bir faaliyetin içinde girmişler, "tefsir" sahasında da daha önce hadis ilmi içinde nakledilen bu ilim, dirayet tefsirinin de gelişmesiyle müstakil bir ilim dalı hüviyetini kazanmaya başlamış ve bu devirden itibaren müstakil tefsir eserleri telif edilmeye başlanmıştır. Kısaca özetlersek, bu devir tefsir ilmi açısından bir kıpırdanma devri olmuş ve bu dönemde başlayan müstakil tefsir yazma hareketi zamanla ekollere ayrılarak gelişmiştir. Yine ilk ahkâm tefsiri de bu dönemde telif edilmiştir.³⁸

³⁶Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Tekin Gökmenoğlu, "Ahkam Tefsirleri ve Özellikleri", s.207.

³⁷Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Tekin Gökmenoğlu, "Ahkam Tefsirleri ve Özellikleri", s.207.

³⁸Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Tekin Gökmenoğlu, "Ahkam Tefsirleri ve Özellikleri", ss. 208-209.

c. Yazılan Ahkâm Tefsirleri

Mezhep imamlarının ortaya çıkmasıyla birlikte her mezheb imamı ve o alanın fakihleri, ahkâmla ilgili ayetlerin tefsirlerinde mezhebin görüşlerini yansıtan tefsirler yapmışlardır. Mezheplerin teşekkülüyle birlikte bu alanda yazılmış ilk ahkâm tefsiri, İmam Şafii'ye nispet edilen Ahkâmu'l-Kur'ân'dır. Tefsir ilminin tedvininden günümüze kadar ahkâm konusuyla ilgili birçok eser kaleme alınmıştır.³⁹

Ahkâm tefsiri alanında ilk eser, Mukatil bin Süleyman'ın Tefsiru Hamsi Mieti Âye Mine'l-Kur'ân adlı eseridir. Bununla birlikte Ahkâmü'l-Kur'ân'a dair ilk eser, İmam Şâfiî tarafından yazılmış bir eserdir. Onun ahkâm âyetlerinin tefsirine dair görüşlerini sonradan Ahmed bin Hüseyin el-Beyhakî (ö. 458 H/1066 M), müstakil bir eserde toplamış ve bu eser, Zâhid Kevserî'nin (ö. 1371 H/1952 M) mukaddimesiyle birlikte Kahire'de neşredilmiştir. Bu ilk eserlerden sonra Hanefî, Şâfiî, Mâliki ve Hanbelî mezhebine bağlı fakihler ile Zeydiyye, İmâmiyye ve Zâhiriyye gibi mezheplere bağlı âlimler, çeşitli adlarla Ahkâmul Kur'ân'a dair eserler yazılmışlardır. Ayrıca onlar, bu eserlerinde kendi mezheplerini destekler mahiyette ahkâm âyetlerini tefsir veya tevil etmişlerdir.⁴⁰ ez-Zehebi et-Tefsir vel Mufessirun adlı kitabında, ortaya çıkan ahkâm tefsirlerinin çeşitlerinden bahsetmiştir. Örneğin Hanefî mezhebinde Ahmed bin Muhammed er-Razi el-Cassas (ö. 370 H/ 981 M)'ın Ahkâmul Kur'ân adlı tefsiri, Şafî'i mezhebinde el-Kiya al-Herrasi(ö. 504 H/ 1110 M)'nin Ahkâmul Kur'ân adlı tefsiri, Maliki mezhebinde İbnul Arabi el-Endelüsi(ö. 543 H/ 1165 M)'nin Ahkâmul Kur'ân adlı tefsiri ve Ebu Abdillah el-Kurtubi(ö. 671 H/ 1273 M)'nin el-Cami' Li ahkâmil Kur'ân adlı tefsiri, Şia İmamiyye-i İsna Aşeriyye mezhebinde Mikdad bin Abdullah bin Muhammed bin Hasan bin Muhammad es-Suyuri'nin Kenzu'l-'Irfan fi Fıkhî'l-Kur'ân adlı tefsiri, Şia Zeydiyye

³⁹Yakup Yüksel, Fıkhi Tefsir Geleneğinde Ahkâm-ı Kur'âniyye'nin Yeri, s. 162.

⁴⁰Yakup Yüksel, Fıkhi Tefsir Geleneğinde Ahkâm-ı Kur'âniyye'nin Yeri, s. 164.

mezhebinde Şemsettin Yusuf bin Ahmet(ö. 832 H)'in es-Semarat el-Yani'ah wal Ahkâm el-Vedihah el-Kati'ah adlı tefsiri bunlara örnek verilebilir.⁴¹

⁴¹Muhammed Huseyn ez-Zehebi, *et-Tefsir vel Musfessirun*, c.2, Darun Nevadir, Kuveit, 2010, ss. 435-473.

İKİNCİ BÖLÜM

‘KUR’ÂN YOLU’ VE ‘AL-QURAN DAN TAFSİRNYA’ TEFSİRLERİN TANITIMI VE METOTLARI

A. Kur’ân Yolu ve *Al-Quran dan Tafsirnya*’nın Tanıtımı

a. Kur’ân Yolu

1. Telif Tarihi

Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki bir tefsire olan özlem ancak seksen yılın ardından gerçekleşmiştir. Senelerce bu yönde yapılan eleştiri ve beklentiler meyvesini vermiş ve 2004 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından ilmi bir heyete hazırlatılan eser Türk okuyucusuna sunulmuştur.

Konumuz olan Kur’ân Yolu adlı tefsir de Diyanet İşleri Başkanlığı’nın öncülüğünde Kur’ân’ı günümüz insanına anlatabilmek, sorularına cevaplar sunabilmek amacıyla yazılmıştır. Tefsirin takdim kısmında Diyanet İşleri Başkanlığı, tefsirin yazılma gerekçesini şu şekilde ifade etmektedir: “*Kamuoyunun malumu olduğu üzere, toplumumuz muhtelif vesilelerle Diyanet İşleri Başkanlığı’nın çağdaş ihtiyaçlara cevap verecek yeni bir Kur’ân tefsiri hazırlanması talebini dile getirmekteydi. Başkanlığımız bu talepler muvacehesinde, uzun yıllardan beri benimsemiş olduğu ülkemizin ilahiyat alanındaki birikiminden azami ölçüde yararlanma politikasının bir gereği olarak, 1998 yılı içerisinde Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez, Prof. Dr. Sadreddin Gümüş ve Prof. Dr. Mustafa Çağrı’cı’dan oluşan bir komisyona mushaf tertibine göre tefsir hazırlama görevi vermiştir. Komisyonun titiz bir çalışması sonucu hazırlanan ve daha sonra Din İşleri Yüksek Kurulu’nun tetkikinden geçen elinizdeki Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir isimli eser ortaya çıkmıştır.*”⁴²

Tefsirin yazılması ile alakalı olarak Hayrettin Karaman’ın ifadelerinden, Kur’ân Yolu tefsirinin DİB Yayınları’ndan çıkarılmadan önce Diyanet Vakfı Yayınları tarafından yayınlanmasının düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Ancak DİB’in, hem hazırlıklarının uzun

⁴²Karaman ve diğerleri, *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.1, s. 10.

sürmesi hem de masrafının fazla olması sebebiyle “çağdaş bir tefsir” hazırlama projesinden vazgeçmesi ve daha önce de böyle bir projenin hazırlanmakta olduğu haberlerini duyurması işin seyrini değiştirir. Yeni bir projenin hazırlanmakta olduğunun ilan edilip ardından da vazgeçilmesi bu açığın doldurulması gerektiği düşüncesine neden olur. DİB bu açığı kapatmak için de Kur’ân Yolu müelliflerine Diyanet Vakfı Yayınları’ndan çıkarılması düşünülen Kur’ân Yolu adlı tefsirlerinin DİB Yayınları’ndan çıkarılmasını teklif eder ve müellifler de bu teklifi kabul eder.⁴³

Tefsirin eseri gerekçesini de Hayrettin Karaman şöyle ifade etmiştir: “*Bilindiği gibi MÜ İlahiyat Fakültesi’nden altı hoca, daha önce bir notlu meal hazırlamıştık; bu meal hem Diyanet Vakfı hem de Dünya İslam Birliği tarafından defalarca basıldı ve oldukça yaygın bir okuyucu kitlesine ulaştı. Okuyuculardan olumlu ve olumsuz tepkiler aldı, tenkitler yapıldı, çok aceleye gelen birinci baskıdan sonra önemli düzeltmeler de yapıldı, ancak yine de mealin bir daha ele alınmasına ve açıklamanın genişletilmesine ihtiyaç hissediyorduk. O meal mevcut hâliyle bir hizmet görüyordu, beklenen ise bir tefsir idi. Aynı ekipten dört arkadaşla yapılan teklif tarafımızdan kabul edildi ve yaklaşık altı yıl çalışarak mealini de yeni baştan yazarak bu tefsiri hazırladık.*”

Aynı görüşmede Mustafa Çağrıcı tefsirin yazılma gerekçesini “*Bir ilim adamı, bir yazar, birikimini insanlarla paylaşmak ister. Bu tefsirin yazılmasının asıl sâiki budur.*” sözleri ile ifade ederken; Sadreddin Gümüş de “*Amacımız Müslüman Türk Milletine ve Türkçe okuyup yazanlara, Yüce Allah’ın mesajını ulaştırmak ve anlatmaktır. Türk Milleti, İslam dinini kabul ettiği tarihten itibaren bin yıldan daha fazla bir süreç içerisinde Kur’ân’ı anlamak, gereği ile amel etmek ve onu başkalarına tebliğ etmek için fevkalâde gayret göstermiştir. Bu tefsir de önceki hizmetlerin bir devamı ve o zincirin bir halkası mahiyetindedir*”⁴⁴ diye ifade etmektedir.

⁴³Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, İzmir yay, İstanbul, 2008, s. 200.

⁴⁴Ahmet Onay, “Kur’ân Yolu” İsimli Türkçe Meal ve Tefsir Üzerine Söyleşi, *Diyanet Aylık Dergi*, Temmuz-2004, ss. 26-27.

2. Teknik Özellikleri

Kur'ân Yolu Türkçe olarak yazılmıştır ve 5 ciltten oluşması nedeniyle yorumla dolu bir kitaptır. Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları tarafından 2003 yılında 1. baskısı, kısa sürede tükenmesi nedeniyle müteakip baskıları yapılanve şu anda VI.Baskısıya ulaşan bu eser, Türk vatandaşları tarafından yoğun bir ilgi görmektedir. Eser, Türkiye'nin ilahiyat alanında çalışmalarıyla bilinen dört değerli bilim adamı (Prof.Dr. Hayrettin Karaman, Prof. Dr. Mustafa Çağırıcı, Prof. Dr. İ. Kafi Dönmez, Prof. Dr. Sadrettin Gümüş) tarafından kaleme alınmıştır ve bir komisyon çalışması ürünüdür.⁴⁵

Diğer tefsir eserleri gibi, ilk olarak Kur'ân Yolu da takdimle başlamaktadır. Tefsirin takdim kısmında Diyanet İşleri Başkanlığı, tefsirin yazılma gerekçesini ifade etmektedir. Bundan sonra kısa bir Tefsir Girişi de sunulmaktadır. Tefsir Girişinde iki tane bölüm vardır. Birinci bölümünde Kur'ân-ı Kerim ile ilgili bilgiler sunulmaktadır. Yani Kur'ân-ı Kerim'in tanımı ve özellikleri, yedi harf, Kur'ânın amacı ve muhtevası, Kur'ânın şekli ve üslubu, Kur'ân'ın mucize oluşu, nesih ve Kur'an ilimleri. İkinci bölümde tefsirle ilgili bilgiler sunulmaktadır. Bunlar, tefsir ve te'vilin tanımları, tefsire duyulan ihtiyaç, Kur'an'ın anlaşılmasında yöntem, tefsir çeşitleri, bu tefsir ve sıkça başvuru tefsir kitaplarıdır. Bundan sonra her sûrenin giriş bölümünde özetlenen ilgili sûrelerin âyet sayısı, Mekke veya Medine döneminde vahyedilmiş olması, nüzul sırası, bazı kelimelerdeki kıraat (okuma) farkları gibi konularda tefsir kitaplarında yer alan teknik ayrıntıları ve farklı tespitleri, amaç bakımından önemli olmadıkça aynen aktarılmadığı, ayetlerin sayımı ve sûrelerin nüzul sıralaması konusunda Hz. Osman'a ait olan listenin tercih edildiği ifade edilmiştir.⁴⁶

Aşağıdaki tabloda Kur'ân Yolunun sistematığı sunulmaktadır :

Cilt 1	Fatiha - Ali İmran	747 sayfa
Cilt 2	Nisa - Tevbe 37	767 sayfa
Cilt 3	Tevbe 38 - Hac 78	760 sayfa

⁴⁵Karaman ve diğerleri, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.1, s. 10.

⁴⁶Karaman ve diğerleri, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, içindekiler.

Cilt 4	Mü'minun - Duhan 59	800 sayfa
Cilt 5	Casiye - Nas	725 sayfa

3. Müellifleri

Kur'ân Yolu tefsiri Türkiye'de heyet tarafından yazılmış tek tefsirdir. Bu eseri, M.Ü.İ.F. öğretim üyelerinden İslam Hukuku Prof. Hayrettin KARAMAN, İslam Felsefesi Prof. Mustafa Çağrı, İslam Hukuku Prof. İbrahim Kâfi Dönmez ile Tefsir Profesörü Sadrettin Gümüş'ten oluşan bir heyet meydana getirmişlerdir. Bu bölümde, bu müfessirleri daha yakından tanımaya çalışalım.

1.3.1. Hayrettin Karaman.

Hayrettin Karaman aslen Erzurumlu bir ailenin çocuğu olarak 1934 yılında Çorum'da doğdu.⁴⁷ İlkokulu Çorum'da bitirdikten sonra Ahıskalı Server Efendi'den özel olarak Arapça ve İslâmî ilimler tahsil etti. İlk İmam Hatip okullarından biri olan Konya İmam Hatip Okulu'na girdi ve ikinci dönem mezunları arasında yer aldı (1959). Bundan sonra yeni açılan İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde okudu ve ilk mezunlarından biri olarak 1963'te mezun oldu. Konya'da okurken imamlık, İstanbul'da okurken vaizlik yaptı.

İki yıl İstanbul İmam Hatip Okulu'nda meslek dersleri öğretmenini olarak çalıştıktan sonra açılan imtihanları kazanarak İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde bir fıkıh asistanı olarak çalıştı. “*Başlangıçtan Dördüncü Asra Kadar İslam Hukukunda İctihad*” konulu tezi ile burada fıkıh öğretmenini oldu (1971). Aynı senede İzmir Yüksek İslam Enstitüsü'ne tayin edildi. Bundan sonra 1975 yılında tekrar İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'ne döndü. Burada Yüksek İslam Enstitülerinin İlahiyat Fakültesi'ne dönüşmesinin ardından doktor, doçent ve profesör oldu.

Eylül 1976-Eylül 1980 yılları arasında yayımlanan Nesil Dergisini çıkaranlar arasında yer aldı. Yarım asra yaklaşan fikir ve meslek hayatı boyunca, yurtiçi ve

⁴⁷Ahmet Saim Kılavuz, “Prof. Dr. Hayrettin Karaman”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Konya, Haziran 2004, s. 9.

yurtdışında binlerce konferans, seminer, panel, vaaz, hutbe, kurs, yazılı ve görsel medya programı, eğitim programında yer alarak eğitim, öğretim, tebliğ ve irşad faaliyetini sürdürdü. Bugünün tanınmış bilim ve fikir adamları olan binlerce öğrenci yetiştirdi. 2001 yılında, M.Ü.İ.F.'ndeki görevinden ayrıldı. Avrupa Uluslararası İslam Üniversitesi'nde (Hollanda) misafir öğretim üyeliğini sürdürmekte aynı zamanda bireysel ilmi çalışmalarına devam etmektedir. Farsça, Arapça ve Fransızca bilen Hayrettin Karaman'ın periyodik yazıları, Gerçek Hayat Dergisi ve Eğitim-Bilim Dergisi ve Yeni Şafak Gazetesinde yayınlanmaktadır.⁴⁸

Eserleri⁴⁹ :

Telif Kitapları

- a- Mukayeseli İslam Hukuku
- b- İslam Hukukunda İctihad
- c- İslam Hukuku Tarihi
- d- İslam'ın Işığında Günün Meseleleri
- e- Günlük Hayatımızda Helaller Haramlar
- f- İslam'da İşçi-İşveren Münasebetleri
- g- Ana hatlarıyla İslam Hukuku
- h- İslam'da Kadın ve Aile
- i- İslamlaşma ve Önündeki Engeller
- j- İmam-Hatip Şuuru
- k- İnsan Hakları
- l- Gerçek İslam'da Birlik
- m- Laik Düzendeki Dini Yaşamak
- n- Türkiye ve İslam
- o- Her Şeye Rağmen (Röportajlar)
- p- Hayatımızdaki İslam
- q- Dert Söyletir (Şiirler)

⁴⁸“Hayrettin Karaman Hakkında”, <http://www.hayrettinkaraman.net/kimdir.htm>, (6 Haziran 2018).

⁴⁹Daha fazla bilgi için “www.hayrettinkaraman.net/kimdir.htm.” adresine bakılabilir. (6 Haziran 2018).

- r- Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali (Meal, Heyet'le birlikte)
- s- İlmihal (Heyet'le birlikte)

Çeviri Eserleri:

- a- Yolların Ayrılış Noktasında İslam
- b- İslam'a Göre Faizsiz Banka ve Sigorta
- c- İmam-ı Rabbani ve İslam Tasavvufu
- d- Yeni Gelişmeler Karşısında İslam Hukuku
- e- Rasul-i Ekrem'in Örnek Ahlakı
- f- Altın Nesil
- g- Dört Risale
- h- Kelile ve Dimne (B.Topaloğlu ile birlikte)

Ders Kitapları:

- a- Arapça Sarf-Nahiv (Dilbilgisi, B.Topaloğlu ile birlikte)
- b- Arapça Metinler (B.Topaloğlu ile birlikte)
- c- Hadis Usûlü
- d- Fıkıh Usûlü
- e- Fıkıh Metinleri
- f- Hadis Metinleri
- g- Arapça-Türkçe Yeni Kâmus (Sözlük, B.Topaloğlu ile birlikte)
- h- Arap Dili ve Edebiyatından Seçmeler

1.3.2. Mustafa Çağrıçı.

1950 yılında Sivas'ta doğdu. İlkokulu burada okudu. Bundan sonra Kayseri'de hafızlığını tamamlayıp 1963 yılında Sivas İmam-Hatip Lisesi'ne kaydoldu. 1968-1969 öğretim yılında 6. sınıftayken 7. sınıfın bitirme sınavlarına da katılarak Haziran'da mezun oldu. Aynı yıl girdiği İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nü (bugünkü Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi) 1973'te bitirdi. Bu arada lisans öğreniminin ilk yılında D.İ.B. bünyesinde başladığı imam-hatiplik görevini altı yıl boyunca sürdürdü. 1975 yılında kısa

dönem askerlik hizmetini tamamladı ve aynı senede Sivas İmam Hatip Lisesi'ne öğretmen olarak atandı.

1977 yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü 'nde İslâm felsefesi anabilim dalında Lisansüstü çalışmalarına başlayan Mustafa Çağrıcı, ahlâk felsefesi alanında hazırladığı doktora tezini tamamladıktan sonra 1982 yılında M.Ü.İ.F.'nde İslâm Felsefesi Anabilim Dalında Yardımcı Doçent oldu. 1990 yılında aynı anabilim dalında Doçent ve 1996 yılında Profesör unvanını başarıyla aldı. O aynı fakültede eğitim-öğretim ve yazım gibi akademik faaliyetleri yanında, Bölüm Başkanlığı, Anabilim Dalı Başkanlığı, Fakülte Yönetim Kurulu Üyeliği gibi idari görevler de yaptı.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı, 1986'da misafir öğretim üyesi olarak Amman'daki Ürdün Üniversitesi'nde bilimsel çalışmalar yürütmüş. Ayrıca bazı Avrupa ülkelerinde alanıyla ilgili konferansa da katılmıştır. Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyeliği yanında, Kasım 2003'ten itibaren İstanbul Müftülüğü görevini de devam ettirmektedir.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı'nın İslâm felsefesi, ahlâk ve genel olarak İslam ve ilâhiyat konularına ilişkin kitap, makale, bildiri, konferans metni, ansiklopedi maddesi gibi çok sayıda bilimsel çalışmaları bulunmakta; bunlar arasında konumuzu teşkil eden "Kur'ân Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir" isimli Kur'ân-ı Kerim Tefsiri de yer almaktadır. ÇAĞRICI, ülkemizde bilimsel düzeyde gerçekleştirilen bu boyutta ilk yerli ansiklopedi olan T.D.V. İslam Ansiklopedisi'nin Danışma Kurulu Üyesi ve "İslâm Düşüncesi ve Ahlâk Bilim Dalı" Başkanı'dır. Yayımına başlandığı dönemden beri anılan eserin telif, inceleme ve redaksiyon çalışmalarına katkısını sürdürmekte olup bu ansiklopedinin yayımlanmış 30 cildinde İbn-i Sînâ, Gazâlî, Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî, İbrahim Hakkı Erzurumî gibi birçok Türk ve Müslüman filozof ve bilim adamı ve bunların düşünceleri, eserleri; çeşitli felsefe, ahlâk, tasavvuf konuları ve problemleriyle İslâm düşüncesi ve

ahlâk alanına giren İslâm bilim ve düşüncesinin çeşitli konularına ilişkin 100’ün üzerinde yazısı çıkmıştır.⁵⁰

1.3.3. İbrahim Kâfi Dönmez.

1951 yılında İzmir’in Ödemiş ilçesinde doğdu. 1970 yılında Ankara İmam-Hatip Okulunu bitirdi. 1974 yılında İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsünden, 1976 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun oldu. Diyanet İşleri Başkanlığı taşra teşkilâtında yedi yıl kadar muhtelif görevlerde bulundu. 1977 yılında İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü’ne asistan olarak çalıştı. Bundan sonra 1981 yılında Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde “İslam Hukukunda Kaynak Kavramı ve VIII. Asır İslam Hukukçularının Kaynak Kavramı Üzerindeki Metodolojik Ayrılıkları” adlı teziyle doktor unvanı aldı. 1983 yılında yardımcı doçent oldu. 1986 yılında doçent oldu ve 1992 yılında da profesör unvanı aldı. 1992 – 1994 yılları arasında İlâhiyat Meslek Yüksekokulunda müdürlük, 1994 – 1997 yılları arasında da fakültede dekanlık görevlerinde bulundu. Halen aynı fakültede öğretim üyeliği görevini sürdürmektedir.⁵¹

1.3.4. Sadreddin Gümüş.

1945 yılında Erzurum Narman’da doğdu. 1972’de Erzurum İmam-Hatip Okulu’nu 1976’da İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü’nü bitirdi. Öğrencilik yıllarında başladığı memuriyet görevini, çeşitli yerlerde din görevlisi olarak sürdürdü. MÜ İlâhiyat Fakültesi’ndeki görevine, Yüksek İslam Enstitüsü döneminde, asistan olarak 1977 yılında başladı. 1983 yılında MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde “Seyyid Şerif Cürcânî ve Arap Dilindeki Yeri” adlı teziyle doktor oldu. 1989 yılında doçentliğe, 1996’da profesörlüğe yükseldi. Bir müddet MÜ İlâhiyat Fakültesi’nde dekan yardımcılığı görevinde bulundu.

⁵⁰İstanbul Müftülüğü Resmi Web Sitesi, *Prof. Dr. Mustafa Çağrıçı (Özgeçmiş)*, <http://www.istanbulmuftulugu.gov.tr/personel/mcagrici.htm>, (6 Haziran 2018). M.Ü.İ.F. Resmi Web Sitesi, “Prof. Dr. Mustafa Çağrıçı”, <http://www.ilahiyat.marmara.edu.tr>, (6 Haziran 2018).

⁵¹“Prof. Dr. İbrahim Kâfi DÖNMEZ”, MÜİF Resmi Web Sitesi, <http://www.ilahiyat.marmara.edu.tr/elemanlar/goster.asp?Kod=42.14>, (28 Haziran 2018).

Eserleri: 1- Seyyid Şerif Cürçani ve Arap Dilindeki Yeri 2- Orta Meal 3- Cami Meal 4- Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları 5- Tefsirlerin Özü Safvetü't-Tefasir 6- Kur'ân Tefsirinin Kaynakları 7- Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali.⁵²

4. Eserin Kaynakları

Her bir müfessir tefsir yazarken kaynak kullanmak zorundadır. Nitekim kaynak kullanmazsa o zaman eserin güvenilirliği ortadan kaybolur.

Tefsir kaynaklarının kullanımı her müfessirin zamanında aynı değildir. Bu, büyüyen toplumun ihtiyaçları göz önünde bulundurulduğunda Kur'ân tefsirinde kullanılan kaynakların da çoğalmasıyla ilgilidir. Klasik ve orta çağda kullanılan tefsir kaynaklarına Kur'ân, hadis, kuvvetli istinbatla bir ictihad ve ehli kitaptan rivayet nakletmek yön vermiştir.⁵³ Çağdaş dönemde de genel olarak kullanılan tefsir kaynakları klasik ve orta çağdaki tefsir kaynaklarıyla hemen hemen aynı olmakla birlikte, aslında biraz farklıdır. Çünkü Kur'ân, ictihad, müfessir ve gerçeklik olmak üzere üç şeye dayandırılmasını vurgular.⁵⁴ Aynı şekilde Kur'ân Yolu'nda çeşitli kaynaklar kullanılmıştır. Aşağıdaki listede bu kaynaklar daha ayrıntılı sunulmuştur.

Tefsir Kaynakları

- Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb⁵⁵
- İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân⁵⁶
- İbn Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvîr⁵⁷
- Zemahşerî, el-Keşşâf⁵⁸
- İbn Atıyye el-Endelusî, el-Muharrerü'l-Vecîz⁵⁹

⁵²M.Ü.İ.F. Resmi İnternet Sitesi, <http://www.ilahiyat.marmara.edu.tr/>, (29 Haziran. 20.13).

⁵³Muhammed Huseyn Ez-Zehabi, *et-Tefsir vel Musfessirun*, s. 37.

⁵⁴Abdul Mustaqim, *Dinamika Sejarah Tafsir al-Qur'an*, Adab Press, Yogyakarta, 2014, s. 168.

⁵⁵Kur'ân Yolu, I/436, 439, 608, 609.

⁵⁶Kur'ân Yolu, II/494, 626, 650, 734.

⁵⁷Kur'ân Yolu, I/405, 431; II/17, 43, 60, 126, 131, 149, 223, 269, 346, 488, 552.

⁵⁸Kur'ân Yolu, I/405, 431; II/17, 43, 60, 126, 131, 149, 223, 269, 346, 488, 552.

⁵⁹Kur'ân Yolu, II/330, 411, 415, 445.

- Şevkânî, Fethu'l-Kadîr⁶⁰
- Muhammed Hamdî Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili⁶¹
- İbn Kesîr, Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm⁶²
- Muhammed Esed, Kur'ân Mesajı⁶³
- Muhammed İzzet Derveze, et-Tefsîru'l-Hadîs⁶⁴
- Reşid Rıza, Tefsîru'l-Menar⁶⁵
- Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân⁶⁶
- Kurtubî, el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'ân⁶⁷
- Süleyman Ateş, Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri⁶⁸
- Mevdûdî, Tefhîmu'l-Kur'ân⁶⁹

Hadis Kaynakları

Müellifler, hadis kullanımına yönelik bakış açılarını “Zayıf rivayetlere ve makul olmayan yorumlara yer verilmemiştir”⁷⁰ cümlesiyle ifade etmişlerdir. Tefsiri incelediğimiz zaman kullanılan rivayetlerin birçoğunun Buhârî'nin ve Müslim'in Sahih'lerinden alındığına şahit olmakla birlikte bunların yanında genel olarak Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inden⁷¹, Tirmizî'nin⁷², Ebu Dâvud'un⁷³, Nesâî'nin⁷⁴, Dârimî'nin⁷⁵ Sünen'lerinden alındığına şahit olmaktayız. Hadis kullanımında daha çok zikrettiğimiz

⁶⁰Kur'ân Yolu, I/393; II/536, 601.

⁶¹Kur'ân Yolu, II/ 277, 279, 30.

⁶²Kur'ân Yolu, II/555, 579, 615.

⁶³Kur'ân Yolu, II/329-330.

⁶⁴Kur'ân Yolu, II/313, 718, 729, 735.

⁶⁵Kur'ân Yolu, II/306, 312, 326-327.

⁶⁶Kur'ân Yolu, II/655, 690, 702.

⁶⁷Kur'ân Yolu, II/345, 618, 620.

⁶⁸Kur'ân Yolu, II/417, 442, 445.

⁶⁹Kur'ân Yolu, II/279, 477, 580, 581.

⁷⁰Kur'ân Yolu, I/50

⁷¹Kur'ân Yolu, II/396, 487, 511, 520, 550.

⁷²Kur'ân Yolu, II/376, 396, 487.

⁷³Kur'ân Yolu, II/487, 57.

⁷⁴Kur'ân Yolu, II/499; III/547.

⁷⁵Kur'ân Yolu, II/369, 424.

hadis kitapları kaynak gösterilmekle birlikte Taberî, Râzî, Şevkânî, İbn Kesir, İbn Atıyye gibi müfessirlerin tefsirlerinin de kaynak olarak gösterildiğine şahit olmaktayız.

Fıkıh Kaynakları

Tefsirde baştan sona kadar takip edilen, birçok defa kendisinden istifade edilen bir fıkıh kitabı yoktur. Herhangi bir konuyla alakalı uygun görülen bir düşünce varsa ondan istifade edilme yoluna gidilmiştir. Ancak DİA⁷⁶, İFAV⁷⁷, gibi ansiklopedilerin fıkıh konularıyla alakalı maddelerinden hayli istifade edildiğini görmekteyiz.

Tarih Kaynakları

Gerek peygamberler tarihi, gerek İslam Tarihi ile alakalı tarihi bilgilerde daha çok İbn Sâ'd'ın et-Tabakâtü'l-Kübrâ'sından⁷⁸, İbn Hişâm'ın es-Sîretü'n Nebeviyye'sinden⁷⁹ ve Muhammed Hamidullah'ın⁸⁰ eserlerinden yararlanılmıştır

Lügatler

Râgıb el-İsfahânî'nin Müfredât'ı⁸¹ tefsirin başından sonuna kadar kelimelerin lügavî ve ıstılahî anlamlarında, ayetlerin manalarının verilmesinde göz önünde bulundurulmuş temel kaynak olmuştur. Bunun dışında Âsım Efendi'nin (ö. 1235 H/1819 M) Kamus Terceme'sinden ve Cürçânî'nin (ö. 816 H/1413 M) Ta'rîfât'ından da zaman zaman istifade edilmiştir.

Ansiklopediler

DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi) başta olmak üzere İFAV (İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi) ve İA (İslam Ansiklopedisi)'nden oldukça fazla istifade edilmiş hatta bu nedenle tefsir eleştirilmiştir.

⁷⁶Kur'ân Yolu, I/597, 639; II/146, 203, 207, 260.

⁷⁷Kur'ân Yolu, II/203, 209-210, 220, 253.

⁷⁸Kur'ân Yolu, I/538, 694, 702.

⁷⁹Kur'ân Yolu, I/459; II/668.

⁸⁰ Kur'ân Yolu, II/476, 603, 7.

⁸¹Kur'ân Yolu, I/199, 201.

Fıkıh, tarih ve kelam sahasına giren birçok konu ile alakalı bilgilerin zaman zaman tafsilatlı bir şekilde anlatıldığını görmekteyiz. Özellikle dinler tarihi ve peygamberler tarihi ile alakalı konularda Ömer Faruk Harman'a ait olan makâlelerden⁸² oldukça fazla istifade edildiğine şahit olmaktadır.

b. Al-Quran dan Tafsirnya

1. Telif Tarihi

Al-Quran dan Tafsirnya eseri 1980 yılında Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yazılmıştır. İlk 10 yılda (1980-1990) beş kere yayınlanmıştır; yani 1983-1984, 1984-1985, 1985-1986, 1989-1990 ve 1990-1991. 1985-1986 yılı baskısında ilk resm-i Osmani ile basılmıştır. 1989/1990 yılı baskısında hem içeriği hem de tekniği geliştirilmiştir. Mesela hadis yazma (metin ve ravi) ile süslenmiş ve yorumlarla devamlı olarak genişletilmiştir. 1990 yılından 2007 yılına kadar devam eden bu geliştirme sürecinin sonunda nihayet Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı 10 cilt Kur'an tefsiri *Al-Quran dan Tafsirnya* eseri tamamlandı.⁸³

Al-Quran dan Tafsirnya'nın Mukaddime bölümünde eserin yazılma sebeplerinden bahsedilmektedir. Bu projenin başkanı İbrahim Husein Kur'an-ı Kerim'in sadece Araplar için değil, tüm insanlık için indiği, Arapçayı bilmeyen insanların bu sebepten kendi dillerinde Kur'an'ı anlamak için tefsirine ihtiyaç duyduklarını belirtmektedir.⁸⁴

2. Teknik Özellikleri

Al-Quran dan Tafsirnya eseri Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 17,5 cm x 25 cm boyutta ve kapak rengi kahverengi olarak 2011'de yayınlanmıştır.⁸⁵ Bu tefsir

⁸²Kur'an Yolu, II/247, 254, 278, 565, 579, 758; III/135, 164, 178, 224, 328, 538.

⁸³Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Mukadimah Al-Quran dan Tafsirnya*, Penerbit Lentera Abadi, Cakarta, 2010, s. XXVII.

⁸⁴Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Mukadimah Al-Quran dan Tafsirnya*, s. XXVIII.

⁸⁵Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Mukadimah Al-Quran dan Tafsirnya*, s. II.

Endonezce olarak yazılmıştır ve 10 ciltten oluşmaktadır. Her cilt 2 veya 3 cüz içerir ve yaklaşık 500 sayfadan oluşmaktadır.

Al-Quran dan Tafsirnya'nın ilk cildinde mukaddime kısmı yer almaktadır ve orada alttaki bölümleri içermektedir. Mukaddime cildin içinde 18 tane bölüm vardır, bunlar :

- Kur'ân-ı Kerim ve vahyin tanıtımı
- Tefsir, tevil ve tercüme
- Kur'ân-ı Kerim'in yorumlanmasının şartları
- Kur'ân-ı Kerim'in tefsirinin gelişim tarihi
- Yöntem ve yorumun tarzı
- İsrailiyat
- Tefsir kaideleri
- Tefsir ıstılahları
- Kur'ân'ın Nüzulü
- Esbabü'n-Nüzul
- Münasebe
- Mekki ve Medeni ayetler
- Nesih ve Mensuh
- Kur'ân-ı Kerim mucizesi
- Huruf-u mukattaa
- Kur'ân'da İslami yasal düzenlemenin ilkeleri
- Kur'ân-ı Kerim'in hukuki konularını açıklayan dil tarzı
- Ilmu Kıraat⁸⁶

Bundan sonra her surenin giriş bölümünde sureyle ilgili açıklamalar bulunmaktadır. Mesela Fatiha süresinin giriş bölümünde Fatiha ismi hakkında, nerede indirildiği hakkında, kaç ayet olduğu ve Fatiha suresinin hangi konuları içerdiği hakkında açıklamalar yer almaktadır. Ayrıca ayet Resm-i Osmaniyle yazılmıştır. Ayet yazıldıktan

⁸⁶Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Mukadimah Al-Quran dan Tafsirnya*, s. vii – xiii.

sonra Endonezce tercümesi, kelime hazinesi, ayetin tefsiri (açıklaması), münasebe ve esbabü'n-nüzul ve sonuç sunulmaktadır. *Al-Quran dan Tafsirnya* eserinde münasebe iki şekilde ele alınmıştır; sure ve bir önceki sure, ayet ve başka ayet grubu. Tefsiri yazılıp hadisler tahrir yapıldıktan sonraki haliyle okuyuculara sunulmuştur.⁸⁷

Al-Quran dan Tafsirnya eseri'nin sistematığı aşağıdaki gibidir :

Cilt 1	Fatiha - Ali İmran 91	573 sayfa
Cilt 2	Ali İmran 92 - Maide 82	469 sayfa
Cilt 3	Maide 83 - Enfal 40	633 sayfa
Cilt 4	Enfal 41 - Yusuf 52	554 sayfa
Cilt 5	Yusuf 53 - Kehf 74	666 sayfa
Cilt 6	Kehf 75 - Furkan 20	697 sayfa
Cilt 7	Furkan 21 - Ahzab 30	674 sayfa
Cilt 8	Ahzab 31 - Fussilet 46	657 sayfa
Cilt 9	Fussilet 47 - Hadid 28	731 sayfa
Cilt 10	Mücadele - Nas	858 Sayfa

3. Müellifleri

Al-Quran dan Tafsirnya eseri, Diyanet İşleri Başkanlığı öncülüğünde oluşturulmuş olan bir ekip tarafından derlenmiştir. Kur'ân Tercümanlarının İcra Kurulu olarak adlandırılan bu ekip, toplam 24 kişi Endonezyalı uzman müfessir ve 8 bilginden oluşmaktadır. Bu kişiler hakkında kısaca bilgi vereceğiz;;

2.2.1. KH. Sahal Mahfudh.

Tam adı Muhammad Ahmad Sahal ibn Mahfudh ibn Abd Salam al-Hajaini. Kaje Margoyoso Pati şehrinde 17 Aralık 1937 yılında doğmuştur.⁸⁸ KH. Sahal Mahfudz Endonezya'nın ünlü ulemasındandır. İlk eğitimini medresede aldı. İlk eğitimi

⁸⁷Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Mukadimah Al-Quran dan Tafsirnya*, c.1, s. 3-30.

⁸⁸Jamal Mamur Asmani, *Biografi Intelektual KH. Sahal Mahfudh*, Global Press, Yogyakarta, 2017, s. 15.

mederesde de aldıktan sonra döneminin tanınmış okullarında eğitimini devam ettirdi. Sahal ibn Mahfudh Gazali düşüncesinden çok fazla etkilenmiştir. Büyük alim 24 Ocak 2014 tarihinde Endonezya'da vefat etmiştir.⁸⁹

2.3.2. Prof. KH. Ali Yafie.

K.H. Ali Yafie, Endonezyalı bir fakihtir. 1 Eylül 1926 yılında Orta Sulawesi adasında bulunan yerleşen Donggala şehrinde doğmuştur. Fıkıh alanında tanınmış bir alimdir. O Endonezya'da dünyanın en büyük İslami organizasyonu olan Nahdlatul Ulema'nın (NU) önde gelen ismiydi ve 1991-1992 yılları arasında geçici baş danışman olarak görev yapmıştır. Halen 1947'de Güney Sulawesi adasında kurulan Pondok Pesantren Darul Dakwah al Irsyad medresesinde eğitim vermektedir. Aynı zamanda Endonezya Müslüman Entelektüelleri Birliği (İCMI) danışma kurulunun üyesi olarak görev yapmıştır.⁹⁰

2.3.3. Dr. Ahsin Sakho Muhammad, M.A.

21 Şubat 1956 yılında doğdu. Çocukken hıfzını tamamlamıştır. Dr. Ahsin Sakho Muhammad, M.A Endonezya'da Kıraat ve Kur'an bilimleri alanında uzman biridir. 1976-1977 yıllarında Kur'an öğrenmesi için babası tarafından Mekke'ye gönderilmiştir. 1977 yılında Medine'de Külliyyatul Kur'an ve Dirasat İslamiyat fakültesi Camiah al-İslamiyah Üniversitesinde okumuştur. Mezun olduktan sonra 1992 senesinde Cakarta'da kurulan Kur'an Enstitüsü'nde çalışmaya başlamıştır. 2005-2014 yılları arasında İİQ Üniversitesi Cakarta'da rektor olarak görev yapmıştır.⁹¹

2.3.4. Prof. K.H. Ali Mustafa Yaqub, M.A.

Prof. K.H. Ali Mustafa Yaqub 2 Mart 1952 yılında Orta Cava adasında doğmuştur. Suudi Arabistan'nın başkenti Riyad'da bulunan İmam Muhammad ibn Suud İslam Üniversitesi'nde lisans eğitimi almıştır. Oradan mezun olduktan sonra aynı şehirde bulunan King Suud Üniversitesinde Tefsir ve Hadis bölümünde Yüksek Lisans okumaya

⁸⁹Arif Agus Trisno, *Biografi KH. Sahal Mahfudh (1937-2014 M)*, Skripsi UIN Sunan Kalijaga, Yogyakarta, 2015, s. 22.

⁹⁰İİQ Resmi Web Sitesi, Prof. Dr. KH. Ali Yafie, <https://iiq.ac.id>, (9 Eylül 2018).

⁹¹UIN Cakarta Resmi Web Sitesi, Dr. Ahsin Sakho Muhammad, M.A, <https://uinjkt.ac.id>, (9 Eylül 2018).

devam etmiştir. 1985 senesinde Endonezya'ya döndükten sonra bir medrese açtı. Medresenin ismi Daru's Salam medresesidir.⁹² Ünlü alim 28 Nisan 2016 tarihinde vefat etmiştir.⁹³

2.3.5. Prof. Drs. Asjmuni Abdurrahman.

Prof. Drs. Asjmuni Abdurrahman Sunan Kalijaga İslam Üniversitesinde İslam Hukuku profesörüdür. 10 Aralık 1931 Yogyakarta şehrinde doğdu. Bazı kitaplar yayınlamıştır: Fıkıh ve Kaideleri (1976), İctihad Girişi (1978), Taarazul Adilah ve Çıkışı (1982), İslam Hukukunda Alışkanlıkların Geleneksel Durumu (1982), İslam Hukuku ve Amaçları (1983), Şari Kanunu ve Bölümleri (1983) ve İslam Hukukunun Kurulması Yöntemi (1986).⁹⁴

2.3.6. Prof. Dr. Muhammad Quraish Shihab.

Prof. Dr. Muhammed Quraish Shihab, 16 Şubat 1944 tarihinde Endonezya'da doğdu. Kur'an bilimlerinde uzman bir akademisyen sayılan Quraish Shihab, eğitim hayatının büyük bir kısmını Mısır'da geçirmiştir. 1980'de El-Ezher Üniversitesi'nden 'Mumtaz Ma'a Martaba as-Sharaf al-Ula'(Summa Cumlaude) ünvanıyla doktorasını tamamladı. 1998'de Endonezya Diyanet İşleri Bakanı olarak görev yaptı. Kur'an bilimiyle ilgili kitaplar yazan Quraish Shihab'ın en büyük eseri Tefsir el-Misbah adlı Kur'an tefsiridir.⁹⁵

2.3.7. KH. Syafi'i Hadzami.

31 Ocak 1931 Endonezya'nın başkenti Cakarta'da doğdu. KH. Syafii Hadzami İlk Kur'an eğitimini dedesinden almıştır. Ünlü alim 1940 senesinde Kur'an'ı hıfz etmiştir. Birçok Endonezyalı alimden İslam ilimleri öğrendi. Alimin birkaç kitabı mevcuttur.

⁹²Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı Resmi Web Sitesi, Prof. K.H. Ali Mustafa Yaqub, <http://www.kemenag.co.id>, (9 Eylül 2018).

⁹³Khairul Imam Ghazali, *Tangis Haru Ratusan Santri Antar Jenazah KH Ali Mustafa Yaqub ke Pemakaman*, <https://m.detik.com>, (9 Eylül 2018).

⁹⁴Prof. Drs. Asjmuni Abdurrahman, www.zidanrajaayah.blogspot.com, (10 Eylül 2018).

⁹⁵Lamya Al-Khraisha ve diğerleri, *The Muslim 500; The World's 500 Most influential muslims 2020*, The Hashemite Kingdom of Jordan, Jordan, 2019, s. 145.

Örneğin, Kitap Taudihul Adilah, Kitap Sullamul Arş fi Kiraat Varş, Kitap Kabliyah Cumat, Kitap Ucalah Fidyah Salat. KH. Syafii Hadzami 7 Mayıs 2006'da vefat etti.⁹⁶

2.3.8. Pof. Dr. Said Agil Husin Al Munawwar, M.A.

Prof. Dr. Said Agil Husin Al-Munawwar, M.A, 26 Ocak 1954 tarihinde Endonezya'da doğdu. Hafız, Kari', Fıkıh ve Usulül Fıkıh alimi olan Said Agil, ülkesindeki çeşitli üniversitelerde öğretim görevlisidir. Ayrıca birkaç televizyon dini programlarında sunuculuk yapan alim, farklı ülkelerde uluslararası MTQ jürisi olarak da çalışmaktadır. 2001-2004 yılları arasında Endonezya Diyanet İşleri Bakanı olarak görev yaptı. Suudi Arabistan'ın Mekke kentindeki Ümmü'l-Kura Üniversitesi Şeriat Fakültesi'nde 1983 yılında yüksek lisansını, 1987 yılında doktorasını tamamladı.⁹⁷

2.3.9. Prof. Dr. Muhammad Atho Mudzhar.

Prof. Dr. Muhammad Atho Mudzhar 20 Ekim 1948'te Endonezya'nın Batı Cava adasında doğdu. 1996-2001 seneleri arasında Sunan Kalijaga İslam Üniversitesinde rektör olarak görev yapmıştır. Cakarta'da Şarif Hidayatullah İslam Üniversitesinden mezun olduktan sonra Avustralya'daki Queensland Brisbane Üniversitesi'nde Yüksek Lisans okumuştur. Bundan sonra California Los Angeles Üniversitesi'nde okumaya devam etmiştir. Ve 1990 yılında Doctor of Phylosophy and İslamic ünvanı almıştır.⁹⁸

2.3.10. Prof. Dr. Salman Harun.

Prof. Dr. Salman Harun 12 Haziran 1945 tarihinde doğdu. Lisansını Cakarta'da bulunan Şarif Hidayatullah İslam Üniversitesi'nde tamamladı. 1983 yılında Leiden Üniversitesi'nde İslamic Studies bölümünde okumaya devam etmiştir. 1988 yılında Şarif Hidayatullah İslam Üniversitesi'nde tefsir bölümünde Doktora yapmış ve 1999 yılında Bonn Üniversitesi PHD yaparak eğitimini tamamlamıştır.⁹⁹

⁹⁶Subdit Kemitraan Umat Islam ,*Direktori Tokoh Ulama Indonesia*, Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Cakarta, 2008, ss. 72-73.

⁹⁷Prof. Dr. Said Agil Husin Al-Munawwar, M.A, <https://id.m.wikipedia.org>, (11 Eylül 2018).

⁹⁸UİN Cakarta Resmi Web Sitesi, *Prof. Dr. Muhammad Atho Mudzhar*, <https://uinikt.ac.id>, (12 Eylül 2018).

⁹⁹Salman Harun Institute Resmi Web Sitesi, *Prof. Dr. Salman Harun*, <https://salmanharun.com>, (12 Eylül 2018).

2.3.11. Prof. Drs. Kamal Muchtar.

Prof. Drs. Kamal Muchtar Yogyakarta'da, Endonezya İslam Üniversitesi'nde İslam hukuku profesörüdür. *Al-Quran dan Tafsirnya* eseri projesinde sekreter olarak görev yapmıştır. Prof. Drs. Kamal Muchtar 8 Aralık 2011 vefat etmiştir.¹⁰⁰

2.3.12. Drs. Fadhal AR. Bafadhal, M.Sc.

Drs. Fadhal AR. Bafadhal, M.Sc *Al-Quran dan Tafsirnya* eseri projesinde Mushaf Tashih Kurumunun Başkanı olarak görev yapmıştır.¹⁰¹

2.3.13. Drs. Muhammad Shahib, M.A.

Drs. Muhammad Shahib, M.A 9 Temmuz 1954 tarihinde doğdu. *Al-Quran dan Tafsirnya* eseri projesinde 2. sekreter olarak görev yapmıştır.¹⁰²

2.3.14. Prof. Dr. Rif'at Syauqi Nawawi, M.A.

Prof. Dr. Rif'at Syauqi Nawawi 20 Mayıs 1952 tarihinde Serang şehri, Endonezya'da doğmuştur. M.A Şarif Hidayatullah İslam Üniversitesi'nde lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimlerini tamamlamıştır. 2012 yılında Eğitim ve Öğretmenlik fakültesinde dekan olarak görev yapmıştır.¹⁰³ Aynı zamanda Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığında çalışmıştır.¹⁰⁴

2.3.15. Dr. Faizah Ali Syibromalisi.

Dr. Faizah Ali Syibromalisi 25 Temmuz 1955 tarihinde doğdu. İlk dini ilimleri babası tarafından öğretilmiştir. Babası Cakarta'nın tanınmış isimlerinden biridir. Babası

¹⁰⁰Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı Resmi Web Sitesi, *Prof. Drs. Kamal Muchtar*, <http://www.kemenag.co.id>, (12 Eylül 2018).

¹⁰¹Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Mukadimah Al-Quran dan Tafsirnya*, s. xiv.

¹⁰²Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Mukadimah Al-Quran dan Tafsirnya*, s. xiv.

¹⁰³Zaenal M, *Rektor Lantik Prof Dr H Rif'at Syauqi Nawawi MA Sebagai Dekan FITK*, <https://www.uinjkt.ac.id/id/rektor-lantik-prof-dr-h-rifat-syauqi-nawawi-ma-sebagai-dekan-fitk/>, (13 Eylül 2018).

¹⁰⁴Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Mukadimah Al-Quran dan Tafsirnya*, s. xiv.

onu Mısır'a Ezher Üniversitesinde Lisans ve Yüksek Lisans yapmak için göndermiştir. Şimdi Şarif Hidayatullah İslam Üniversitesi'nde Tefsir bölümü hocasıdır.¹⁰⁵

2.3.16. Dr. Muslih Abdul Karim.

Dr. Muslih Abdul Karim 15 Mart 1955 yılında doğdu. Lisans, Yüksek Lisans ve Doktorasını Riyad ve Mekke'de Tefsir bölümünde tamamlamıştır. Şimdi LİPIA Üniversitesi ve Şarif Hidayatullah İslam Üniversitelerinde tefsir hocası olarak görev yapmaktadır. Kur'an tefsiri yazmıştır ve halen Endonezya'da yaşamaktadır.¹⁰⁶

2.3.17. Dr. Ali Audah.

Dr. Ali Audah 14 Temmuz 1924 tarihinde doğdu ve 20 Haziran 2017, 93 yaşında vefat etmiştir. Dr. Ali Audah Endonezyada ünlü bir Kültür ve Modern Arap Edebiyatı uzmanıdır. İPB Üniversitesinde Hukuk Fakültesi dekanı olarak görev yapmıştır.

Dr. Ali Audah hayatı boyunca birçok eser yazmıştır. Muhammed Hüseyin Heykel'in "Hz. Muhammed'in Hayatı" ve Abdullah Yusuf Ali'nin "Kur'an'ın çevirisi ve Yorumu" başlıca çevirilerindendir. Ayrıca Ali Audah'ın kendi yazıları da bulunmaktadır. Bunlardan en meşhuru Kur'an-ı Kerim'deki ayetleri bulmak için yazdığı kitap rehberidir. Kitap 861 sayfadır. Kur'an'daki kelimeleri, ayetleri, harfleri bulmak isteyen Endonezya vatandaşları için halen ana kaynaktır.¹⁰⁷

¹⁰⁵Rakhmad Zailani Kiki, *Genealogi Intelektual Ulama Betawi*, Cakarta Islamic Centre, 2011, <http://www.muiddkiCakarta.or.id/k-h-ali-syibromalisi-ulama-aktivis-dan-wirusaha-ulung/>, (13 Eylül 2018).

¹⁰⁶Afdal Zikri Mawardi, *Profil KH. DR Muslih Abdul Karim, MA*, <https://gemashafamarwa.wordpress.com/2009/07/05/profil-kh-dr-muslih-abdul-karim-ma-dari-gemashafa-marwa/>, (13 Eylül 2018).

¹⁰⁷Andi Nur Aminah, *Sastrawan Ali Audah Meninggal Dunia 20 Jun 2017*, <https://www.republika.co.id/berita/nasional/jabodetabek-nasional/17/06/20/oru5qf-sastrawan-ali-audah-meninggal-dunia>, (13 Eylül 2018).

2.3.18. Dr. Muhammad Hisyam.

Dr. Muhammad Hisyam 2 Ocak 1960 yılında doğmuştur. Leiden Üniversitesinden doktora mezun olmuştur. Endonezce, İngilizce, Arapça ve Hollandca bilmektedir. Şimdi “Indonesian Institute of Science” veya LİPI’de çalışmaktadır.¹⁰⁸

2.3.19. Prof. Dr. Huzaimah T Yanggo, M.A.

Prof. Dr. Huzaimah T Yanggo, M.A 30 Aralık 1946 yılında Endonezya Orta Sulawesi adasında doğdu. 2014’ten bu yana Institute of Quran Studies Üniversitesi’nde rektör olarak görev yapmaktadır. Prof. Dr. Huzaimah T Yanggo, M.A 1981 yılında Ezher Üniversitesi’nde doktorasını tamamlamıştır. Ezher Üniversitesinde doktorasını tamamlayan ilk kadındır.¹⁰⁹

2.3.20. Prof. Dr. Salim Umar, M.A.

Prof. Dr. Salim Umar, M.A 1937 yılında doğdu ve 14 Kasım 2014’te vefat etmiştir. O hem Endonezya Ulema Meclisinde fetva komisyonu, üyesi hem de Sunan Gunung Jati Bandung Üniversitesi’nde tefsir bilim dalında öğretim üyesi olarak görev yapmıştır.¹¹⁰

2.3.21. Prof. Dr. Hamdani Anwar, M.A.

Prof. Dr. Hamdani Anwar, M.A Cakarta’da 7 Ocak 1953 tarihinde doğdu. Şarif Hidayatullah İslam Üniversitesi’nde Tefsir hocası olarak çalışmaktadır. Lisans, Yüksek Lisans ve Doktorasını Şarif Hidayatullah İslam Üniversitesi’nde tamamlamıştır.¹¹¹

2.3.22. Drs. Sibli Sardjaja, LML.

Al-Quran dan Tafsirnya eseri projesinde üye olarak görev yapmıştır.¹¹²

¹⁰⁸Indonesian Institute of Science Resmi Web Sitesi, *Profil Dr. Muhammad Hisyam*, <http://lipi.go.id/staf/detail/muha030>, (13 Eylül 2018).

¹⁰⁹Ali Mursyid, *Pelantikan Prof. Dr. Hj. Huzaemah T. Yanggo MA Sebagai Rektor IIQ Cakarta 2014-2018*, <http://www.pesantreniiq.or.id/index.php/warta/44-warta/365-pelantikan-prof-dr-hj-huzaemah-t-yanggo-ma-sebagai-rektor-iiq-Cakarta-2014-2018>, (13 Eylül 2018).

¹¹⁰Abdullah, *Ketua Komisi Fatwa MUI Jabar Meninggal Dunia*, <http://www.pikiran-rakyat.com/bandung-raya/2014/11/14/304645/ketua-komisi-fatwa-mui-jabar-meninggal-dunia>, (29 Eylül 2018).

¹¹¹Şarif Hidayatullah İslam Üniversitesi Cakarta resmi web sitesi, *Prof. Dr. Hamdani Anwar*, <http://staff.uinjt.ac.id/profile.php?staff=c20de649-6ed7-91f1-392e-b0fa2d80b901>, (29 Eylül 2018).

¹¹²Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Mukadimah Al-Quran dan Tafsirnya*, s. xiv.

2.3.23. Drs. Mazmur Sya'roni.

Al-Quran dan Tafsirnya eseri projesinde üye olarak görev yapmıştır.¹¹³

2.3.24. Drs. Muhammad Syatibi AH.

Al-Quran dan Tafsirnya eseri projesinde üye olarak görev yapmıştır.¹¹⁴

Bu müfessirlerden başka sekiz kişilik bir diğer heyet de vardır. Bu heyeti oluşturan kişiler: Prof. Dr. Umar Anggara, Prof. Dr. Hery Harjono, Dr. Muhammad Hisyam, Dr. Hoemam Rozie Sahil, Dr. Rahman Djuwansyah, Prof. Dr. Arie Budiman, Ir. Dudi Hidayat ve Prof. Dr. Syamsul Farid Ruskanda.¹¹⁵

2.3.25. Prof. Dr. Umar Anggara

Prof. Dr. Umar Anggara 22 Ağustos 1950 yılında doğdu. Avustralya National Üniversitesi'nden doktor olarak mezun olmuştur. 2002-2010 yılları arasında "Indonesian Institute of Science" veya LIPI'de başkan olarak görev yapmıştır. Aynı zamanda Farmasi Fakültesi Gajah Mada Üniversitesi Kimya bölümünde tanınmış bir akademisyendir. Anggara "International Dialogue on Bioethics of European Group on Ethics of Sciences and New Thechnology"de görev yapan tek Endonezyalı bilim adamıdır. 16 Ocak 2017 yılında vefat etmiştir.¹¹⁶

2.3.26. Prof. Dr. Hery Harjono

Prof. Dr. Hery Harjono Banyuwangi şehri'nde 10 Şubat 1951 tarihinde doğdu. 1977 yılında ITB Üniversitesi'nde Jeoloji bölümünde lisans eğitimini tamamladı. Lisansını bitirip Universite de Paris XI Tektonofizik bölümünde 1984 yılında Yüksek Lisansını tamamlamıştır. Bundan sonra aynı üniversitede 1988 senesinde Jeofizik alanında doktor derecesi almıştır.¹¹⁷

¹¹³Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Mukadimah Al-Quran dan Tafsirnya*, s. xiv.

¹¹⁴Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Mukadimah Al-Quran dan Tafsirnya*, s. xiv.

¹¹⁵Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Mukadimah Al-Quran dan Tafsirnya*, s. xvi.

¹¹⁶Indonesian Institute of Science Resmi Web Sitesi, *Profil Prof. Dr. Umar Anggara*, <http://lipi.go.id/siaranpress/Prof-Dr-H-Umar-Anggara-Jenie-Sang-Pelopor-Bioetika-Telah-Tiada/17466>, (29 Eylül 2018).

¹¹⁷Indonesian Institute of Science Resmi Web Sitesi, *Profil Prof. Dr. Hery Harjono*, <http://lipi.go.id/staf/detail/hery004>, (29 Eylül 2018).

2.3.27. Prof. Dr. Muhammad Hisyam

Prof. Dr. Muhammad Hisyam 2 Ocak 1960 yılında doğdu. Leiden Üniversitesinden doktora mezun olmuştur. Endonezce, İngilizce, Arapça ve Hollanca bilmektedir. Şimdi “Indonesian Institute of Science” veya LİPİ’de çalışmaktadır.¹¹⁸

2.3.28. Dr. Hoemam Rozie Sahil

Dr. Hoemam Rozie Sahil “Indonesian Institute of Science” veya LİPİ’de üye olarak çalışmaktadır. LİPİ’de Fizik uzmanı olarak görev yapmaktadır.¹¹⁹

2.3.29. Dr. Rahman Djuwansyah

Dr. Rahman Djuwansyah “Indonesian Institute of Science” veya LİPİ’de Jeoteknoloji Araştırma Merkezi üyesi olarak çalışmaktadır.¹²⁰

2.3.30. Prof. Dr. Arie Budiman

Prof. Dr. Arie Budiman “Indonesian Institute of Science” veya LİPİ’de Biyoloji Uzmanı olarak çalışmaktadır. Aynı zamanda Gadjah Mada Üniversitesinde profesördür.¹²¹

2.3.31. Ir. Dudi Hidayat

Ir. Dudi Hidayat Delft University of Technology, İngiltere’de Lisansı bitirip Yüksek Lisansını The University of Sussex’de tamamlamıştır. İngilizce ve Hollandaca bilmektedir. Ir. Dudi Hidayat “Indonesian Institute of Science” veya LİPİ’de çalışmaktadır.¹²²

¹¹⁸Indonesian Institute of Science Resmi Web Sitesi, *Profil Prof. Dr. Muhammad Hisyam*, <http://lipi.go.id/staf/detail/muha030>, (29 Eylül 2018).

¹¹⁹Indonesian Institute of Science Resmi Web Sitesi, *Profil Dr. Hoemam Rozie Sahil*, <http://sivitas.lipi.go.id/hoem002/>, (29 Eylül 2018).

¹²⁰LİPİ İşbirliği, Hukuk ve Halkla İlişkiler Bürosu, *Profil Dr. Rahman Djuwansyah*, <http://lipi.go.id/berita/kukuhkan-dua-profesor-riset-lipi-harapkan-peneliti-semakin-produktif/17265>, (29 Eylül 2018).

¹²¹Indonesian Institute of Science Resmi Web Sitesi, *Profil Prof. Dr. Arie Budiman*, <http://lipi.go.id/staf/>, (29 Eylül 2018).

¹²²Indonesian Institute of Science Resmi Web Sitesi, *Profil Ir. Dudi Hidayat*, <http://lipi.go.id/staf/detail/dudi002>. *Son eri.im*, (29 Eylül 2018).

2.3.32. Prof. Dr. Syamsul Farid Ruskanda.

Prof. Dr. Syamsul Ruskanda “Indonesian Institute of Science” veya LİPİ’de üye olarak çalışmaktadır.¹²³

4. Eserin Kaynakları

Al-Quran dan Tafsirnya eseri tefsir uzmanı, hadis uzmanı ve diğer Müslüman bilginleri tarafından yazılmıştır. *Al-Quran dan Tafsirnya* eserinde istifade edilen kaynaklar şunlardır;

- Ahmet Abdullah, Tefsirul Kur’ân al-Celil Hakaikut Te’vil
- Ali bin Muhammed bin İbrâhim bin Halîl eş-Şeyhî el-Bağdâdî’, Hâzin Tefsîri
- Beydavi, Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil
- El-Kasimi, Tefsiru Mahasinut Tevil
- Celaleddin es-Suyuti, Tefsir Celalain
- Cevhari Tantavi, el-Cevahir fî Tefsiril Kur’âni’l-Kerim
- Ebu Heyan, Tefsirul Bahrul Muhit
- El-Cassas, Ahkâmul Kur’ân
- En-Neseî’, Medarikut Tenzil ve Hakaikut Te’vil
- Et-Tabarasi, Mecma'ul-Beyan fî Tefsiril Kur’ân
- Fahrudin er-Razi, Tefsir el-Kebir
- Fairul Ebedi, Tenvirul Mikbas min Tefsir İbnul Abbas
- İbn Kesir, Tefsirul Kur’âni’l Azim
- İbnul Arabi, Ahkâmul Kur’ân
- Kurtubi, El-Cami li Ahkâmil Kur’ân
- Muhammed Ali es-Sabuni, Revai’ul Beyan Tefsir Ayat Ahkâm Minel Kur’ân
- Muhammed Ali es-Sabuni, Safvetu’t Tefasir
- Muhammed Mahmud el-Hicaz, et-Tefsirul Vadih

¹²³Indonesian Institute of Science Resmi Web Sitesi, *Profil Prof. Dr. Syamsul Ruskanda*, <http://lipi.go.id/staf/>, (29 Eylül 2018).

- Muhammed Quraish Shihab, Tefsir el-Misbah.
- Muhammed Reşid Rıza, Tefsirü'l-Menar
- Mustafa el-Maraği, Tefsirü'l-Maraği
- Prof. Dr. Tengku Muhammed Hasbi es-Siddiqi, Tefsir el-Beyan
- Prof. Dr. Tengku Muhammed Hasbi es-Siddiqi¹²⁴, Tefsir el-Kur'ânu'l Mecid
- Seyyid Kutub, Fi Zilali'l Kur'ân
- Şihabüddin Mahmud al-Alusi, Rûhu'l-Maânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî
- Zemahşari, Tefsir el-Kaşaf

Diğer tefsir kaynakları mesela tarih kaynakları, hadis kaynakları, ulumu'l Kur'ân, ve lügatler konusunda aşağıdaki eserlerden alıntılar yapılmıştır:

- Abdussabur Şahin, Tarihul Kur'ân
- Ahmet Bedavi, Min Belagatil Kur'ân
- El-Esfehani, El-Müfredat fî Garibil Kur'ân,
- Ez-Zerkani, Menahilul İrfan fî Ulumil Kur'ân
- İbn Hişam, Sirah Nebevi
- İmam Suyuti, Al-İtqan
- Kutubu's-Sitte
- Muhammed Ali es-Sabuni, Et-Tibyan fî Ulumil Kur'ân
- Râgib el-İsfehânî, El-Müfredat fî Garibi'l Kur'ân
- Seyyid Muhammed el-Hakim, İ'cazul Kur'ân
- Seyyid Muhammed el-Hakim, İcazul Kur'ân

¹²⁴Prof. Dr. T.M. Hasbi es-Siddiki Endonezyalı bir müfessir biridir. Açe, Endonezya'da 10 Mart 1904 doğdu ve Cakarta'da 9 Aralık 1975 vefat etti. O Endonezyalı bir din adamı, fıkıh, usul fıkıh, tefsir, hadis ve kalam biliminde uzmandır. Soybilime göre, Hasbi ash-Shiddieqy, ilk halife olan Ebu Bekir es-Siddik'ten (Ö.634 M) türemiştir. Halifenin 37. kuşağı olarak, isminin arkasında es-Siddik unvanını ekledi. Hasbi es-Siddiki, İslami fikirlerin yazılmasında verimli olan bir ulemadır. Onun yazıları çeşitli İslami disiplinleri kapsamaktadır. Yazdığı kitapları 73 başlık (142 cilt) vardır. Onun çalışmalarının çoğu fıkıh (36 başlık) ile ilgilidir. Diğer alanlar hadis (8 başlık), tefsir (6 başlık), kalam bilgisi (5 başlık) vardır.

- Subhi Salih, Mabahis fi Ulumil Kur'ân.¹²⁵

B. Kur'ân Yolu ve *Al-Quran dan Tafsirnya*'nın Metotları

a. Kur'ân Yolu'nun Metodu

“Kur'ân Yolu” tefsir mushaf tertibine göre yapılmış bulunan dirayet tefsirlerine benzeterek eserin amacını ve usulünü açıkladığı bölümü şu şekilde özetleyebiliriz:

- Okuyucu olarak hedef kitlesi din üzerine uzmanlık düzeyinde araştırma yapan ilim adamları değildir. Onun için bu tefsir, Kur'ân'ı doğru anlamak ve hayatında rehber edinmek isteyen, -farklı düzeyde de olsa- kültürel birikimi olan insanların ihtiyaç ve beklentileri dikkate alınarak hazırlandı.
- Komisyonu tatmin eden veya hedef kitlesi için uygun ve doğru bulunan anlayış ve yorumu çoğunlukla birden fazla tefsirin ihtiva etmesi yanında, bazen de bunun hiçbir tefsirde bulunmadığına şahit olundu. Böyle durumlarda Kur'ân'ın ruhunu ve bu ruha uygun gelen İslami ölçüleri, ilmin gereklerini ve çağın ihtiyaçlarını birlikte göz önüne alarak komisyonun yorumu ortaya koymaya çalışıldı.
- Bir yandan ayetlerin açıklaması için gerekli olanları söylemeye çalışırken diğer yandan içinde bulunulan şartlarda vakit darlığı çeken günümüz insanına sıkılmadan, zorlanmadan okuyacağı ölçüde bir tefsir sunmak hedeflendi.
- Çalışmanın son cildinde verilen tefsir kitaplarının önemli bir kısmı çalışmanın başından sonuna kadar göz önünde bulunduruldu ve dikkatle incelenmeye çalışıldı. Ayrıca birçok tefsir kitabıyla başka ilim dallarına ait eserler de yeri geldikçe bilgi ve görüş almak veya kendi bilgi ve kanaatlerimizi test etmek için kullanıldı.
- Kur'ân'ın açıklaması gibi ağır bir sorumluluk gerektiren bir işle meşgul olduğunun ve bu alanda zengin bir kültüre sahip bulunulduğunun bilinci içinde “özgün” kelimesinin cazibesine kapılmadan tefsirlerdeki bilgilerin ve yorumların özünü vermeye ve Kur'ân'ın bizi götürdüğü yere doğru ilerlemeye çalışıldı.

¹²⁵Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.10, ss. 555-558.

- f) Ayetlerin mealleri ve yorumları verilirken öncelikle onların indirildiği dönemdeki manalar, yani hitap ettiği ilk toplumun ilahi mesajdan anladıkları veya bu mesajların onlara anlatmak istedikleri tespit edilmeye çalışılmış; bunun için de imkan ölçüsünde o toplumun dili, kültürü, inançları ve telakkileri, dünya görüşü sosyal yapısı ve ilişkileri gibi faktörler dikkate alındı.
- g) Anlamı gayet açık olsa da istisnasız her ayetin tefsirini yapmak yerine, mealindeki katkı sağlama esasına göre ve olabildiğince tekrarlardan kaçınarak tefsir etme yolu tutulmuş olup; gereken yerlerde öncesine veya ilerisine göndermeler yapıldı.
- h) Bazı özel terim ve kavramlar hakkında konunun önemiyle orantılı olarak daha geniş bilgiler verildi.
- i) Her surenin giriş bölümünde özetlenen ilgili surelerin ayet sayısı, Mekke veya Medine döneminde vahyedilmiş olması, nuzül sırası, bazı kelimelerin kıraat (okuma) farkları gibi konularda tefsir kitaplarında yer alan teknik ayrıntıları ve farklı tespitleri, amaç bakımından önemli olmadıkça aynen aktarılmadı.
- j) Daha çok geçmiş dinler, peygamberler ve kavimlerle ilgili ayetler bağlamında gerektiğinde mukayese imkanı sağlamak ve ihtiyaç halinde İslami inançlarla ve ilkelerle çelişmeyen ek bilgiler vermek maksadıyla Kitab-ı Mukaddes'ten de bilgiler aktarıldı.
- k) Çalışma sırasında tefsir kitaplarıyla Kur'ân ilimleri çerçevesindeki diğer eserlerin yanında öncelikle Kur'ân'daki kullanımlardan ve ilgili konuyu özellikle inceleyen ilmi çalışmalardan, ayrıca sahih hadislerden umumi tarihten, Hz. Peygamber'in hayatını ve devrini anlatan dinler tarihinden yararlanmaya gayret edildi.
- l) Kelam, fıkıh, tasavvuf, ahlak, peygamberler tarihi, siyer gibi İslam'ı çeşitli yönlerden anlatan sistematik kitaplar yanında insanı ve çevresini anlatan müspet ilim eserleri bol miktarda bulunmaktadır. Bu tefsiri okuyanlar ondan, belirtilen ilim dallarında yazılmış kitaplardan aktarılmış bilgileri değil, Kur'ân'ın hidayetini, insana vermek istediği bilgi, iman, şuur, ahlak ve eğitimi almayı ummalı ve bunu aramalıdır.

- m) Eserin meal kısmındaki tercihler tefsire verilen emeğin ürünü olarak şekillenmiştir. Meale yansıtılamayan ve dikkate değer görülen manalara tefsirde ayrıca işaret edilmiştir.
- n) Sureler hem yük dengesi hem de mümkün mertebe yazarların uzmanlık dalları ve konuları göz önünde bulundurularak paylaşılmış, her birinin yaptığı meal ve tefsir diğerleri tarafından ana kaynaklar da dikkate alınarak okunmuş; değiştirme, ilave, eksiltme gibi tashih ve teklifler hazırlanmış; nihayet ortaya çıkan farklı çalışmalar bir arada müzakere edilerek -kaçınılmaz üslup farkları dışında- üzerinde uzlaşma sağlanıp tek metin haline getirilmiştir.¹²⁶

Üslubu, metodu ve gayesi bu şekilde belirtilen Kur’ân yolu tefsirinin çizmiş olduğu bu çerçeveyi kendisine karşı yapılacak eleştirilere yönelik bir cevap görüyor olsa dahi bizce yeterli değildir. Klasik tarzda hazırlanan tefsirlerde yer alan sıradan okuyucuyu okumaktan soğutucu (kıraat farklılıkları vb.) bilgiler Kur’ân yolunda her ne kadar bulunmasa da yukarıda sayılan hususlar Kur’ân yolunu diğer tefsirlerden farklı kılmıştır.

b. *Al-Quran dan Tafsirnya*’nın Metodu

“*Al-Quran dan Tafsirnya*” eseri tefsiri mushaf tertibine göre yapılmış bulunan dirayet tefsirlerine benzeterek eserin amacını ve usulünü açıkladığı bölümü şu şekilde özetleyebiliriz:

- a) Al Farmawiye göre Kur’ân’ın dört çeşit metodu vardır; İcmali, Tahlili, Mukaren ve Mauzui. *Al-Quran dan Tafsirnya* eseri Tahlili metod ile yazılmıştır. Bu metod, Kur’ân âyetlerinin mushafın tertibine göre sûre sûre ve âyet âyet tefsir edilmesidir ki, müfessirler âyetleri bütün yönleriyle araştırıp hedeflerini ortaya çıkarmıştır.
- b) *Al-Quran dan Tafsirnya* eseri, Tefsir bi’l-Me’sur ve Tefsir bi’r-Rey’i kaynak olarak kullanmıştır. Tefsir bil Me’sur yani Kur’ân-ı Kerim’in, Resûlullah’ın sünneti, sahabe ve tâbiûn sözlerine dayanarak tefsir edilmiştir. Bu tefsir çeşidine “me’sur” veya “menkul” “naklî” tefsir adı da verilir. Dirayet Tefsiri çeşidine

¹²⁶Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, c.1, s. XLIV.

“re’y” veya “aklî” tefsir de denilir. Dirayet tefsiri, sadece rivayetlere münhasır kalmayıp, dil, edebiyat, din, mezhep ve çeşitli bilgilere dayanılarak yapılan tefsirlerdir. Burada bahsettiğimiz “re’y” den maksat ictihad’tır.

- c) Yorumlama stiline göre, *Al-Quran dan Tafsirnya* eserinin yorumu edebi ve ictima’idir. Edebî tefsîre yönelenler, Kur’ân’ın belâgat, muhteva zenginliği, ihtiva ettiği esasların insanlığa yetmesi, gaybî haberler ihtiva etmesi, daima yeni kalması, Hz. Peygamber’in arzusuna göre değil, Cenab-ı Allah’ın takdirine göre gelmesi gibi konuları ele alırlar. Ayrıca Kur’ân’ın dil ve üslûbuyla birlikte, inişini, mushaf hâlinde toplanmasını ve tabiat ilimlerini ilgilendiren yanlarını da mevzu edinirler. Buna Kur’ân’ın i’câzını, yani az lafızla çok mânâ ifade etmesini de ilave edebiliriz. Kur’ân’ın i’câz yönü üzerinde duranlar, daha ziyade onun belagatı, dil ve üslûpla üzerinde yoğunlaşmışlardır. İctima’i tefsir deniyor çünkü kuruluk ve durgunluktan kurtarılmaya çalışılmıştır. Kur’ân’ın derin anlamı edebî bir uslûbla ele alınmış, nasların oluş, içtimaiyat ve tekâmül kanunlarıyla münâsebetleri incelenmiştir.
- d) *Al-Quran dan Tafsirnya* eserinde sosyal ve bilimsel olmak üzere çeşitli yönlerden oluşmaktadır. Bazı görüşlere göre bilim ve teknolojinin basit nüansları nedeniyle bu yorumun bilimsel veya tefsir ilmi içerdiğini söyleyenler de var.
- e) Ayetlerin mealleri ve yorumları verilirken öncelikle sure ile ilgili açıklama sunulmaktadır. Örneğin, Fatiha suresinin giriş bölümünde Fatiha ismi hakkında, nerede indirildiği, kaç ayetten oluştuğu ve genel olarak Fatiha suresinin içeriğinin neler olduğu vb. açıklamalar vardır.
- f) *Al-Quran dan Tafsirnya* eserinde esbabı nüzule de yer verilmiştir.
- g) *Al-Quran dan Tafsirnya* eserinde Kur’ân ayeti yazıldıktan sonra Endonezce meali, kelime bilgisi, münasebesi ve ayetin açıklamasına (tefsiri) yer verilmiştir.
- h) Her cildin son sayfası bibliyografya ve dizin ile tamamlanmaktadır.
- i) Tefsiri yazılıp hadisler tahrir yapıldıktan son haliyle okuyuculara sunulmuştur.
- j) *Al-Quran dan Tafsirnya* eseri, insanların hidayetini öncelemektedir. Bu nedenle her yorum veya açıklama yazıldıktan sonra bir sonuç sunmaktadır.

- k) Fıkhî bir âyet açıklanırken müfessir sahabelerin, tabiinin ve ulemanın görüşlerinden alıntı yapılmıştır.
- l) *Al-Quran dan Tafsirnya* eseri'nin yazarları kendi alanlarındaki yetkinlikleri sebebiyle bu tefsir birçok Müslümana faydalar sağlamaktadır.¹²⁷

C. Kur'ân Yolu ve *Al-Quran dan Tafsirnya* Tefsirlerinin Metotlarının Farklılıkları

Yukarıda bahsedildiği gibi, Kur'ân Yolu ve *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirlerinin bazı farklı metotları bulunmaktadır. İlk olarak her iki tefsirin sistematığı farklıdır. *Al-Quran dan Tafsirnya* eserinde her surenin giriş bölümünde sureyle ilgili açıklamalar bulunmaktadır. Mesela Asr süresinin giriş bölümünde nerede indirildiği, kaç ayet olduğu ve hangi konuları içerdiği hakkında açıklamalar yer almaktadır. Ayet yazıldıktan sonra Endonezce tercümesi, kelime bilgisi, ayetin tefsiri (açıklaması), münasebet, esbabü'n-nüzul ve sonuç sunulmaktadır. Örneğin;

- Giriş

Asr suresi, İnşirah suresinden sonra Mekke'de inmiştir ve 3 ayetten oluşur. İlk ayette geçen Asr kelimesi hasebiyle Asr Suresi olarak isimlendirilmiştir.

- İçerik Noktaları

İnsanların birbirlerini iyilikle uyarmalarının gerekliliği vurgulanmaktadır. Nitekim Bunun yapılması insanı kötü davranışlardan sakındıracaktır.

- Tekasür ve Asr suresinin Münasebeti

Tekasür suresinde Allah, övünme ve mülk ile meşgul olan insanların durumunu açıklar. İnsanlar mal ve mülk yüzünden Allah'ı hatırlamayı unuturlar. Oysa Asr suresinde Allah, zamanla, insanın bir bütün olarak, hakka tabi olup sabırlı olması için tavsiyelerde bulunmuş, iman edip salih amelde bulunanların dışında, insanların ziyanda olduğu ve kaybettiğine dair yemin etmiştir.

¹²⁷Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. XXIV-XXIX.

Tekasür suresinde Allah, şehvî duygularına tabi olan insanların doğasını açıklar. Asr suresinde ise Allah, ziyanda olmayanların vasıflarını açıklar.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالْعَصْرِ (1) إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ (2) إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصُوا بِالْحَقِّ وَتَوَّصُوا بِالصَّبْرِ

- Endonezce tercümesi

“Dengan nama Allah yang Maha Pengasih, Maha Penyayang. 1. Demi masa, 2. Sungguh manusia berada dalam kerugian, 3. Kecuali orang-orang yang beriman dan mengerjakan kebajikan serta saling menasihati untuk kebenaran dan saling menasihati untuk kesabaran.”

- Kelime haznesi

Asr kelimesi ‘asara-ya’siru-‘asran kelimesinden gelir. Sıkma veya basma anlamına gelir. Öğleden sonraki zaman dilimine asr denilmektedir. Bu isimlendirmeden kasıt sabahtan beri insanların çalışarak günün bu kısmında sonuç beklemeleridir.

Asr kelimesi Kur’ân’da 5 defa geçmektedir.

- Münasebeti

Bir önceki surede kibirlenen insanları Allah tehdit eder. Kıyamette onlara verilen nimetler sorulacaktır. Bu surenin başında Allah, insanların zamanlarını iyi kullanmadıkları takdirde kaybedeceklerini belirtmiştir. Allah’ın zamana yemini, o zamanın ne kadar önemli olduğunu gösterir. Bu nedenle zaman uygun şekilde kullanılmalıdır.

- Ayetin açıklaması (tefsiri)

1. Bu ayette Allah, mutlak gücünün, hikmetinin ve ilminin kanıtı olan çeşitli olayların meydana geldiği zamana yemin eder. Gündüzün ve gecenin sürekli değişimi, insan yaşamının sonu ve benzeri gibi gerçekleşen büyük değişiklikler, Allah’ın azametinin işaretleridir. Başka ayette Allah buyuyor ki;

وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ

“Gece, gündüz, güneş ve ay Allah’ın varlığının delillerindendir.” (Fussilet:37)

O zaman (Asr)’da insanlar arasında mutlu ve mutsuz, fakir ve zengin, özgür ve özgür olmayan, neşe ve kederden vb., bu evren için bir yaratıcı ve düzenleyici olduğunu açıkça göstermektedir. Kâfirler bu olayları sadece bir zamana bağlayabilirler. Bir felaket olursa, bunun sadece doğal irade olduğunu varsayarlar. Ancak Allah, zamanın kendi yarattığı varlıklardan biri olduğunu ve içinde çeşitli olayların, kötülüklerin ve iyiliğin olduğunu açıkladı. Birisi bir felaketten etkilenirse, bu zamanın değil onun kendi eylemlerinin sonucudur.

2. Bu ayette zamanlarını iyi kullanmazlarsa ya da kötülük yapmak için kullanırlarsa, tamamen kayıpta olduklarını gösterir. İnsanın kötü işleri, yıkıma dalmış bir kaza kaynağıdır. Ölçülemez bir iyilik bahşeden Allah'a karşı işlenen bir günah, onun ihsanlarına zarar veren bir ihlaldır.

3. Bu ayete göre, eğer insanlar yaşamlarını kaybetmek istemiyorlarsa, Allah’a inanmalı, ibadet etmeli, O’nun emirlerini yerine getirmeli, iyilik yapmalı ve başkalarına yardım etmeye çalışmalıdır. İman etmenin ve iyi işler yapmanın yanı sıra, herkesin hakikate itaat etmeleri ve sabırlı olmaları, şehvetlerinden dolayı eğilimli oldukları ahlaksız davranışlardan kaçınmaları gerekir.

- Sonuç

Allah, zamanla hakka tabi olup sabırlı olması için tavsiyelerde bulunmuş, iman edenler ve iyi davranışlarda bulunanlar haricinde, insanların ziyanda olduğu ve kaybettiğine dair yemin etmiştir.¹²⁸

Kur’ân Yolu tefsirinde ise tefsir sistematığı şöyle sunulmuştur;

- Hakkında

“Mekke döneminde bu sureyi inmiştir. 3 âyettir. Asr kelimesi, çağ, ikinci vakti, uzun zaman demektir.”

¹²⁸ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.10, ss. 765-768.

- Nuzûl

“Mushaftaki sıralamada yüz üçüncü, iniş sırasına göre on üçüncü sûredir. İnşirah sûresinden sonra, Âdiyât sûresinden önce Mekke’de inmiştir. Medine’de indiğine dair rivayet de vardır.”

- Konusu

“Sûrede insanı ebedî hüsrandan kurtaracak yollar gösterilmektedir.”

- Fazilet

“Ashâb-ı kirâmîdan iki kişinin karşılaştıkları zaman biri diğerine Asr sûresini okumadan ve ardından selâm vermeden ayrıldıkları rivayet edilir.”

- Ayet

وَالْعَصْرِ ﴿١﴾

إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ ﴿٢﴾

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

- Meal

“Asra yemin ederim ki, İnsan gerçekten ziyandadır. Ancak iman edip iyi dünya ve âhiret için yararı işler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler başkadır.”

- Tefsir (Kur’ân Yolu)

“Asr (asır) kelimesi isim olarak “mutlak zaman, içinde bulunulan zaman, karn (80 veya 100 yıllık zaman dilimi), gece, sabah, akşam, ikindi vakti, ikindi namazı, bir neslin veya bir hükümdarın, bir peygamberin yaşadığı zaman dilimi, bir dinin yaşandığı dönem” gibi mânalarda kullanılır. Müfessirler burada zikredilen asr kelimesini ikindi vakti, ikindi namazı, mutlak zaman, Hz. Muhammed’in asrı ve âhir zaman gibi farklı şekillerde tefsir etmişlerdir. Bize göre bunlar içinde sûrenin içeriğine ve mesajına en uygun düşeni

“mutlak zaman” anlamıdır. Buna göre sûrenin başında zamana yemin edilerek onun insan hayatındaki yerine ve önemine dikkat çekilmiştir. Çünkü zaman Allah Teâlâ’nın yaratma, yönetme, yok etme, rızık verme, alçaltma, yüceltme gibi kendi varlığını ve sonsuz kudretini gösteren fiillerinin tecelli ettiği bir varlık şartı olması yanında, insan bakımından da hayatını içinde geçirdiği ve her türlü eylemlerini gerçekleştirebildiği bir imkân ve fırsatlar alanıdır. Yüce Allah böyle kıymetli bir gerçeklik ve imkân üzerine yemin ederek zamanın önemine dikkat çekmiş; onu iyi değerlendirmeyen insanın sonunun, 2. âyetteki deyimıyla “hüsrân” (ziyan) olacağını hatırlatmıştır. Burada “ziyan”la âhiret azabı kastedilmiştir. Çünkü zamanı ve ömrü boşa geçirmiş insan için en büyük ziyan odur (bk. İbn Âşûr, XXX, 531). Sûrede bu ziyandan ancak şu dört özelliğe sahip olanların kurtulacağı ifade edilmiştir:

- a) Samimi bir şekilde iman etmek (iman hakkında bk. Bakara 2/256; Nisâ 4/136-137);
- b) İyi işler yapmak, yani din, akıl ve vicdanın emrettiklerini yerine getirmek, yasakladıklarından kaçınmak;
- c) Hakkı tavsiye etmek;
- d) Sabrı tavsiye etmek.

İkinci şıktaki “iyi işler”in içinde hakkı ve sabrı tavsiye etmek de vardır; fakat bunlar, hem bireyin erdemini ve hemcinslerine karşı sorumluluk bilincini yansıttığı hem de bireyi aşarak toplumsal yararlar doğurduğu için önemi dolayısıyla ayrıca zikredilmiştir (hak için bk. Bakara 2/42; sabır için bk. Bakara 2/45). Hakkı ve sabrı tavsiye buyruğunda, bu görevlere kişinin öncelikle kendisinin uyması gerektiği anlamının da bulunduğu kuşkusuzdur. Bu husus, her akıl ve iz’an sahibi tarafından kolayca anlaşılıp benimsenecek kadar açık olduğu için âyette bunun özellikle belirtilmesine gerek görülmediği anlaşılmaktadır.

Âyetteki hakkı ve sabrı tavsiye, eğitimin önemine ve mahiyetinin nasıl olması, amacının ne olması gerektiğine de ışık tutmaktadır. Çünkü her eğitim faaliyeti sonuçta bir tavsiye yani nasihat ve irşaddır. Doğru bir eğitim faaliyetinin amacı ise insanlara inançta, bilgide

ve ahlâkta hakkı yani gerçeği ve doğruyu aktarmak; bunun yanında hayatın çeşitli şartları, maddî ve mânevî zorluklar, saptırıcı duygular, hata ve suç sebepleri karşısında da kişiye sabır ve dayanıklılık aşılamaştır. Hakkı ve sabrı tavsiye, toplumsal hayat ve birlikte yaşamının getirdiği bütün ahlâkî görevleri içine alan geniş kapsamlı bir görevdir. Hakkın karşıtı bâtıldır; bâtıl ise inanç ve bilgide asılsızlık ve yanlışlığı, ahlâkta kötülüğü içine alan bir kavramdır. Ayrıca hak, adaletle de yakından ilişkilidir. Bu açıdan âyette insanların âdil olmaları ve adalet düzeninin, yani herkesin hakkına razı olduğu ve herkesin hakkının korunduğu bir toplumsal düzenin kurulmasına katkıda bulunmaları gerektiği de anlatılmaktadır. Sonuçta kul, sûrede sıralanan dört ilkedен iman ve sâlih amel sayesinde Allah'ın hakkını, hakkı ve sabrı tavsiye ile de kulların hakkını ödemiş olur.

Görüldüğü gibi Asr sûresi en kısa sûrelerinden biri olmakla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'deki bütün dinî ve ahlâkî yükümlülüklerin, öğütlerin özü sayılmaya değer bir anlam zenginliğine sahiptir. Bu sebeple İmam Şâfiî'nin sûre hakkında, “Şayet Kur'ân'da başka bir şey nâzil olmasaydı, şu pek kısa sûre bile insanlara yeterdi. Bu sûre Kur'ân'ın bütün ilimlerini kucaklıyor” dediği nakledilmiştir.”¹²⁹

Yukarıda bahsedilen farklılıkların dışında, *Al-Quran dan Tafsirnya* eserinde sosyal ve bilimsel yönlerden farklılıklar söz konusudur. Bu tefsir bilimsel açıklamalar da içermektedir. Mesela Mülk suresi 19.ayeti;

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَفَافًا وَيَقْبِضْنَ مَا يُمَسِّكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَنُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ (١٩)

“Üstlerinde kanatlarını açmış kapaya uçan kuşları hiç görmediler mi? Onları (havada) rahmândan başkası tutmuyor. Şüphesiz O her şeyi görmektedir.”

Kur'ân Yolu'nda Mülk suresi 19.ayetin tefsiri şöyle anlatılmıştır;

“Yüce Allah'ın başka bir eseri olan kuşların uçuş yeteneğine işaret edilerek Allah'ın kudretinin bir delili daha gözler önüne serilmektedir. Yer çekimine rağmen kuşların gökyüzünde kanat çırparak uçuşması ve süzülmesi, her gün gördüğümüz için önemini gözden kaçırdığımız, gerçekte ise Allah'ın sanat ve kudretini gösteren hârika

¹²⁹ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, c.5, ss. 682-684.

olaylardandır. Kuşlara bu yeteneği veren Allah'tır. Burada Allah'ın merhametini yansıtan rahmân isminin kullanılmış olması, O'nun mahlûkata merhametle muamele ettiğini, varlık düzeninin O'nun rahmetinden bir yansıma olduğunu ima eder.”¹³⁰

Al Quran dan Tafsirnya tefsirinde ise bilimsel nüanslarıyla şöyle anlatılmıştır;

Yüce Allah, her şeye kadir olduğunu ve her şeyi bildiğini beyan etmektedir. Bununla ilgili olarak gökyüzünde uçan kuşlar misal verilir. O'nun kudreti gökyüzündeki kuşları havada tutar, böylece yeryüzüne düşmezler. Gökyüzündeki kuşlar bazen kanatlarını çırparak uçarlar. Sanki yeryüzüne çarpacakmış gibi yukarı doğru uçar veya aşağı doğru sallanır. Bazen de kanatlarını kapatır. Kanatlarını çırpıp kapattığında kuşun düşmesini engelleyen kimdir? Aynı misal aşağıdaki ayette de görülebilir;

*“Semanın boşluğunda buyruk altına sokulmuş kuşları görmüyorlar mı? Onları (boşlukta) Allah'tan başkası tutmuyor. Kuşkusuz bunda inanan bir topluluk için ibretler vardır.”*¹³¹

Bilimsel olarak kuşların uçma özelliği şöyle izah edilebilir; Yerden yükselip uçabilmek ve uçmaya devam edebilmek için kuşlar yeterince hafif olmalıdır. Aynı zamanda çok güçlü ve dayanıklı olması gerekir. Uzun süre uçmaya devam edebilmek ve av yakalamak için veya levreklerine inerken manevra yapmak için güç gereklidir. Bir kuşun boynu güçlü ve esnek olmalıdır. Boyun omurlarının sayısı kuş türlerine göre değişmektedir. 11 taneden daha fazla da olabilmektedir. Boyun esnekliği çok verimli çalışan bir grup kas sayesinde mümkün olmaktadır. Esneklik çeşitli amaçlar için gereklidir. Örneğin deniz kuşlarında olduğu gibi aşırı hızda balığı kapmak gibi.

Kuşların kemiklerinin orta kısmı genellikle oyuktur ve ince duvarlıdır. Kuşun vücut ağırlığının merkezi gövdesidir. Göğüste büyük göğüs kaslarına bağlı büyük bir göğüs kemiği vardır. Bu göğüs kası kanatları hareket ettirir. Göğüs kasları, kuşların toplam vücut ağırlığının yaklaşık %25-30'unu oluşturur.

¹³⁰ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, c.5, ss. 422-423.

¹³¹ Nahl, 19/79.

Kuşların uçabilmesi için en önemli şey kanat ve tüylerinin varlığıdır. Kanat, omuzda büyük ve güçlü bir mermi eklemine sahip bir tür koldur. Bu eklemler çok özel olup oldukça karmaşık bir hareketliliği gerçekleştirmek için kullanılır. Bu, kuşun havada doğru manevra yapabilmesini sağlamaktadır. Bu mermi eklemleriyle kuş hızla dönebilir, yön değiştirebilir, yavaş uçabilir, geri uçabilir, yüksek hızda uçabilir ve zarifçe inebilir.

Kuşlar aslında aerodinamik kuvveti üretmek için kanatlarını çırpırlar. Bu hareket kanatlarının altında, uçabilmek için kalkma ve itme gücü sağlayacak yeterli hava basıncını toplar. Bu kaldırma kuşun ağırlığına karşı, itme ise hava direncine karşıdır. Bu kuvvetlerin her ikisi de, kuşun kanatlarının sürekli ve periyodik bir şekilde yukarı, aşağı ve geri döngüde çırpma hareketi ile üretilir. Gerçekten Allah en yücedir. Eğer Allah havayı yok etmek isteseydi kuşların uçamayacağı kesindi.¹³²

Kısaca, yukarıda belirtilenler dışında, bu iki ana tefsirin metotlarında genel bir fark bulunmamaktadır. Her iki tefsirde de tahlili metot kullanılır. Çünkü her iki tefsirinde Kur'an âyetleri mushafın tertibine göre sûre sûre ve âyet âyet tefsir edilmiştir. Müfessirler âyetleri bütün yönleriyle araştırıp hedeflerini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca edebi içtimai metot da kullanılmıştır. Çünkü her iki tefsir de kendi içtihadını sunmaktadır. Yine her iki tefsirde de Kur'an'ın derin anlamı edebî bir üslupla ele alınmış, nasların, içtimaiyat ve tekâmül kanunlarıyla münâsebetleri incelenmiştir.

¹³² Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.10, ss. 453-458.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

‘KUR’ÂN YOLU’ VE ‘AL-QURAN DAN TAFSİRNYA’ TEFSİRLERİNİN AHKÂM AYETLERİNİN YORUMLARI AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Abdul Vahhap Hallaf, Kur’ân’da hükümleri inanç, ahlak ve ameli hükümler olarak üç ana konuya ayırmaktadır. Ameli hükümler, ibadet ve muamelat hükümlerini içermektedir. Muamelat hükümlerini ise yedi grupta ele almaktadır. Abdul Vahhap Hallaf, muamelet hukuku’nu aile hukuku, medeni hukuk, ceza hukuku, yargılama hukuku, anayasa, devletler hukuku, iktisadi ve mali hukuk olarak kısımlara ayırmaktadır.¹³³ Kur’ân Yolu ve *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirlerinin ahkam ayetlerinin yorumları açısından karşılaştırmak için çalışmamızı sınırlandırmak amacıyla genel olarak Kur’ân-ı Kerim’de var olan ahkâm konularından bahsedeceğiz. Abdul Vahhap Hallaf’ın metodunda olduğu gibi Kur’ân’ın iki ana ahkam konusu olan ibadet ve muamelat hükümlerini içeren ayetleri ele alarak, Kur’ân Yolu ve *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirlerinin karşılaştırmasını yapacağız.

A. İbadet Ayetleri

a. Taharet

1. Maide Suresi 6.Ayet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar (yıkayın).

¹³³Abdul Vahhap Hallaf, *Ilmu Usul Fikih*, Meclis al-‘ala al-Indonesia li al-da’wah al-islami, Cakarta, 1972, ss. 32-33.

Eğer cünüp olursanız temizlenin. Şayet hasta veya yolculuk halinde iseniz veya içinizden biri ayak yolundan gelirse yahut kadınlarla cinsel ilişkide bulunursa, bu hallerde su bulamadığınız takdirde temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin), yüzünüzü ve ellerinizi onunla meshedin. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez, fakat O sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.”¹³⁴

Her iki tefsirde de bu ayette belirtilen abdest organlarının sınırları aynı şekilde açıklanmıştır. Bunlar; yüz, kollar, baş ve ayaklar. Başın meshedilmesiyle ilgili, Kur’ân Yolu ve *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirinde mezheplerin farklı olması nedeniyle farklı açıklamalar yapılmıştır. Çünkü Türkiye’deki müslüman nüfusun çoğunluğu Sünni Hanefi mezhebine bağlıken ve Endonezya’daki müslüman nüfusun çoğunluğu Sünni Şafi’i mezhebine bağlıdır. Kur’ân Yolu tefsirinde bu konu şu şekilde açıklanmıştır;

“Baş. Kulakların üstünde kalan kısımdır. Bu âzayı ıslak elle meshetmek farzdır. Ancak ne kadarı ve ne şekilde meshedileceği hakkında mezheplerin görüşleri farklıdır. Hanefiler’e göre başın en az dörtte birini meshetmek farzdır.”¹³⁵

Al-Quran dan Tafsirnya tefsirinde ise şu şekilde açıklanmıştır;

“Başı mahsetmek, Şefii’ye göre sadece kafanın küçük bir kısmını mahsetmek yeterlidir”. Sonra aşağıdaki dipnotta notlar şöyle eklenir; Maliki’ye göre tüm başını mahsetmek farzdır, Hanafi’ye göre başın en az dörtte birini meshetmek farzdır.¹³⁶

Daha sonra, Kur’ân Yolu tefsirinde cünüplük, büyük mânevî kirlilik (hades-i ekber) halini ifade eder. Cünüplük ve hayız veya nifas kanının kesilmesi durumlarında dinen yükümlü olan kimselerin gusletmeleri farzdır. Öte yandan ölüyü yıkamak da geride kalanların görevidir.¹³⁷ *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirinde bir kimsenin banyo yapmasını veya gusletmesini gerektiren durumlar, meni çıkması, cima, adet, nifas, viladet olarak açıklanmıştır. Ölünün yıkanması farzdır.¹³⁸

¹³⁴ Maide, 5/6.

¹³⁵ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, c.2, s. 223.

¹³⁶ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.2, s. 361.

¹³⁷ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, s. 225.

¹³⁸ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 362.

أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ ayetinin tefsirinde de yine her iki eserde mezhep farklılığı nedeniyle farklı açıklamalar yapılmıştır. Ancak her iki eserde de dört mezhebin görüşüne yer verilmiştir. Kur’ân Yolu tefsirindeki açıklama şöyledir;

“Meâlinde cinsel ilişki diye tercüme ettiğimiz kısmın sözlük anlamı kadına dokunmaktır. Mezhep imamları bu ifadeyi farklı şekillerde yorumlamış ve farklı sonuçlara varmışlardır. Ebû Hanîfe’ye göre burada kadınlara dokunmak cinsel ilişkiden kinaye olup maksat onlarla cinsel ilişkide bulunmaktır. Ona göre şehvetle veya şehvetsiz olarak erkeğin teni kadının tenine dokunmakla abdest bozulmaz. Şâfiî’ye göre bu ifade kinaye değil hakikattir. Maksat, erkeğin teninin kadının tenine dokunmasıdır. İster şehvetle, isterse şehvetsiz olsun erkeğin teni aralarında evlenme engeli oluşturacak düzeyde yakınlık bulunmayan bir kadının tenine dokunduğu takdirde her ikisinin de abdesti bozulur. İmam Mâlik’e göre ise erkek veya kadın karşı cinse şehvetle dokunduğu takdirde abdesti bozulur.”¹³⁹ *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirinde de aynı şekilde açıklanmıştır. Mahrem olmayan kadın ve erkeğin tenine temas halinde her ikisinin abdesti bozulur. Hanefî mezhebine göre ise, erkek ve kadının cildine temas halinde abdest bozulmaz.¹⁴⁰

Son ayetin tefsiri, مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ Kur’ân Yolu ve *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirinde aynı şekildedir; Allah Teâlâ, bu âyetin devamında da kulları için güçlük değil kolaylık istediğini ifade buyurarak İslâm’da kolaylığın esas olduğunu bildirmiştir.¹⁴¹

Her iki tefsir eserinde de bu ayetin nüzul sebebine yer verilmiştir. Hz. Peygamber bir seferden dönerken yanında bulunan eşi Hz. Âişe gerdanlığını yitirmiş, Resûlullah sahâbîlerle birlikte onu aramaya başlamış, bu olay onların yollarından kalmalarına ve susuz bir yerde gecellemelerine sebep olmuş, sabah namazını kılmak için abdest alacak

¹³⁹ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, s. 227.

¹⁴⁰ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 362.

¹⁴¹ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, s.227. Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 363.

suyu bulamamışlardı. Bu durum üzerine teyemmüm hükmünü içeren âyet nâzil olmuştur.¹⁴²

2. Nisa Suresi 43.Ayet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا

“Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, yolcu olan müstesna olmak üzere, cünüp iken de gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculuk halinde bulunursanız yahut sizden biriniz ayak yolundan gelirse ya da kadınlara dokunup da –bu durumlarda– su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin); yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.”¹⁴³

Yukarıdaki ayet ile ilgili, Kur’ân Yolu ve *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirinde aynı şekilde sarhoş olan insanların okuduklarını anlayıncaya kadar namaz kılamayacakları açıklanmıştır. Çünkü sarhoşluk zamanında ciddiyetle namaz kılmak mümkün değildir. Abdurrahman bin Avf yemek hazırlamış, arkadaşlarını davet etmişti. Yediler, içki içtiler ve sarhoş oldular. Namaz vakti gelince namaza durdular. İmam namazda, Kâfirûn sûresini, mânayı değiştirecek şekilde yanlış okudu;

قل يا ايها الكافرون. لا اعبد ما تعبدون. ونحن نعبد ما تعبدون.¹⁴⁴

Bunun üzerine tefsirini yapmakta olduğumuz âyet nâzil oldu.

Bu ayette açıkça içki yasaklanmamış, ancak müslümanlar içki içmenin tehlikeleri konusunda uyarılmıştır. Bu ayette ayrıca mü’minlerin, cünüp olmaları halinde gusül abdesti alana kadar namaz kılmalarının yasak olduğu da açıklanmıştır. *Al-Quran dan*

¹⁴² Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, s.226. Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 361.

¹⁴³ Nisa, 4/43.

¹⁴⁴ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.2, s. 181.

Tafsirnya tefsirinde şöyle deniliyor, “Namaz her yerde kılınabilir ama esasen camide kılınmalıdır. Bu nedenle, cünüp olanların namaz kılmalarının yasak olmasının yanı sıra, camiye girmeleri de yasaktır. Ancak yolcu olanlar müstesna diye tercüme edilen kısım âyette “âbirî-sebîl” şeklinde geçmektedir. Medine’ye hicret edildiğinde ilk yapılan bina mescid olmuştu. Mescidin çevresinde de bir kısım ashabın evleri vardı, bu evlerin şehre açılan yolu mescidden geçiyordu. Bu sebeple bazen cünüp olanların mescidden geçmesi gerekebiliyordu. Bu âyet buna izin vermiştir.”¹⁴⁵

Kur’ân Yolu tefsirinde Al Quran dan Tafsirnya’dan daha ayrıntılı olarak bu konudaki rivayetlere yer verilmiştir. Bununla ilgili olarak konu aşağıdaki gibi izah edilmiştir; “Yolcu olanlar müstesna diye tercüme edilen kısım âyette “âbirî-sebîl” şeklinde geçmektedir; bu ifadenin lafzî tercümesi ise “yolu geçenler”dir. Hemen aşağısında yolcuları anlatmak üzere “alâ sefer” ifadesi kullanılmıştır. Yolcular böyle ifade edildiğine göre “âbirîsebîl”e farklı bir mâna verilmelidir. İşte böyle düşünen ve bir kısım açıklayıcı rivayetlerden de yararlanan tefsirciler bu ifadeyi “yolu mescidden geçenler, mescidde oturmadan bir tarafından girip diğer tarafından çıkarak yoluna devam edenler” şeklinde anlamışlardır. Medine’ye hicret edildiğinde ilk yapılan bina mescid olmuştu. Mescidin çevresinde de birkaç sahabelerin evleri vardı, bu evlerin şehre açılan yolu mescidden geçiyordu, bu sebeple bazan cünüp olarak mescidden geçmek gerekebiliyordu, âyet buna izin vermiş, bazı rivayetlere göre Resûlullah birkaç istisna dışında evlerin yollarını değiştirmiştir (Buhârî, “Salât”, 80). Bu açıklamayı benimseyenlere göre “namaza yaklaşmayın” cümlesindeki namazdan maksat “sarhoşlar için namaz ibadeti”, cünüp olanlar için ise “namaz kılınan yer olan mesciddir.” Cünüp olanlar, içinde oturmamak üzere –ihtiyaca binaen– mescide girip çıkabilirler; bu tefsiri yapanlar içinde İbn Mes’ûd, İbn Dînâr, Nehaî, Mâlik, Şâfiî gibi âlimler vardır. Âyeti farklı yorumlayan, aralarında Ali, İbn Cübeyr, İbn Abbas, Mücâhid, Ebû Hanîfe gibi âlimlerin de bulunduğu diğer gruba göre “yolu geçenler”den maksat, bizim meâlinde tercih ettiğimiz gibi yolculardır.”¹⁴⁶

¹⁴⁵ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 182.

¹⁴⁶ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, c.2, ss. 69-73.

Ayetin devamı şöyledir;

وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَايَةِ أَوْ لَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا
صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ

Abdest ve gusül almak için bazen insanlar su bulamayabilirler (yolculukta) veya bazı hastalıklar nedeniyle suya temas etmemeleri gerekebilir. Bu durumda yüz ve ellerin temiz toprakların tozuyla meshedilmesine izin verilmiştir.¹⁴⁷ Kur’ân Yolu tefsirinde Şafii mezhebinin görüşü de açıklanmıştır; “Yolculukta su bulunmadığı veya onu kullanmaya bir engel bulunduğu takdirde teyemmümün câiz olduğu hükmünde ittifak vardır. İmam Şâfiî gibi bazı müctehidler su mevcut ise hazardous (yolcu olmayanlar için) hayatî tehlike bulunmadıkça teyemmümün câiz olmadığı hükmünü benimsemişlerdir.”¹⁴⁸

“Kadınlara dokunmak”tan maksat nedir? Kur’ân Yolu tefsirinde bu ayette şöyle anlatılmıştır, “kullanılan “lems” ve “mülânese” kelimesinin hakikat mânası yani “el veya bedenin bir kısmıyla dokunmak”, mecaz mânası ise “cinsî temasta bulunmak”tır. “Lems” ile eş anlamlı olan mess kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de cinsel ilişki mânasında da kullanılmıştır Bakara suresinin 236-237.ayeti gibi”¹⁴⁹ :

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمْ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى
الْمُوسَعِ قَدْرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدْرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ . وَإِنْ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ
تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَ الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ
وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ.

“Kadınları boşarsanız, onlarla **birleşmemiş** ve mehir de belirlememiş olursanız malî bir sorumluluğunuz yoktur. Zengin olan gücüne göre, eli darda olan da gücüne göre onlara makul ve gönül alıcı bir şeyler versin. iyiler için bu bir borçtur. Bir mehir belirlediğiniz halde onlarla **birleşmeden** kendilerini boşarsanız, belirlediğiniz mehirin yarısını ödemek size borçtur; ancak kadınların bağışlaması veya nikâh bağı elinde olanın hoşgörülü

¹⁴⁷ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 182.

¹⁴⁸ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, s. 70.

¹⁴⁹ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, s. 71.

davranması müstesnadır. Hoşgörülü davranmanız takvâya daha uygundur. Aranızda lutufkâr davranmayı unutmayın. Allah bütün yaptıklarınızı görür.”

Al-Quran dan Tafsirnya tefsirinde ise “kadınlara dokunmak” ifadesi ile kastedilen (mahrem olmayan) kadınlara dokunulmasıdır. فَلَمَسُوهُ kelimesi "cilde dokunmak" anlamına gelen lamasa kelimesinden gelir, En'am suresi 7. ayeti gibi:

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالُوا الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ

"Şayet sana kâğıt üzerine yazılmış bir kitap indirseydik ve onlar elleriyle onu tutmuş olsalardı, yine de o inkârcılar, "Bu apaçık bir büyü, başka bir şey değil" derlerdi." Bu nedenle kadına dokunduktan sonra abdest veya teyemmüm ile namaz kılınabilir. Çünkü kadına dokunmak abdesti bozar. Bazı alimler bu ayette "kadınlara dokunmak" ile kastedilenin cinsel ilişki olduğunu iddia etmiştir.¹⁵⁰ Kur'an Yolu tefsirinde kadınlara dokunmakla kastedilen mana hakkında ulemanın görüş farklılığına daha detaylı olarak yer verilmiştir ;

“Müctehid ve müfessirler bu iki mânadan birini tercih konusunda ihtilâfa düşmüşlerdir. Bunlar ;

1. Hz. Ali, Mücâhid, İbn Abbas ve İmam Ebû Hanîfe'nin aralarında bulunduğu bir gruba göre maksat cinsî temasta bulunmaktadır, yalnızca dokunmak (deri teması) guslü de, abdesti de bozmaz.
2. İmam Mâlik, İmam Ahmed ve İshak'a göre cinsî haz almak maksadıyla dokunma abdesti bozar, böyle bir maksat bulunmadan dokunmak abdesti bozmaz.
3. İmam Şâfiî'ye göre cinsî haz maksadı bulunsun bulunmasın deri teması abdesti bozar; bu anlayış İbn Mes'ûd, İbn Ömer ve Zührî gibi müctehidlerden de nakledilmiştir.
4. Evzâî'ye göre el ile dokunmak abdesti bozar, beden diğer bir yeri ile dokunmak bozmaz. Şevkânî bu görüşleri naklettikten sonra bizce de doğru olan şu açıklamada bulunmuştur: Kur'an-ı Kerîm'in burada kullandığı kelime her iki mâna için de uygundur,

¹⁵⁰ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, ss. 180-182.

birini diğetine tercih mümkün değildir, böyle ihtimalli durumlarda kelimedenden bir hükme varılamaz. Burada Hz. Peygamber ve sahâbenin uygulamasına bakmak gerekir, buraya bakıldığında ulaşılan sahih sonuç ise yalnızca deri ile dokunmanın abdesti bozmadığı, âyette kastedilen dokunmanın “cinsî temasta bulunmaktan ibaret” olduğudur”¹⁵¹

b. Namaz

1. Bakara Suresi 43.Ayeti

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ

“Namazı kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle beraber rükû edin.”¹⁵²

Bu ayette Kur’ân Yolu ve *Al Quran dan Tafsirnya* tefsirlerinde benzer hususlar açıklanmıştır. Kur’ân Yolu tefsirinde bu ayetin tefsiri “Yahudilere Kur’ân-ı Kerîm’e iman etmeye çağrıldıkları için, bu iman gereklilerinden olmak üzere, Kur’ân’ın önem verdiği prensiplerden söz edilmekte, namaz kılıp zekât vermeleri emredilmektedir. Yahudiler de dahil olmak üzere muhatap kitle bakımından temel gerçek Kur’ân’ın hak kitap ve Hz. Muhammed’in hak peygamber olduğudur. Bu sebeple âyette öncelikle bu husus kastedilmiş; inkârcıların hak ile bâtlı birbirine karıştırıp hakkı gizlemekten vazgeçmeleri (Bakara suresi 42.ayetinde), müslümanlarla birlikte namazı kılıp zekâtı vermeleri, Allah’ın hükmüne boyun eğmeleri istenmiştir. Burada, pek çok dinî hükümler içinden özellikle namaz ve zekâtın emredilmesi, bunlardan ilkinin bedenî ibadetlerin, ikincisinin de malî ibadetlerin en önemlisi olmasından ileri gelmektedir.”¹⁵³

Al Quran dan Tafsirnya tefsirine göre bu ayette Allah’ın Yahudilere üç emrinin mevcut olduğu beyan edilmiştir; 1) Onlara namazı kılmaları emredilmiştir. 2) Zekâtı vermeleri emredilmiştir. 3) Rükû edenlerle beraber rükû etmeleri emredilmiştir. Yani Yahudilere müslümanlarla olmaları ve müslümanlarla birlikte namazı kılmaları emredilmiştir. Ayrıca bu ayette namazın sadece rükû ile ifade edilmesi, onlara namazı

¹⁵¹ Karaman ve diğeri, *Kuran Yolu*, s. 79.

¹⁵² Bakara 2/43.

¹⁵³ Karaman ve diğeri, *Kuran Yolu*, c.1, s. 116.

doğru kılmak için Hz.Peygamberin namazı kıldığı şekilde kılmaları gerektiğini vurgulamak içindir. Çünkü onların namazında rüku yoktu.¹⁵⁴

2. Hac Suresi 77.Ayeti

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

*"Ey iman edenler! Rükû edin, secdeye kapanın, rabbinize ibadet edin, dünya ve âhiret için faydalı işler yapın ki kurtuluşa eresiniz."*¹⁵⁵

Bu ayette Allah müminlere belirlenen rükünler, şartlar ve yine belirlenen vakitlerde namaz kılmalarını emretmektedir. Namaz bu ayette rüku ve secde ile ifade edilir. Çünkü rüku ve secde namazın özelliğidir ve namazın rükünlerindendir. Allah'a ibadet doğrudan namaz, oruç, zekat ve hac ile yapılmaktadır. Öyleyse, insanlara iyi davranmak gibi Allah'a dolaylı olarak yapılan bir ibadetler de vardır. İnsanlara yardım etmek, dostluk ilişkilerini güçlendirmek gibi, Allah'ın emirlerini yerine getirmek de dahil olmak üzere insanlar yukarıdaki emirleri yerine getirirlerse, dünyada yaşamın mutluluğunu elde edecek ve ahirette cennete kavuşacaklardır.¹⁵⁶

Kur'ân Yolu tefsirinde bu ayetin tefsiri hakkında farklı bir yorum bulunmamaktadır. Allah'ın emrinin konusu rükûa vardıktan sonra secdeye kapanma yani namaz kılma, Allah'a ibadet etme ve iyi işler yapmaktır. Bu 77. ayette zikredilmiştir.¹⁵⁷

3. İsra Suresi 78.Ayeti

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى عَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا

*"Gündüzün güneşin gün ortasını aşmasından gecenin karanlığına kadar namazı kıl; bir de sabah namazını; çünkü sabah namazı şahitlidir."*¹⁵⁸

Bu ayet Kur'ân Yolu tefsirinde şöyle açıklanmıştır; "Sûrenin buraya kadarki kısmında umumiyetle ulûhiyyet, âhiret ve peygamberlikle ilgili inanç konuları üzerinde

¹⁵⁴ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.1, s. 97.

¹⁵⁵ Hac 22/77.

¹⁵⁶ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.6, ss. 460-461.

¹⁵⁷ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, c.3, s. 755.

¹⁵⁸ İsra 17/78.

durulmuştu. Burada ise ibadetlerin en önemlisi kabul edilen namaz ve namaz vakitleri konusuna geçilmektedir. Tefsirlerde genellikle namazın farz kılındığı İsrâ olayının ardından inen sûrenin bu âyetinde beş vakit namaza işaret edildiği belirtilmektedir. Bundan sonra “dülûk” ve “ğasak” kavramıyla ilgili de Kuran Yolu tefsirinde ulemaların görüşünden anlatmıştır. Kuran Yolu tefsirinde şöyle deniliyor, “İbn Aşur’a (ö. 1973) göre “dülûk” kavramı “güneşin bir günde izlediği farazî çemberi dönerken gündüz vakti en yüksek noktayı geçerek batmaya yönelmesi” anlamına gelir. Gün ortasından başlayarak çemberin dörtte üçlük kısmını tamamlaması diye de açıklanmıştır ki bu da ikinci vaktidir. Ayrıca günbatımı için de kullanılmıştır. Sonuç olarak İbn Âşûr’a göre “dülûkûş-şems” deyimini, öğle, ikindi ve akşam vakitlerini içermektedir. Nitekim “ilâ” edatının da bu deyimden birden fazla vakti içerdiğine işaret etmektedir. Şevkânî (ö. 1250 H/1834 M) bu deyimden anlamıyla ilgili görüşleri şöyle sıralar: a) Zeval vakti (Fahreddin er-Râzî’ye göre bu çoğunluk görüşüdür) b) Gün batımı, c) Güneşin zevalinden batımına kadar geçen süre. Bundan sonra “ğasak” kavramı “karanlık” demektir, şafağın tamamının kaybolduğu yatsı vaktini ifade eder; “kur’ânül-fecr” ise sabah namazına işaret eder. Ayrıca bu deyimden, namaz içinde Kur’ân okunması gerektiğini de ima ettiği, bu bütün namazlar için gerekli olmakla birlikte burada sabah namazının örnek olarak anıldığı, nitekim Hz. Peygamber’in uygulaması uyarınca sabah namazında daha fazla Kur’ân okunduğu belirtilmektedir. Fahreddin er-Râzî’ye (ö. 606 H/1210 M) göre “gasak” kelimesinin iki farklı yorumundan birinin esas alınması halinde âyette başlıca üç vakit zikredilmiş olduğu sonucunun çıktığını belirtip şu bilgiyi verir: Âyette geçen “dülûkûş-şems” öğle ve ikindiye, “gasakul-leyl” akşam ve yatsıyı, “kur’ânül-fecr” de sabah namazını ifade etmektedir. Öğle ile ikindinin ve akşam ile yatsının bir arada anılması, mutlak olarak bu namazların cem edilebileceğini (öğle ile ikindi, akşam ile de yatsı birleştirilerek dört namazın iki vakitte kılınabileceğini) göstermektedir. Şu var ki, başka deliller, namazların cemi konusunda sınırlamalar getirdiği için, bunun ancak sefer vb. gerekçelerle câiz olduğuna hükmedilmiştir”.¹⁵⁹

¹⁵⁹ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, s. 511.

Al-Quran dan Tafsirnya tefsirinde ise bu ayette geçen “dülûk”, “ğasak” ve “kur’ânü’l-fecr” kavramlarıyla ilgili kısa bir açıklama yapılmıştır. Hz. Peygamber’e, güneşin zevalinden gecenin karanlığına kadar namaz kılması ve sabah namazını kılması emredilmiştir. Yani “dülûk” ve “ğasak” kavramları beş vakit namaza yani, öğle namazı, ikinci namazı, akşam namazı, yatsı ve sabah namazına işaret eder. Ayetin devamını “kur’ânü’l-fecr” de sabah namazını ifade etmektedir. Bu ayette sabah namazına meleklerin şahit olduğu beyan edilmiştir. Buhari ve Müslim tarafından nakledilen hadislerde Resulullah s.a.s. şöyle buyurmuştur; şafakta, gece görevli olan melek, görev değişimi yapmak için gündüz görevli olan melek ile görüşür, her iki görevli melek semaya yükseldiğinde namaz kılan kişileri Allah'a bildirirler.¹⁶⁰

c. Oruç

Bakara Suresi 183-184.Ayeti

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (183) أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (184)

*“Ey iman edenler! Sizden öncekilerin üzerine yazıldığı gibi sakınasınız diye sizin üzerinize de sayılı günlerde oruç yazıldı. İçinizden hasta veya yolcu olan, başka günlerden sayısınca tutar. Orucu tutmakta zorlananlar için bir yoksulun (günlük) yiyeceği kadar fidye yeterlidir. Bir iyiliği mecbur olmadan yapan için bu (yaptığı) iyidir. Ama orucu tutmanız -bilerseniz- sizin için daha hayırlıdır.”*¹⁶¹

Kur’ân Yolu tefsirinde bu ayet şöyle açıklanmıştır;

“Oruç ibadeti İslâm’dan önce de bilinen ve İslâm’dakinden farklı da olsa uygulanan bir ibadet idi. Hz. Peygamber’in mensup bulunduğu Kureyş kabilesinden olanlar âşûrâ günü oruç tutarlardı. Mekke’den Medine’ye hicret edilince burada

¹⁶⁰ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.5, ss. 525-526.

¹⁶¹ Bakara 2/183-184.

yahudilerin de aynı günde oruç tutarlardı. Sonra Hz. Peygamber bunun sebebini sordu; “Bugün Allah’ın Mûsâ’yı kurtardığı gündür” dediler. “Bizim Mûsâ ile hak ilişkimiz sizinkinden daha fazla” buyurdu ve o gün kendisi oruç tuttuğu gibi müminlerin de tutmalarını emretti. Bir yıl sonra ramazan orucu farz kılınıncı Hz. Peygamber, âşûrâ orucu için “Dileyen tutsun, dileyen tutmasın” buyurmuştur. Böylece sözü edilen oruç farz olmaktan çıktı, mendup bir ibadet hükmünü aldı.”¹⁶²

Kur’ân’da geçen “كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ” ifadesi –aksine bir karîne bulunmadığında– “farz kılındı” anlamındadır.¹⁶³ Bu âyet hicretin 1.yılında Hz. Peygamber tarafından tutulması emredilen âşûrâ orucunun farz olma hükmünü kaldırmış, onun yerine 2.yılın başında Şaban ayında¹⁶⁴ ramazan orucunu farz kılmıştır.

Ayetinin devamını, Kuran Yolu tefsirinde şöyle deniliyor: “Bakara suresi 184.ayette أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ “Sayılı günler”den maksat, 185.ayette gelecek olan ramazan ayıdır.”¹⁶⁵ Ayet, gerekli oruç tutmanın Ramazan günü sayısına göre Ramazan ayında birkaç gün olduğunu açıklar, yani 29 veya 30 gün. Hz.Peygamber bir kez hariç hayatı boyunca Ramazan orucunu 29 gün tutmuştur, yani o hayatta iken sadece bir defa Ramazan orucunu otuza tamamlamıştır.¹⁶⁶

Allah Ramazan orucunu müminler için oruç tutmaya mecbur bıraksa da, Rahman ve Rahim olan Allah aynı zamanda hasta olanlara, yolcu olanlara ve oruca zor dayananlara Ramazan orucunu tutmamaları ve Ramazan ayının dışındaki diğer günlerde oruç tutmaları için izin vermektedir. Kur’ân Yolu ve *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirinde ağır hastalığın oruç tutmamak için bir mazeret teşkil ettiği konusunda görüş farklılığı yoktur. Fakat hafif hastalıkların mazeret olma sınırı hakkında çeşitli ölçülerden söz edilmiştir. Yani birçok müctehidin katıldığı mâkul sınırlama, “sağlam bir kimsenin

¹⁶² Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, s. 276.

¹⁶³ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, s. 277.

¹⁶⁴ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.1, s. 271.

¹⁶⁵ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, s. 279.

¹⁶⁶ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 272.

orucuna ek acı, ağrı, susuzluk, bitkinlik, açlık getiren oruç tutulduğu takdirde artan veya tedavisi geciken hastalık” şeklinde olanıdır.

Yolculuk olanlar ise Kur’ân Yolu tefsirinde şöyle açıklanmıştır; “namazların kısaltılmasını (Hanefi mezhebi dışındaki üç mezhebe göre)¹⁶⁷ ve cem edilmesini câiz kılan mesafede yapılan yolculuktur. Böyle bir yolculuğa çıkan kimse o günün sabahında – yolculuğa başlamadan– oruca niyet etmiş olursa bazı müctehidlere göre orucuna devam edecek, ertesi günden itibaren ruhsattan yararlanacaktır. Bu durumda orucunu bozması halinde ise kefâret değil gününe gün kazâ gerekli olmaktadır. Hz. Peygamber’in ramazan ayında Medine’den Mekke’ye yolculuk ettiğini, yolda su isteyerek halkın gözü önünde orucunu bozduğunu ifade eden sahih hadise (Buhârî, “Savm”, 34; Müslim, “Sıyâm”, 88-89) dayanan Ahmed b. Hanbel gibi müctehidler ise belirtilen durumda orucun açılmasının sünnet olduğunu ileri sürmüşlerdir.”¹⁶⁸ Ayrıca *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirinde oruç tutmama ruhsatı için belirlenen yolculuk mesafesinin ölçüsü 80 km ya da daha uzun mesafede bir yolculuğa çıkmak zorunda kalmak şeklinde açıklanmıştır.¹⁶⁹

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ yani “Orucu tutmakta zorlananlar” için orucu tutmama ruhsatı vardır. Orucu tutmakta zorlanan kişiler aşağıda belirtilmiştir;

Yaşlı insanlar. *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirinde orucu tutamayan yaşlı insanların fidye vermeleri gerekmektedir. Bundan sonra hamile olan ve emziren kadınlar *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirinde şöyle açıklanmıştır; “Şafii ve Hanbeli mezhebine göre hamile olan ve emziren kadınlar oruç tutmaları durumunda bebeğin sağlığından endişeleniyorlarsa, hem fidye vermeleri hem de kazâ etmeleri gerekmektedir. Sadece kendi sağlıkları için endişeleniyorlarsa (bebekleri için endişelenmiyorlarsa) ve oruç

¹⁶⁷Namazların cem’i hususunda Hanefî âlimlerinin telakkisi ihtiyat açısından ve istismarın önlenmesi bakımından önem taşırken diğer üç Sünnî mezhep fakihlerinin görüşleri, Hz. Peygamber’in uygulamalarına ve kolaylık dini olan İslâm’ın genel prensiplerine daha uygun görünmektedir. Hac ibadeti sırasında arefe günü Arafat’ta öğle ile ikinci namazı öğle vaktinde, akşam ile yatsı namazı ise Müzdelife’de yatsı vakti içinde cem’ ile kılınır. Buradaki cem’in sünnet olduğunda ittifak vardır. Bunun dışında cem’ yapılması Hanefiler’e göre câiz değildir. Ünal, Halit, *Cem’ öğle ile ikinci ve akşam ile yatsı namazlarının birlikte kılınmasını ifade eden fıkıh terimi*, TDV İslâm Ansiklopedisi, 1993, c.7, ss. 277-278.

¹⁶⁸ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, s. 279.

¹⁶⁹ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 271.

tutamıyorlarsa, sadece orucu kaza etmeleri gerekmektedir. Ama Hanefî'ye göre hamile olan ve emziren kadınlar oruç tutamıyorlarsa sadece kazâ etmeleri gerekmektedir.”¹⁷⁰

Kur’ân Yolu tefsirinde ise konu şöyle açıklanmıştır; “bulunduğu durum ve şartlar sebebiyle orucu zor tutan, oruç tutmakta zorlanan, devam ettiği takdirde hasta olmaktan veya mecbur olduğu işini yapamamaktan korkan kimseler oruç tutmak yerine her gün için bir fidye verebileceklerdir. Eski zamanlarda yaşlılık yüzünden zayıf düşmüş kimselerle emzikli ve hâmile kadınlar “oruç tutmakta zorlananlar”a örnek olarak zikredilmiştir. Bunlardan yaşlıların oruç yerine fidye vereceklerinde ittifak vardır. Diğer ikisine gelince meselâ İmam Şâfiî ve İmam Mâlik’e göre bunlar da fidye verirler, sonra da mazeretleri ortadan kalkınca kazâ ederler. Hanefîler’e göre bu ikisi fidye vermezler, sonradan tutamadıkları oruçlarını kazâ ederler.”

Ayrıca, Kur’ân Yolu tefsirinde İbn Âşûr görüşünden alıntı olarak şöyle bahsetmiştir, “dökümcü, maden, beton ve yol işçisi, tellâk, hamal gibi ağır işlerde çalışan kimselerin de “oruç tutmakta zorlananlar” sınıfına dahil edileceği hükmü birçok fıkıhçı tarafından benimsenmiştir. Bunlar da zarar gördükleri takdirde oruç tutmak yerine fidye verebileceklerdir.”¹⁷¹ *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirinde ise İbn Hacer ve İmam Evzai’nin görüşleri nakledilmiştir; Ramazan’da orucu tutmak ağır işlerde çalışan işçiler için zorunludur. Öğleden sonra zorluklar yaşar ya da şiddetli acı çekerlerse, oruçlarını bozup daha sonra kaza edebilirler. Kazâ edemeyen kişi fidye vermelidir. Ama eğer zorluklar yaşamazsa, o zaman oruç tutmalıdır.¹⁷²

d. Zekat

1. Tevbe Suresi 103.Ayeti

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

¹⁷⁰ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 272.

¹⁷¹ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, s. 280.

¹⁷² Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 272.

"Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka al! Bir de onlar için dua et; çünkü senin duan onlara huzur verir. Allah her şeyi çok iyi işitmekte ve bilmektedir.¹⁷³"

Kur'ân Yolu ve *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirinde bu ayette sadaka kelimesi zekat anlamında kullanılmıştır. Zekat ibadetinin sadaka kelimesi ile ifade edilmesi Kur'ân Yolu tefsirinde şöyle açıklanmıştır; "Kur'ân daha Mekke döneminin ilk yıllarında Allah'ın birliği (tevhid) inancı ile sosyoekonomik dengenin kurulması ve korunması arasında çok sıkı bir bağ bulunduğunu müslümanların kafalarına ve gönüllerine yerleştirmiş, malî yükümlülükleri belirli kurallara bağlamadan önce toplumun bu yönde bilinçlendirilmesine ağırlık vermiştir. Bu arada Mekke döneminde inen sekiz âyette zekât kelimesi de kullanılmıştır; fakat bu âyetlerde geçen zekât kelimesiyle, Medine'de farz kılınan nisabı, nisbeti belirli, harcama yerleri gösterilmiş zekâtın kastedilmediği açıktır. Bu dönemde de zekât dinî bir yükümlülük olmakla birlikte, bu görev mutlak nitelikteydi, müslümanlar bunun miktarını durum ve şartlara göre belirliyorlardı. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicreti sırasında ilk dinlenme yeri olan Kuba'da okuduğu hutbeden itibaren, malî yükümlülükler konusu âyetlerde ve hadislerde daha yoğun bir biçimde işlenmeye başlamış, bu dönemde yirmi iki âyette daha zekât kelimesi mârife veya belirli isim olarak kullanılmıştır. Bu arada Mekke döneminde olmayan ve zekât ile eş anlamlı kullanıldığı genellikle kabul edilen sadaka kelimesi on iki ayrı Medenî âyette yer almıştır." Her iki tefsirde de nüzul sebebi aynı şekilde izah edilmiştir. Yani savaşa katılmayan ve bunun pişmanlığını yaşayan kişiler, onların mallarını getirdikten sonra Hz. Peygamber'e takdim etmişler, kendilerini arındırmak üzere bunları almasını ve sadaka olarak dağıtmasını, bir de bağışlanmaları için dua etmesini istemişlerdi. Hz. Peygamber ise kendisine böyle bir şey emredilmediğini ve onların mallarından alamayacağını söyledi.¹⁷⁴ Ayrıca *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirinde ilaveten şu açıklama yer alır; sadaka veya zekat onları günahlarından ve kötü niteliklerinden de arındırır. Örneğin, cimrilik ve açgözlülük.¹⁷⁵

¹⁷³ Tevbe 9/103.

¹⁷⁴ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, c.3, ss. 55-57.

¹⁷⁵ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.4, s. 199.

Daha sonraki bölümde her iki tefsir de, Resulullah'a onlardan zekat aldıktan sonra kendilerine kalp huzuru vermesi için Allah'a dua etmesi emredilmiştir diye aynı şekilde izah edilmiştir.

2. Tevbe Suresi 60.Ayeti

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, âzat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar. İşte Allah'ın kesin buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.”¹⁷⁶

Tevbe suresi 60.ayette zekat verilebilecek sekiz grup anlatılmaktadır. Kur'ân Yolu ve Al-Quran dan Tafsirnya tefsirlerinde zekatın kimlere verileceği hususunda biraz farklılık bulunmaktadır. Aşağıda bu farklılıklar hakkında bilgi verilmiştir;

1. Fakir ve miskin.

Kur'ân Yolu ve Al-Quran dan Tafsirnya tefsirinde bu kavramların anlamları arasındaki ayrımla ilgili olarak yapılan açıklamalar farklıdır. Kur'ân Yolu tefsirinde bu kavramların anlamları hakkında şöyle deniliyor; “islam alimlerinin çeşitli görüşleri esas alınmıştır. Ama çoğunluk bu iki terimi hiç malı veya geliri olmama ve geçimini sağlayacak ölçüde malı veya geliri olmama anlamlarıyla birbirinden ayırt etmeye çalışmışlar. Ancak bunların bir kısmı fakiri miskinden, diğer bir kısmı ise miskini fakirden daha muhtaç kimse anlamında kabul etmişlerdir. Diğer görüşe göre ise yoksulluğu sebebiyle evlenemeyen kimseye evlenmesini, ilim tahsili yapamayana tahsil yapmasını, meslek icra edemeyen kişiye mesleğini yapabilmesini sağlayacak yardımlar yüklü bir meblağ tutabilirse de bir yoksula verilebilecek zekât miktarının zekâtın sosyal yardımlaşma yönünü ihlâl edecek ve fakirin hakkını zengine aktaracak düzeyde olmaması

¹⁷⁶ Tevbe 9/60.

gerektiğine dikkat edilmeli, zekât alan da kendisinin bu konudaki sorumluluğunun bilincinde olmalıdır.”¹⁷⁷

Al-Quran dan Tafsirnya tefsirinde ise bu kavramların anlamları hakkında daha Şefii mezhebinin görüşü esas alınmıştır. Fakir kelimesi Şafii’ye göre mal ve iş sahibi olan ama ihtiyaçlarını karşılayamadığı halde dilenmeyen kimsedir. Miskin kelimesinin manası ise mal ve işe sahip olan ama ihtiyaçlarını karşılayamadığı için dilenmek zorunda kalan kimsedir. Miskin dilenerek gururundan vazgeçmektedir.¹⁷⁸

2. Âmil

Âmil zekât gelirlerinden pay alacaklar arasında bu gelirlerin toplanmasında görevli olanlar demektir.¹⁷⁹ Bu konuda Kur’ân Yolu ve *Al Quran dan Tafsirnya* tefsirlerindeki açıklamalar arasında farklılık bulunmamaktadır

3. El-müellefetü kulûbühüm

El-müellefetü kulûbühüm yani kalpleri İslâm’a ısındırılacak kimselerdir. Kur’ân Yolu ve *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirlerinde bu husus aynı şekilde tefsir edilmiştir. “El-müellefetü kulûbühüm, bu grup üçe ayrılmaktadır; Birincisi, gayri müslim olanlar olup kötülüklerinden emin olmak amacıyla veya müslümanlara yararlı olacağı umulduğu için kalpleri kazanılmaya ve İslâm’a ısındırılmaya çalışılan kimselerdir. İkincisi, İslâm’a yeni girmiş olanlardır ki gaye sebat etmelerine yardımcı olmaktır. Üçüncü grup ise, sınır bölgelerinde görev yapan müslümanlar olup gaye görevlerine daha ciddi sarılmalarını temin etmektir. Hz. Peygamber gerek zekât gerekse diğer devlet gelirlerinden kalplerini İslâm’a ısındırmak istediği kişilere pay ayırmıştı.”¹⁸⁰

4. Rikab

¹⁷⁷ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, c.3, s. 24.

¹⁷⁸ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.4, s. 107.

¹⁷⁹ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, c.3, s. 25, Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 138.

¹⁸⁰ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, c.3, s. 26, Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 139.

Rikab kelimesi “boyun” anlamına gelen “rakabe”nin çoğuludur. Bununla kastedilen köle âzadı için zekattan pay ayrılmasıdır. Rikab zekât gelirlerinin harcanacağı yerlerden biridir. Zekat, köleleri özgürlüklerine kavuşturmak amacıyla satın almak için kullanılan fonu sağlar. Ya da özgürlük garantisi elde etmiş ancak belirtilen miktar kadar ödeme şartı altında tutulan bir köleye verilir.¹⁸¹

Kuran Yolu tefsirinde de ilaveten şöyle açıklanmıştır; “Zekâtın prensip olarak devlet eliyle toplanıp dağıtılmasını öngören Kur’ân’ın, devlet bütçesinden kölelerin âzadı için bir fasıl ayrılmasını istemesi, geldiği dönemde toplumda kökleşmiş bir sosyal realite olarak bulunduğu köleliğin bir an önce kaldırılması yönünde ortaya koyduğu tavrı açıkça göstermektedir. Bununla birlikte Kur’ân’ın müslümanlara ve insanlığa verdiği bu güçlü işaretten gerekli sonucun vaktinde çıkarılamadığı tarihî bir gerçektir.”¹⁸² Bu konu hakkında her iki tefsirdeki açıklamalar aynıdır.

5. Garim

Kuran Yolu tefsirinde şöyle deniliyor; “Garim borçlular demektir. “Borçlular” anlamına gelen garimin grubuna kimlerin gireceğine dair değişik ictihadlar vardır. Fakat alimler Hz. Peygamber’in konuya ilişkin bazı hadislerine dayanarak, sadece kendi ihtiyacı için borçlanıp ödeyemez duruma düşenleri değil, toplum yararına borçlananları da –fakir olmasalar bile– âyetin kapsamında düşünmüşler. Bununla beraber, ictihad ve fetvalarına bu yolun kötü niyetli kullanımlara açık tutulmasının getireceği sakıncaları önlemeye yönelik kayıtlar da koymuşlardır.”¹⁸³

Al-Quran dan Tafsirnya tefsirinde de aynı açıklama vardır. Garim iki kısımdır, bunlar;

- a. Kötü niyet dışında yollarda günlük ihtiyaçları karşılamak için borçlanan insanlar.

¹⁸¹ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 140.

¹⁸² Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, s. 26.

¹⁸³ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, s. 27.

- b. Topluma borçlu olanlar. Fakir olmasalar bile sadaka alma hakkına sahip olanlar.¹⁸⁴

6. Fi sebîlillâh

Kur'ân Yolu tefsirindeki açıklama şöyledir; “fakihlerin çoğunluğuna göre fi sebîlillâh Allah yolunda bilfiil savaşımlar yani sıcak harbe katılanlar demektir. Bu konuda sadece fakirlik ve teçhizat yetersizliği sebebiyle, savaşa katılamayanların mı yoksa zengin olsun fakir olsun bütün gazilerin mi yararlanabileceği hususunda görüş ayrılığı vardır. Hanefî mezhebinde bu imkân birinci durumla sınırlı tutulmuştur. Bazı İslâm âlimlerine göre ise, hac ve umre yapacaklara, öğrenim görenlere zekât verilebilir, mesela cami, okul, hastane yapımı gibi işleri üstlenmiş hayır kurumlarına ödenek ayrılabilir.”¹⁸⁵

Al-Quran dan Tafsirnya tefsirinde “fi sebîlillâh” kelimesinin iki farklı anlamı olduğu ifade edilmiştir. Bunlar; husus manası ve genel manası. Husus manası yani Müslümanlar için tehlike arzeden kâfirlerle savaşmak adına Allah yolunda çabalayan kişi. Genel manası ise Allah'ın rızasını kazanmak için toplum yararına yapılan harcamalar. Mesela cami, okul, hastahane yapımı gibi işler için zekat verilebilir.¹⁸⁶

7. İbnü's-sebîl

İbnü's-sebîl kelimesi “yolda kalmış kimseler” anlamı vardır. Bu konuda Kur'ân Yolu ve *Al Quran dan Tafsirnya* tefsirleri arasında farklı bir açıklama bulunmamaktadır. Her iki tefsirde de “İbnü's-sebîl” günah işleme maksadı olmaksızın yolculuk yapan kimseler olarak açıklanmıştır. Fakihlerin çoğunluğuna göre herhangi bir sebeple muhtaç duruma düşen kimse memleketinde malı olsa da, o maldan yararlanamadığı sürece, fakir gibi sayılır ve kendisine bu fasıldan zekât verilebilir.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 140.

¹⁸⁵ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, s. 27.

¹⁸⁶ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 140.

¹⁸⁷ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, s. 27, Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 141.

e. Hac

1. Hac Suresi 27-29.Ayeti

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ . لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعُمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ . ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ .

“İnsanlara hac ibadetini duyur; gerek yaya olarak gerekse yorgun argın develer üzerinde uzak yollardan gelerek sana ulaşsınlar. Böylece kendileri için faydalı olan şeyleri açık seçik görsünler ve Allah’ın onlara rızık olarak verdiği, belirlenen günlerde kesecekleri kurbanlık hayvanlar üzerine O’nun adını ansınlar. Artık onlardan hem kendiniz yiyin hem sıkıntı içindeki yoksulları doyurun. Sonra kalan hac fiillerini tamamlayıp temizlensinler, adaklarını yerine getirsinler ve o kadîm evi (Kâbe) tavaf etsinler.” ¹⁸⁸

Bu ayette hac farz oluşu hakkında nazil olmuştur. Kur’ân Yolu tefsirinde Hac suresi 27. ayette yer alan buyruklar bazı müfessirlere göre Hz. Muhammed’e hitap etmektedir.¹⁸⁹ *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirinde ise bu konu hakkında iki İslâm âliminin görüşü açıklanmaktadır. Birincisi, bu ayetteki çoğu müfessirlere göre Hz. İbrahim’e hitap etmektedir. Bu görüş, Hz. İbrahim’in Kâbe’yi inşa etmeyi bitirdiğinde, Allah’ın kendisine “İnsanlara hac ibadetini duyur” emrini verdiğini açıklayan Cübeyr’in naklettiği İbn Abbas’ın rivayeti ile uyumludur. İkinci görüş ise, el-Hasan’ın görüşüdür. Bu görüşe göre Allah’ın bu ayetteki emri Hz. Muhammed’e hitap etmektedir.¹⁹⁰ Daha sonra Kur’ân Yolu tefsirinde şöyle açıklanmıştır; “bu âyetteki ضَامِرٍ “dâmir” kelimesine genellikle yorgun argın, yorgunluktan incelmış deve manasına gelmektedir. M. Esed, Arap dilinde bu kelimenin de veyle sınırlı olmaksızın çevik, sürat yapmaya müsait hayvan için kullanıldığına dikkat çeker ve çıkarsama yoluyla hızlı yol alan her türlü ulaşım aracı mânası verilebileceğini belirtmektedir. Mücâhid’den nakledilen bir rivayete göre hac için gelenler binek kullanmıyorlardı, Allah onlara azık tedarik etmeyi buyurdu, binek

¹⁸⁸ Hac 22/27-29.

¹⁸⁹ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, c.3, s. 534.

¹⁹⁰ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.6, s. 389.

kullanmalarına ve ticaret yapmalarına izin verdi.”¹⁹¹ *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirinde ise ضَامِر “dâmir” kelimesi Kur’ân Yolu tefsirindeki gibi açıklanmıştır. Yani Hacca gitmek için her türlü ulaşım aracı kullanılabilir. Mesela yürüyerek, gemiye veya uçağa binmek de olabilir. İmam Şafii’ye göre Hacc’a gitmek için karadan seyahat daha iyidir. Çünkü Hz. Peygamber’in eylemleri takip edilerek daha çok sevap kazanılır. Fakat *Al Quran dan tafsirnya* tefsirinin müellifleri Hacca gitmek için yararlanılacak ulaşım araçlarının teknik koşullara bağlı olduğunu ifade etmişlerdir. Yürümek veya uçakla binmek farketmez. İslam dininde yapamadığı bir şey için kimseye yüklenemeyeceği yük yüklenmez. Esas olan budur.¹⁹²

Daha sonra ayetin devamını Hac suresi 28.ayet Haccın yararlarından bahsetmektedir. İki tefsirde de birbirinden çok farklı şeyler anlatılmamaktadır. “Allah rızâsı için kesilecek kurbanlıkların yine Allah tarafından hem kurban sahiplerinin yemesi hem de yoksulların gıda ihtiyacının karşılanması amacıyla “insanlara bir rızık olarak” lütfedilmiş olduğudur. Mü’min kurban keserken, sırf Allah’ın hoşnutluğunu kazanma amacıyla ve öz canını feda etmesini gerektirecek kusurlarla yüklü olduğunu itiraf ederek, âdeti kestiği hayvanı kendisinin yerine Allah’a sunmuş olur.”¹⁹³ Ayrıca *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirinde bu 28. ayetle ilgili olarak sadece genel itibariyle haccın yararlarından bahsedilmiştir. Çünkü haccın çok çeşitli yararları bulunmaktadır. Bu yararlar ruhsal olduğu gibi bazıları fiziksel, bazıları ise hem dünya hem de ahiretle ilgili olup doğrudan bireyler tarafından hissedilir. Bazıları da toplum tarafından hissedilir.¹⁹⁴

29.ayetle ilgili olarak Kur’ân Yolu tefsirinde “sonra kalan hac fiillerini tamamlayıp temizlensinler” şeklinde verilen meal hakkında tefsirlerde başlıca iki yorumu bulunmaktadır. Birinci yoruma göre, burada maksat, ihram yasağı dolayısıyla bedende oluşan kirlerin giderilmesi, özellikle tırnakların ve vücudun bazı bölgelerindeki kılların kesilmesi, saç sakal temizliğinin yapılmasıdır. Dolayısıyla âyetin bu kısmına “Sonra

¹⁹¹ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, s.535.

¹⁹² Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 390.

¹⁹³ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, s. 535.

¹⁹⁴ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 391.

kirlerini gidersinler” anlamı verilmelidir. Başka bir yoruma göre ise, âyetin anlamı hem bu işleri hem de şeytan taşlama, Kâbe’yi tavaf etme gibi menâsiki (hac fiilleri) kapsar. Bundan sonra Nezir veya adaklarını yerine getirsinler ve kadîm evi (Kâbe) tavaf etsinler. Çünkü maksat hac ibadetinin rûkûnlarından olan ziyaret tavafıdır.¹⁹⁵ *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirinde ise bu husus özet olarak sunulmuştur;

Hacca giden kişinin 3 şeyi yapması gerekmektedir. Bunlar;

- a. Kirlerin giderilmesi için bıyık, saç, tırnak kesilmelidir. Çünkü hac sırasında bu eylemler yasaklanmıştır.
- b. Nezir veya adaklarını yerine getirsinler, çünkü en iyi zaman budur.
- c. Kâbe’de tavaf etsinler.¹⁹⁶

2. Ali İmran Suresi 96-97.Ayeti

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ . فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ .

“Gerçek şu ki, insanlar için yapılmış olan ilk ev, âlemlere bir hidayet ve bir bereket kaynağı olan Mekke’deki evdir. Orada apaçık deliller, İbrâhim’in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Gitmeye gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki, Allah bütün âlemlerden müstağnidir.”¹⁹⁷

Ali İmran suresi 96.Ayetteki “Bekke” kelimesiyle ilgili her iki tefsirde de, benzer açıklamalar yer almaktadır. Kur’ân Yolu tefsirindeki açıklama şu şekildedir; “Bekke, Mekke’nin bir diğer telaffuz şekli olup merkezinde müslümanların kiblesi olan Kâbe’nin yer aldığı kutsal şehrin özel isimlerinden biridir. Bir görüşe göre de Mekke, şehrin adı, Bekke ise Mescid-i Harâm’ın inşa edildiği yerin adıdır. Hac ve umre zamanında insanlar burada Kâbe’yi tavaf ederken kalabalıklar meydana getirdikleri için “izdiham meydana

¹⁹⁵ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu.*, s. 536.

¹⁹⁶ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 395.

¹⁹⁷ Ali İmran 3/96-97.

gelen yer” anlamında buraya Bekke denilmiştir. Ayrıca Bekke, “büyüklük taslayan kimselerin kahrolduğu ve boyun eğdiği yer” anlamına da gelmektedir. İbn Âşûr, Bekke’nin Keldanice’de “belde” anlamına geldiği, Hz. İbrâhim’in karısı ve oğlu İsmâil’i yerleştirmiş olduğu vadinin belde haline gelmesi için oraya bu ismi verdiği kanaatindedir.”¹⁹⁸ *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirine göre ise Bekke müslümanların kiblesi olan Kâbe’dir. Bekke’nin iki tane anlamı vardır; Birincisi, reddetmek ve sarsmak. Çünkü Kabe’de tavaf yapan insanlar birbirlerini sarsarlar. İkincisi, mahvetmek. Çünkü Kâbe’yi yıkanlar Allah tarafından imha edileceklerdir. Bu ayete göre, Mekke’nin eski adı Bakka’dır.¹⁹⁹ Bu ayet, Yahudilere Kible’nin Mescid-i Aksa’dan Kabe’ye çevrilmesi ile ilgili cevap niteliğindedir. Çünkü Yahudiler kiblenin, önceki peygamberlerin kiblesi olan Kudüs’teki Mescid-i Aksâ’dan Mekke’deki Mescid-i Harâm’a çevrilmesini içlerine sindirememişler ve her fırsatta Mescid-i Aksâ’nın daha üstün bir mâbed olduğunu savunmuşlardır.

97.ayetteki Hz. İbrâhim’in makamı ibaresi, buraya girenlerin her türlü tecavüzden korunmuş olmaları, gitmeye gücü yetenlerin o evi ziyaret etmeleri, Hacerülesved, Safâ ile Merve, Zemzem ve diğer alâmetler gibi mânalarla açıklanmıştır. Kur’ân Yolu ve *Al Quran dan Tafsirnya* tefsirlerinde ise yine benzer yorumlar yapılmıştır. “Bu ayette delil olarak zikredilenler Kâbe’nin yeryüzünde yapılmış ilk mâbed olduğunu gösteren alâmetlerdir. Böylece Hz. Peygamber’den binlerce sene önce yaşamış ve peygamberlerin babası olarak Hz. İbrâhim’in buradaki makamının bilinmesi ve bu bilginin nesilden nesile aktarılmış olması, buraya girenlerin her türlü tecavüzden korunmuş olmaları geleneğinin Hz. İbrâhim’in zamanından beri kesintisiz devam etmiş olması, insanların Kâbe’yi tavaf etmelerinin onun zamanında başlamış olması, buranın ilk mâbed olduğunu gösteren delillerdir. Makam-ı İbrâhim, Hz. İbrâhim’in Kâbe’yi inşa ederken veya insanları hacca çağırırken üstüne bastığına ve üzerine ayak izlerinin çıktığına inanılan taş veya taşın bulunduğu yerdir. Mekke topraklarına giren her kimse düşman tehlikesinden dolayı güvence altına alınır ve güvenlik yalnızca insanlar için değildir, aynı zamanda hayvanlar

¹⁹⁸ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu.*, c.1, s. 636.

¹⁹⁹ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.2, s. 5.

rahatsız edilmemeli ve bitkiler kesilmemelidir. Ancak akrep ve benzeri zararlı hayvanlar bunun dışındadır. Bu âyet hacın müslümanlara farz olduğunun bir delilidir. Yani yoluna gücü yetenler, hacca gitme imkânına sahip olanlar demektir.”²⁰⁰

3. Bakara Suresi 196.Ayeti

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى أَدَّى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةً إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلَهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ .

"Hacı ve umreyi Allah için eksiksiz yerine getirin; engellenirseniz kolayınıza gelen bir kurban gönderin. Kurban, mahalline ulaşınca kadar başlarınızı tıraş etmeyin. Fakat içinizden biri hasta ise veya başından bir rahatsızlığı varsa (tıraşını olup) oruç veya sadaka yahut kurban olarak bir fidye ödesin. Güvenlikte olduğunuzda hacdan önce umre yapan kişi, gücünün elverdiği türden bir kurban kessin. Bulamayan ise hac sırasında üç gün, döndükten sonra da yedi gün yani tam on gün oruç tutmalıdır. Bu, ailesi Mescid-i Harâm civarında oturmayanlar içindir. Allah'ın buyruğuna saygılı olun ve bilin ki Allah'ın cezalandırması çok şiddetlidir.”²⁰¹

Kur'ân Yolu tefsirinde şöyle anlatılmaktadır; “Bakara suresi 196. ayetin hükmünün genel olduğu dikkate alınarak metindeki etimmû kelimesi eksiksiz yerine getirin şeklinde çevrilmiştir. Ancak bu âyetin, Hz. Peygamber ve diğer müslümanların Kâbe'yi ziyaretlerine izin verilmemesi üzerine imzalanan Hudeybiye anlaşması'ndan sonra indiği dikkate alınarak, sözleşme uyarınca bir sonraki yılda yarım kalan bu ziyaretin tamamlanmasını emrettiği, bu sebeple ilgili kelimenin “tamamlayın” diye de çevrilebileceği belirtilmektedir. Âyetteki Allah için kaydı, Hacı ve umreyi yalnız Allah'a ibadet maksadıyla yapın; başka amaçlar gütmeyin, hacca riya katmayın anlamına gelir.”²⁰²

²⁰⁰ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, s. 637.

²⁰¹ Bakara 2/196.

²⁰² Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, c.1, s. 303.

Al-Quran dan Tafsirnya tefsirinde ise etimmû kelimesi Allah'ın bu ayette Hac ve Umre'yi tamamlama emri ile kastedilen, hac ve umre ibadetini Allah rızası için mükemmel ve içtenlikle yerine getirmektir. Çünkü hac ve umre yapmayı amaçlayan birinin onu eksiksiz yerine getirmek için çeşitli engellerle karşılaşma olasılığı vardır.”²⁰³

Bu ayetin devamında, “Engellenirseniz kolayınıza gelen bir kurban gönderin” buyurulmaktadır. Kur’ân Yolu tefsirinde buradaki engelden maksat ağırlıklı görüşe göre, “hac yapma imkânını ortadan kaldıran veya tehlikeye düşüren hastalık, yol emniyetinin olmayışı, düşman tehlikesi gibi iç ve dış olumsuzluklardır. Nitekim âyetin devamındaki güvenliğin olduğunuzda ifadesi de bunu desteklemektedir. Meâlinde kurban diye çevirdiğimiz hedy kelimesi, sözlükte gönderilen veya hediye edilen demektir, veya hediye kelimesinin çoğuludur. Dinî bir terim olarak, Kâbe’ye hediye olarak kesilen kurban anlamına gelir. Konumuz olan âyette de işaret buyurulduğu üzere, aynı hac döneminde hem hac hem de umre yapanların (kırân ve temettu‘haccı) kurban kesmesi vâciptir; sadece hac (ifrad haccı) yapanlar ise isterlerse kurban kesmeyebilirler. Âyette bir engel yüzünden Kâbe’ye varamayanların uygun bir kurbanlık göndermeleri, bir özrü bulunmayanların kurbanlık hayvan, mahalline ulaşınca kadar tıraş olmamaları istenmektedir. Buradaki mahal (mahil) kelimesinin anlamından dolayı âyetin uygulamasıyla ilgili iki farklı görüş ortaya çıkmıştır: Kelimeyi mekân anlamında alan Ebû Hanîfe gibi âlimlerin görüşüne göre âyette söz konusu edilen kurbanın kesim yeri Harem bölgesi olup hacca gitmesine engel çıkanlar, birer kurban alıp Harem’e gönderirler ve kurbanları kesilinceye kadar ihramdan çıkmazlar. Mahil kelimesini zaman ismi olarak alan İmam Şâfiî ve ona uyanlara göre kurban kesme yeri engellenenlerin bulundukları yerdir, dolayısıyla kurbanlarını Harem’e göndermelerine gerek yoktur; bulundukları yerde keser, ihramdan çıkarlar.”²⁰⁴ *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirinde ise bu ayette Allah ihram yapan bir kişinin düşman tarafından engellenmesini hac ve umreyi bitirememesini şart koşar, bu yüzden bir deve, inek veya keçi ile kurban yapması gerekir. Bu hayvanlar Mekke'ye ulaştıktan sonra kesilebilir. Kesimhane hakkında, görüş farklılıkları vardır, bunun için Mekke'nin kutsal

²⁰³Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.1, s. 294.

²⁰⁴Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, s. 304.

topraklarında, ayrıca Mekke'nin kutsal topraklarının dışında izin verenler de vardır. Kesilecek bir hayvan bulunmazsa, hayvan o hayvana değer yiyeceklerle değiştirilebilir ve fakirlere verilir. Kesilecek bir hayvan bulunmazsa, hayvanın fakirlere verilmesine değecek yiyeceklerle değiştirilebilir.²⁰⁵

Ayetin devamında yer alan “Bulamayan ise hac sırasında üç gün, döndükten sonra da yedi gün yani tam on gün oruç tutmalıdır” beyanı hakkında ise Kuran Yolu ve Al Quran dan Tafsirnya tefsirlerinde benzer yorumlar yapılmıştır. Yani, “hacıların ihramlı oldukları süre içinde tıraş olmaları yasaktır. Ancak âyet sağlık problemi bulunanlara, o zaman bir fidye ödemeleri koşuluyla tıraş olma ruhsatı vermektedir. Fidye, mazereti sebebiyle belirli bazı dinî görevleri yerine getiremeyen kimseden, buna karşılık olarak ödemesi istenen bedeli ifade eder. Hac görevleriyle ilgili bu bedel oruç tutmak, sadaka vermek veya kurban kesmekle ödenir. Bir hadise göre orucun süresi üç gündür; sadaka vermek isteyen kişi ise altı yoksulu akşamı sabahı doyurur.”²⁰⁶

f. Kurban

1. Kevser Suresi 2.Ayeti

فَصِّلْ لِرَبِّكَ وَأَنْحَرْ

“Şimdi sen rabbın için namaz kıl ve kurban kes!”²⁰⁷

Kevser suresi 2.ayet, kurban kesmenin emredildiğini gösteren bir ayettir. Kur’ân Yolu tefsirinde şöyle anlatılmıştır, “2. âyette, kendisine pek çok hayır lutfedilmiş olan Hz. Peygamber’in bu nimetlerin şükrünü eda etmek üzere sadece Allah’a yönelerek namaz kılması ve O’nun rızâsı için değerli mallarından kurban kesmesi emredilmiş; bu suretle putlar için kurban kesen müşriklerin çok tanrılı inancını silip tevhid inancını yerleştirmesi ve kesilen kurbanlar sayesinde sosyal yardımın sağlanması amaçlanmıştır.”²⁰⁸ *Al Quran*

²⁰⁵ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 295.

²⁰⁶ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, s. 305, Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 295.

²⁰⁷ Kevser 108/2.

²⁰⁸ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, c.5, s. 701.

dan *Tafsirnya* tefsirinde ise farklı bir açıklama bulunmamaktadır. Bu ayette, Hz. Muhammed'e (s.a.s.) yalnızca Allah için namaz kılması ve kurban kesmesi emredilmiştir.²⁰⁹

2. Sâffât Suresi 104-107.Ayeti

وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ ﴿١٠٤﴾

قَدْ صَدَّقْتَ الرُّءْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٠٥﴾

إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ ﴿١٠٦﴾

وَفَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾

"Ey İbrâhim!" diye ona seslendik; "Tamam, rüyayı gerçekleştirmiş oldun." İşte iyileri biz böyle ödüllendiririz. Bu, kesinlikle apaçık bir imtihandı. Biz, (oğlunun canına) bedel olarak ona iri bir kurbanlık verdik.²¹⁰

Saffat suresi 104-107.ayetleri İslam dininde kurban ibadeti hakkındadır. Bu ayetle ilgili Kur'an Yolu ve *Al Quran dan Tafsirnya* tefsirlerinde benzer açıklamalar yapılmıştır. Bu ayette "Hz. İbrâhim, rüyasında aldığı buyruğu yerine getirmeye karar verip gerçekleştirmek üzereyken, bu tutumuyla Allah tarafından tâbi tutulduğu büyük teslimiyet sınavını kazandığı için Allah Teâlâ, Cebrâil aracılığıyla görkemli, büyük, beyaz ve tertemiz bir koç göndererek oğlunun yerine bunu kurban etmesini istemiş, İbrâhim de öyle yapmıştır. Hz. İbrâhim, daha önce yakılmayı göze alacak derecede tehlikelere göğüs gererek putperestlere karşı mücadele verdiği gibi bu defa da evlâdını kurban etme buyruğuna da tereddütsüz boyun eğmiş; bu büyük özveriye karşı yüce Allah hem onun vaktiyle ateşte yanmasını önlemiş hem de şimdi oğlunu ölümden kurtarmıştır." Koyun'un, Allah'a kurbiyet kazanmak için kurban ibadeti ile özdeşleşmiş olan Hz. İbrahim tarafından

²⁰⁹ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*., c.10, s. 793.

²¹⁰ Sâffât 37/104-107.

kurban edilmesi, Hz. Muhammed'in getirmiş olduğu yeni İslam şeriatında da devam etmiştir.²¹¹

3. Maide Suresi 27.Ayeti

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقْبِلُ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ
قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ

“Onlara Âdem’in iki oğlunun haberini gerçeğe uygun olarak anlat: Hani ikisi de birer kurban sunmuşlar, birininki kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, diğerine, "Andolsun seni öldüreceğim!" dedi. O da dedi ki: "Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder.”²¹²

Bu ayet hakkında Kur’ân Yolu tefsirinde şu rivayete yer verilmiştir; “Âdem’in iki oğlu Hâbil ile Kabil arasında bir ihtilâf çıkmış, babaları her ikisinin de Allah’a kurban sunmalarını, hangisinin kurbanı kabul edilirse onun haklı olacağını söylemişti. O zaman gökten inen bir ateşin kurbanı yakması, kurbanın kabul edildiğini gösteriyordu. Sonuçta kurbanlardan Hâbil’inki kabul edildi. Kıskançlığı yüzünden bu durumu içine sindiremeyen Kabil, kardeşini öldürdü.”²¹³ *Al Quran dan Tafsirnya* tefsirinde ise Kur’ân Yolu tefsirindekinden biraz daha farklı bir rivayet anlatılmaktadır; Bu ayet, Hz. Muhammed’e, Hz. Adem’in iki oğlunun hikayesini anlatmayı emrettiğini açıklar. Hz. Adem'in iki oğlundan biri olan Kabil'in bir çiftliği olduğu ve Habil'in bir keçi çiftliği vardı. Hz. Adem'in iki oğlunun ikiz kız kardeşi vardı. Allah, Adem'e Kabil'in ikiz kardeşinin Habil ile evli olduğunu açıkladı. Fakat, Kabil bunu içine sindiremedi ve öfkelenildi. Çünkü ikizi daha güzeldi. Sonunda Hz. Adem, Kabil ve Habil'e, ikisinden hangisinin kurbanı kabul edilirse onun haklı olacağını söylemişti. Kabil düşük kaliteli tarım ürünleri ile kurban etti. Habil ise en iyi keçisini kurban etti. Sonuçta Hâbil’inki kabul edildi. Kıskançlığı yüzünden bu durumu içine sindiremeyen Kabil, kardeşini öldürdü.²¹⁴

²¹¹ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, c.4, s. 546, Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.8, s. 302.

²¹² Maide 4/27.

²¹³ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, c.2, ss. 251-254.

²¹⁴ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.2, ss. 385-386.

“Allah ancak takvâ sahiplerinden (kurban) kabul eder! ifadesiyle Hâbil, kardeşinin takvâ ehli olmadığına, kurbanının bu sebeple kabul edilmediğine dikkat çekmiştir. Şüphesiz ki kabul veya reddetmek tamamen Allah’ın iradesine bağlıdır.”²¹⁵ Bu olaylardan, kurban ibadetinin Allah tarafından kabul edilmesi için içtenlikle yapılması gerektiği sonucuna varılabilir.²¹⁶

B. Muamelat Ayetleri

a. Aile Hukuku

Aile hukuku karı koca ve çocukların hak ve yükümlülüklerini düzenleyen yasalardır. Bu yasalar aileyi en küçük birim olarak inşa etmek ve sürdürmek için tasarlanmıştır. Aile hukuku ayrıca Ahval-i şahsiyye veya munakahat yasası olarak da adlandırılır.

1. Rum suresi 21.Ayeti

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

*“Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O’nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır.”*²¹⁷

Bu ayette Kuran Yolu tefsirinde şöyle anlatılmıştır; “Erkek ve kadın arasındaki sevgi bağının Allah’ın kudretinin delillerinden olduğu beyan edilmiştir. İnsanlar için kendi nefislerinden eşler yaratılmış olması değişik şekillerde açıklanmıştır. Bu açıklamalardan biri, insanın eşinin kendi özünden ve kendi türünden yani kadın ve erkeğin aynı özden yaratılmış olmasıdır. Burada, cinsiyeti belirlemede erkek spermindeki kromozomların etkili olduğu gerçeğine işaret bulunduğu yorumu da yapılmıştır. Tabii ki bu yorum, âyette erkeğe hitap edildiği ve eşlerle kadınların kastedildiği anlayışına dayalıdır.”²¹⁸

²¹⁵ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, s. 254.

²¹⁶ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 386.

²¹⁷ Rum 30/21.

²¹⁸ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, c.4, s. 303.

Ayetin “Onlara ısınıp kaynaşasınız” şeklinde çevirdiği kısmı eşlerin yaratılış amacını açıklamaktadır. İnsanlar karşı cinse karşı belirli duyguları olduğunu biliyorlar. Bu duygudan sonra kadın ve erkek arasındaki evlilik gerçekleşmektedir.²¹⁹ “Dolayısıyla insanın eşini kendisiyle huzur ve mutluluk bulacağı varlık olarak görmesini telkin etmektedir. Şu halde aile hayatında mutluluğun ön şartı eşlerin böyle bir bakış açısına sahip olmalarıdır” diye Kuran Yolu tefsirinde anlatılmıştır.²²⁰

Daha sonra meveddet ve rahmet kelimesinin manası Kuran Yolu tefsirinde şöyle anlatılmıştır; “Sevgi ve şefkat duyguları şeklinde tercüme edilen meveddet ve rahmet kelimeleriyle ilgili olarak tefsirlerde değişik yorumlar yapılmıştır; bunların ortak noktası şudur: Eş olma hissinin ve olgusunun, kan hısımlığına dayalı olmaksızın hatta –çoğu defa– yakın zamana kadar birbirlerini tanımayan iki ayrı cinsi çok güçlü psikolojik ve biyolojik bağlarla birbirine bağlaması, bunun üzerine insana yaraşır bir üreme ve yaşama biçiminin temelinde iffet anlayışı bulunan, karşılıklı güven, sevgi ve esirgeme duygularıyla geliştirilen aile kurumunun bina edilebilmesi, yüce Allah’ın insanlığa en büyük lütuflarındandır. Âyette ifade buyurulduğu üzere iyi düşünen kimseler için bundan çıkarılacak önemli dersler vardır.”²²¹ *Al Quran dan Tafsirnya* tefsirinde ise Mücahit ve İkrime’den nakledilen görüşlerden "nikah ya da cinsel ilişki" yerine "meveddet" ve "çocuk" yerine "rahmet" kelimelerinin kullanıldığı belirtilmiştir. Başka bir görüşe göre ise meveddet kelimesi ile yaşlanınca karı koca arasındaki sevginin daha güçlü hissedilecek olması, rahmet ile ise genç zamanında karı koca arasındaki aşk kastedilmektedir. Karı koca arasında hem psikolojik hem de fiziksel olarak bir korelasyon ve benzerlik vardır. Bu durum sevgi ve şefkat duygularını artırmaktadır.²²²

2. Nisa Suresi 22-23. Ayeti

وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا

²¹⁹ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.7, s. 481.

²²⁰ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, s. 303.

²²¹ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, s. 304.

²²² Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, ss. 482-483.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُم مِّنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَّائِكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِّنْ نِّسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَّمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا

“Geçmişte olanlar bir yana, babalarınızın nikâhladığı kadınlarla evlenmeyin; çünkü bu bir edepsizliktir, iğrenç bir şeydir ve kötü bir yoldur. Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşin kızları, kız kardeşin kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız, eşlerinizin anaları, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer onlarla birleşmiş değilseniz (evliliğiniz son bulduğunda) kızlarını almanızda size bir sakınca yoktur. Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir, Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”²²³

Bu iki ayette İslam dininde erkeklerin evlenmeleri haram kılınan kadınlar (muharremât) beyan edilmektedir. Kur’ân Yolu tefsirinde Nisa suresi 22.ayeti açıklarken şöyle anlattı, “erkeklerin evlenmeleri haram kılınan kadınları veya muharremât denilir, şu sınıflar aşağıdaki toplamak mümkündür:

1. Usul. Yani analar ve onların anaları.
2. Fürû. Yani kızlar ve kız torunları.
3. Belli derecedeki yan hısımlar. İster ana-baba bir olsun, ister yalnızca anadan veya babadan olsun kız kardeşler, halalar ve teyzeler, kız yeğenler.
4. Belli derecedeki süt yakınları. Bir çocuk bir kadından süt emince kadın sütannesi, kadının kocası sütbabası, kadının çocukları da sütkardeşleri olur ve emen bunlarla evlenemez.
5. Evlenme ile oluşan (musâhere) hısımlar. Bunlar ikiye ayrılmaktadır: a) Devamlı haram olanlar. Cinsî temas yapılmamış olsa dahi nikâh yapılan zevcenin annesi (kayınvâlîde) ve onun annesi... Nikâhtan sonra cinsî temas da yapılmış olan

²²³ Nisa 4/ 22-23.

zevcenin –daha önceki kocasından olma– kızları ve bunların kızları... Oğulların ve torunların eşleri (gelinler) ve babaların eşleri (üvey anneler). b) Geçici olarak haram olanlar. Zevcenin belli derecedeki yakınlarını ikinci eş olarak almak. Bu yakınlığın sınırı şöyle tesbit edilmiştir: Zevcenin yakını olan kadının erkek olduğu var sayıldığında birbiriyle evlenmeleri –akrabalık dolayısıyla– câiz değilse bu iki kadını bir arada nikâhlamak da câiz değildir.

6. Başkalarının nikâhı altında bulunan (fiilen ayrı yaşasalar bile kocalarının veya hakemlerin ve hâkimin boşamadığı, ayırmadığı) kadınlar.”

Bundan sonra “Babalarınızın nikâhladığı kadınlarla evlenmeyin cümlesinde geçen nikâhladığı kelimesinden evlenme akdi mi, yoksa cinsî temas mı kastediliyor? Bu soruya iki cevap verilmiştir: a) Evlenme akdi, b) hem evlenme akdi hem de evlenme akdi bulunmadan cinsî temas; yani zina. İkinci cevabı benimseyenlere göre babaların nikâhladığı, evlendiği kadınlarla (üvey analar) evlenmek de, babaların zina ettiği kadınlarla evlenmek de haramdır. Başka bir deyişle zina da evlenme mânii oluşturur; babanın zina ettiği kadın, oğulun üvey anası gibi olur ve onunla evlenmesi câiz olmaz.”²²⁴

Al Quran dan Tafsirnya tefsirinde ise bu ayetle ilgili olarak temelde farklı bir tefsir bulunmamaktadır. Babanın evlendiği kadınla evlenmek yasaktır veya haramdır. Bu ayet inmeden önce geçmiş olan durumlar, Allah tarafından affedilir. Fakat, bu ayetin nazil olmasıyla beraber yanlış bir davranış olduğu için Allah muharremat ile evliliği yasakladı. Bu tefsirde de erkeklerin evlenmeleri haram kılınan kadınları (muharremât) şu sınıflarla belirtilmiştir;

1. Nesep akrabalığı

Analar ve onların anaları, kızlar ve kız torunlar, İster ana-baba bir olsun, ister yalnızca anadan veya babadan olsun kız kardeşler, halalar ve teyzeler, kız yeğenler ile evlenilemez.

2. Rada’ veya süt emme akrabalığı

²²⁴ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, c.2, ss. 41-42.

Kadın sütannesi, kadının kocası sütbabası, kadının çocukları da sütkardeşleri olur ve emen bunlarla evlenemez.

يُحْرَمُ مِنَ الرِّضَاعِ مَا يُحْرَمُ مِنَ النَّسَبِ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ

“Nesepte yasak olanlarda Musâhere da yasak olanlardır.”

Ayetin devamıyla ilgili olarak, bu tefsirlerde musâhere konusunda farklı görüşler sunulmaktadır. Kaç kez emzirmiş olmanın evliliğe mani olacağı ya da emzirilen çocuğun yaş sınırının kaç olduğu gibi konularda Ali ibn Ebi Talib, Abdullah ibn Abbas ve Katade’ den nakledilen rivayete binaen Hanefî ve Maliki mezheplerine göre ne kadar emzirildiğinin ehemmiyeti yoktur. Emzirmenin miktarının az ya da çok olması aynı hükümdedir. Abdullah ibn Mesut ve Abdullah ibn Zübeyr’den nakledilen rivayete binaen Şafîi ve Hanbeli mezheplerine göre ise çocuğa bu süt en az beş defa ayrı ayrı verilmiş olmalıdır. Az olsun çok olsun farketmez.

Bir diğer husus da çocuğun emzirilmesi süresidir. Bu husus ile ilgili iki farklı görüş vardır. Şafîi ve Hanbelilere göre bu müddet iki senedir. Katade, ez-Zuhri, Hasan ve İbn Abbas’tan nakledilen ikinci görüşe göre ise, çocuk iki yaşından önce süttan kesilirse, bu müsahere olmaz. Eğer iki yaşından büyükse ama henüz süttan kesilmediyse, müsahere olduğuna hükmedilir.

3. Evlilikten doğan akrabalık

Eşin annesi veya kayınvalide ve onun anneanneleri, nikahtan sonra cinsi temas yapılmış olan eşinin kızları (üvey kızlar) ve onların kızları, eşinin gelinleri ve onların torunlarının gelinleri.

Al Quran dan Tafsirnya tefsirindeki açıklamaya göre “Babalarınızın nikâhladığı kadınlarla evlenmeyin” cümlesinde geçen “nikâhladığı” kelimesiyle nikah akdiyle cinsî temas kastedilmiştir. Eğer baba eşi ile –nikah akdiyle- cinsi münasebette bulunmadan boşandıysa, o zaman onun üvey kızlarıyla evlenilebilir. Zina ise evlenme engeli oluşturmaz, babanın zina ettiği kadınla oğulun evlenmesi caiz olur.²²⁵

²²⁵ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.2, ss. 136-138.

3. Nur Suresi 3.Ayeti

الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ عَلَيْكَ الْمُؤْمِنِينَ

“Zina eden erkek ancak zinakâr veya müşrik bir kadınla evlenir, zina eden kadınla da ancak zinakâr veya müşrik bir erkek evlenir. Bu müminlere haram kılınmıştır.”²²⁶

Kur’ân Yolu ve Al Quran dan Tafsirnya tefsirleri arasında Nur suresi 3.ayetin açıklanması ile ilgili farklı bir yorum bulunmamaktadır. “Âyette zânî dendiğine göre bundan maksat zinaya devam edenlerdir. Ya da zina ettikten sonra âdet görüp temizlenmemiş kadınlardır. Bunlarla evlenmek haramdır, çirkindir, sâlih bir mümine yakışmaz, bunu yapsa yapsa zinakârlarla müşrikler yapar. Fakat, zina etmiş olsa bile tövbe etmiş, nefsini ıslah etmiş bulunan bir mümine zinakâr (zânî) denmez ve bunlarla evlenmekte bir sakınca yoktur.”²²⁷

4. Bakara Suresi 230-231.Ayeti

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ
وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَبَسْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لَتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوعًا وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

“İkinciden sonra koca eşini bir daha boşarsa, bundan sonra kadın, boşayandan başka bir koca ile evlenmedikçe ona helâl olmaz. İkinci koca da onu boşarsa, birinci kocası ile bu kadının, Allah’ın kurallarına riayet edeceklerini zannederlerse, tekrar evlilik hayatına dönmelerinde bir sakınca yoktur. Bunlar Allah’ın kurallarıdır, bilmek isteyenler için onları açıklamaktadır.”

“Kadınları boşadığımızda, onlar da bekleme sürelerini doldurduklarında ya onlarla yeniden evlenip iyilikle tutun ya da iyilikle serbest bırakın. Onları zarar vererek haklarını çiğnemek için nikâh altında tutmayın. Bunu yapan bilsin ki kendine haksızlık etmiştir.

²²⁶ Nur 24/3.

²²⁷ Karaman ve diğerleri, Kuran Yolu, c.4, ss. 51-52. Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, , c.6, s. 566.

Allah'ın âyetlerini sakın alaya almayın. Allah'ın size bahsettiği nimetleri, kitaptan ve hikmetten size öğüt vermek üzere gönderdiklerini dilinizden düşürmeyin. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah her şeyi bilmektedir. ”²²⁸

Bakara Suresi 230-231. ayeti talak ve rücu'dan bahsetmektedir. Kur'an Yolu ve *Al Quran dan Tafsirnya* tefsirlerinde 230. ayet hakkında farklı bir yorum bulunmamaktadır. “Bir koca daha önce iki boşama hakkını kullanmış olursa üçüncü boşamadan sonra taraflar isterse bile yeniden evlenmeleri mümkün değildir. Bunun için kadının, başka biriyle samimi, yaşamak ve aile olmak niyetiyle bir evlilik yapması gerekir. Bu ikinci koca da kadını boşar veya bir başka şekilde evlilik hayatı sona ererse, tarafların istemesi halinde kadının eski kocasıyla yeniden evlenmesi câiz hale gelir. Bu evlenmede de yine üç boşama hakkı vardır. Hülle veya tahlîl, üç kere boşanmış kadını, boşayan koca ile yeniden evlenmesini sağlamak üzere bir başka erkekle –nikâh akdinden ve cinsel ilişkiden sonra hemen boşaması üzerinde– anlaşarak (muvâzaalı olarak) evlendirmek suretiyle gerçekleşmektedir. Böyle bir evlenme en azından niyetlerde bir geçici evlenmedir ve geçici evlenme Sünnî İslâm'da yasaktır. Hz. Peygamber samimi ve evlilik içinde yaşamak niyetiyle olmayıp, tahlîl (hülle) niyetiyle yapılan evliliğin câiz olmadığına bu evliliği yapan erkeğe kiralık koç diyerek, hem bu kiralık koçun hem de buna razı olan kocanın lânetlendiklerini bildirerek işaret etmiştir. Bundan sonra, boşama hakkında Kur'an'a ve Sünnet'e uygun olduğunda geçerli olur. En az üç ay içinde gerçekleşecek olan dönüşsüz boşama sistemi tarafların düşünüp danışmalarını, sonradan pişman olacakları bir şeyi tehevvüre kapılarak birden yapmamalarını sağlamak içindir. Bunu değiştirmek dinin maksadına aykırıdır. Evlenme ciddi, samimi ve devamlılık niyetiyle olacaktır, hülle de câiz değildir. Bu ayet, kocanın boşanma hakkında dikkatli olması gerektiğini açıklamaktadır. Acele edilmemesi fevri davranılmaması için uyarı niteliğindedir. Çünkü üç boşama hakkını kullanmış olan bir kimse bundan pişman olursa ve boşadığı karısıyla

²²⁸ Bakara 2/230-231.

yeniden evlenmek isterse, karısının başka bir erkekle samimi yaşamak ve aile olmak niyetiyle bir evlilik yapması gerekir.”²²⁹

Ayetin devamında “iddetini tamamlamış bulunan boşanmış kadınlarla ilgili olarak iyilikle evlilik hayatına dönmek için veya yine iyilikle, gönül hoşluğu ile birbirini incitmeden ayrılmak tavsiye edilmektedir. İddet dönemi sona erdiğinde, karı koca arasındaki ilişki kopar. Kocaların, boşama haklarını kötüye kullanarak sevmedikleri veya kendilerini sevmeyen, iyi geçimi ve mutluluğu paylaşamadıkları eşlerini, sırf onlara zarar vermek için nikâh altında tutmaları bu âyette yasaklanmıştır. Bunu yapanların yalnızca eşlerine değil kendilerine de zulmetmiş olacakları bildirilmiştir.”²³⁰ Ayrıca, *Al Quran dan Tafsirnya* tefsirinde şöyle bir ilave yer almaktadır. Şafii mezhebine göre, kocanın iddet döneminde rücu yapmak için karısı ile ilişkiye girmek istemesi haramdır. Çünkü rücunun geçerliliği bunun söylenmesine bağlıdır. Hanefi mezhebine göre ise rücu yapmak için kocanın karısı ile ilişkiye girmesi yeterlidir.²³¹

5. Bakara Suresi 228.Ayeti

وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Boşanan kadınların kendileri üç kuru görünceye kadar beklerler. Allah’a ve âhiret gününe iman ediyorlarsa, Allah’ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz. Eğer taraflar arayı düzeltmeyi istiyorlarsa kocaları, onları kendilerine geri çevirme hususunda başkalarından daha ziyade hak sahibidirler. Kadınların, mâkul ve meşrû ölçülerde ödevlerine denk hakları vardır; erkeklerin ise onların üzerinde bir dereceleri mevcuttur. Allah izzet ve hikmet sahibidir.”²³²

²²⁹ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, c.1, ss. 366-368. Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.1, s. 340.

²³⁰ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, ss.368-369. Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 341.

²³¹ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 342.

²³² Bakara 2/228.

Bakara suresi 228.ayetle ilgili olarak Kur'an Yolu ve *Al Quran dan Tafsirnya* tefsirlerindeki açıklamalar farklıdır. Kur'an Yolu tefsirinde “ثَلَاثَةَ فُرُوجٍ” üç adet veya hayız demektir. Çünkü iddet temizliği takip eden hayızla başlayacağı için biraz daha uzar. İddetin gerekçeleri arasında kadının hâmile olup olmadığının anlaşılması ve boşayan koca ile boşanan kadının salim kafa ile düşünüp taşınmalarının, ümit görüyorlarsa tekrar evlilik hayatına dönmelerinin temini vardır. İddeti hayızla hesaplayarak süreyi uzatan müctehidler, ailenin yıkılmamasına yardımcı olabilecek ihtiyatı ve tedbiri tercih etmiş olmaktadır. İddet, doğum, hayız ve aylarla hesaplanmaktadır. Hâmilelik, ay halinin kesilmesi ve gerektiğinde muayene ile anlaşılır. Bununla beraber mümin kadınlar bu konularda doğru söylemeye, Allah'ın kendilerinde yarattığı bu durumları gizlememeye teşvik edilmişlerdir. Kadınları boşayan kocaları pişmanlık duyar ve iyi niyetle yeniden evliliğe dönmek isterlerse bakılır: Kadınlar henüz iddetlerini tamamlamamış ve kocalar da üç boşama haklarını kullanmamış olurlarsa, yani ric'î denilen dönüşü mümkün boşamalarda, söz veya cinsel ilişki gibi fiille evliliğe dönmek mümkündür.”²³³

Fakat, *Al Quran dan Tafsirnya* tefsirinde “ثَلَاثَةَ فُرُوجٍ” üç temizlik veya temiz olma demektir. İslâm'da sünnete uygun boşama ancak kadın hayızlı değilken olur. Kelimeye temizlik mânası verenlere göre, içinde boşama yapılan temizlik günlerini bir kuru' saydıkları için iddet kısılır. Kadın bu iddet döneminde hamile olup olmadığını ve adet görüp görmediğini gizlememelidir. Çünkü cahiliye devrinde kadınlar hamile olup olmadıkları hakkında dürüst olmamış ve doğru söylememişlerdir. Bu yüzden iddeti biten kadınlar başka biriyle evlendikten kısa süre sonra çocuk doğurduklarında bu durum karı koca arasında kavgalara neden olmuştur. Ayrıca, Şafii mezhebine göre, kocanın iddet döneminde rücu yapmak için karısı ile ilişkiye girmesi haramdır. Çünkü dönüşü mümkün olan boşamalarda rücunun geçerliliği bunun lafız yoluyla söylenmesine bağlıdır. Hanefi mezhebine göre ise rücu yapmak için kocanın karısı ile cinsel münasebete girmesi yeterlidir.”²³⁴

²³³ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, ss. 361-365.

²³⁴ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 337.

b. Medeni Hukuk

Medeni hukuk bireysel konularla ilgili bir yasadır. Kur'ân'da medeni hukuk ile ilgili örneğin alım-satım ve faiz, rehin, müşareke (ortaklık), borç-borçlu gibi konular hakkında ayetler vardır. Bu hukuk, insanların servet ve haklarının korunması gibi hususları düzenlemeyi amaçlamaktadır.²³⁵ Tezimizin önceki kısımlarında alım-satım ve faiz ile ilgili ayetler ele alınmıştır. Bu bölümde, rehin ve borç-borçlu vs. konular hakkındaki ayetler ele alınacaktır.

1. Bakara Suresi 283.Ayeti

وَأِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أُؤْتِمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ

*“Şayet yolculuk halinde olur ve yazacak birini bulamazsanız, teslim alınmış rehinler (yeterlidir). Birbirinize güveniyorsanız, kendisine güvenilen borçlu emaneti yerine getirsin ve rabbi olan Allah’tan korksun. Tanıklığı gizlemeyiniz. Kim onu gizlerse şüphesiz onun kalbi günahkârdır. Allah yaptıklarınızı eksiksiz bilmektedir.”*²³⁶

Kur'ân'da rehin konusundan sadece Bakara suresi 283.ayette bahsedilmektedir. Bu ayetin yorumu ile ilgili olarak Kur'ân Yolu ve *Al Quran dan Tafsirnya* tefsirleri arasında farklı açıklama bulunmamaktadır.

Kur'ân Yolu tefsirinde mezkur ayetle ilgili açıklamalar şöyledir; “Rehin, gerektiğinde satıp paraya ve mala çevrilerek borcun ödenmesine yarayan bir madde veya maddî değer olmaktadır. Borç ilişkisi yolculuk halinde veya gurbette de kurulabileceği için bu durumda yazacak birini bulamama ihtimali artmaktadır. Kur'ân'ın teklif ettiği çare, yazma yerine uygun bir nesneyi rehin almaktır. Rehlin almanın câiz olması yolculuk haline özgü de değildir. Hz. Peygamber'in uygulamasıyla yolculuk dışındaki durumlarda da rehin almanın ve vermenin câiz olduğu anlaşılmış ve bu hüküm devamlı uygulanmıştır.”

²³⁵ A. Djazuli, *Fiqh Siyasah: Implementasi Kemaslahatan Umat Dalam Rambu-Rambu Syariah*, Cakarta: Kencana Prenada Media Group, 2007, s. 74.

²³⁶ Bakara 2/283.

Birbirinize güvenirseniz, kendisine güvenilen kimse emaneti yerine getirsin kısmı ile ilgili Kur’ân Yolu tefsirinde farklı yorumlar olduğu belirtilerek şöyle anlatılmıştır; “a) Yazma, yazdırma, şahit tutmanın farz olduğunu söyleyenlerin bir kısmına göre âyetin bu bölümü farz olma hükmünü kaldırmış, teminat alma veya güvenme konusunda ilgilileri serbest bırakmıştır. Diğer kısmına göre ise rehinin teminat yerine geçmesi yolculuk haline mahsustur. Bu istisna dışında farz olma hükmü devam etmektedir. b) Teminat alma emrinin tavsiye olduğunu söyleyenlere göre bu kısım o hükmü desteklemektedir. Tanıklığı gizlemeyiniz yani özellikle kul hakkının zayi olması ihtimali bulunduğu buna tanık olanların bildiklerini gizlemeleri câiz değildir. Sorulmasa bile kendiliklerinden ilgili makama gelip tanıklık etmeleri gerekli görülmüştür. Şahitliği gizlemek, bildiğini söylememek dışı vuran vücut hareketiyle değil, zihin ve iradeyle (bu mânada kalple) işlenen bir günahıdır. Bu sebeple şahitliği gizleyen için “Kalbi günahkârdır” buyurulmuştur.”²³⁷

Al Quran dan Tafsirnya tefsirinde ise mezkur ayet hakkındaki açıklamalar şöyledir; Bu ayet nakit olmayan, yolda yapılan ve yazacak birinin bulunamadığı durumlardaki muamelat hakkındadır. Nakit olmayan, yolda yürütülen ve yazılacak yazı bulunmayan muamelat durumunda, borçluya teminat verilmelidir. Her biri birbirlerine güveniyor ve Allah’a teslim oluyorsa, borçluya teminat teslim edilmeden muamelat yapılabilir. Yani, bu ayete göre teminat vermenin sadece seyahat koşullarında geçerli bir durum olduğu anlaşılır. Muamelat nakit olmayan ve katip olmayan durumlarda yapılması gerekenler anlamına gelmez. Ancak bu ayet, bu durumlarda muamelat’ın teminatın verilmesiyle yapılabileceğini belirtmektedir. Ayrıca bu ayette Allah, “tanıklığı gizlemeyiniz” ifadesiyle tanıklığı gizlememesi için insanları da uyarır. Bununla birlikte, bütün muamelelerin yazanlar tarafından yazılması ve bu muamelata tanıklar tarafından tanık olunması gerektiği anlamına gelmez, buradaki amaç müslümanların her zaman dikkat etmesi ve muamelat olarak ne yapacağını bilmeleridir. Eğer muamelat piyasada yapılan alım ve satım gibi ve gelecekte istenmeyen şeylere yol açmayan ve karşılıklı

²³⁷ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, ss. 449-450.

güvene dayanan muamelat ise, böyle bir muamelatın yazılıp, hakkında tanık olunması gerekmez. Tersine, eğer bir muamelat hakkında sonradan unutulacağından şüpheleniliyorsa, bu muamelat taraflarca yazılmalı ve tanık tutulmalıdır.²³⁸

2. Bakara Suresi 282.Ayeti

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُبَ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسَ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَىٰ وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلٍ ذَلِكُمْ أَفْضَلُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَإِنْ تَفَعَّلُوا فَإِنَّهُ فَسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

“Ey iman edenler! Belirlenmiş bir zamana kadar bir borç ilişkisi kurduğunuzda bunu yazın. Aranızdan bir kâtip bunu adaletle yazsın. Kâtip Allah’ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın. Artık o yazsın, borçlu da yazdırsın; rabbi olan Allah’tan korksun ve borçtan hiçbir şeyi eksik bırakmasın. Eğer borçlu akılca zayıf veya eksik yahut kendisi yazdıramaz durumda olursa velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki şahidi de tanık tutun. Şahitler iki erkek olmazlarsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkekle - biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki de kadın olsunlar. Çağırdıklarında şahitler gelmezlik etmesinler. Borç küçük olsun büyük olsun vadesini belirterek onu yazmaktan üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah katında daha adaletli, şahitlik için daha destekleyici ve şüpheye düşmemeniz için daha uygundur. Borç ilişkisinin, aranızda alıp vererek bitirdiğiniz peşin ticaret olması müstesnadır; onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. Alış veriş yaptığınızda şahit tutun. Kâtip de şahit de zarar görmesin. Eğer

²³⁸ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, Al-Quran dan Tafsirnya, ss. 437-438.

bunu yapar da zarar verirsiniz şüphesiz bu sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah'tan korkun, Allah size öğretiyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir."²³⁹

Borçların kayıt altına alınması hakkındaki bu ayet Kur'ân-ı Kerim'in en uzun ayeti olup Bakara suresinin 282.ayetidir. Borç meselesinde en önemli olan husus onun zamanında ve eksiksiz olarak ödenmesidir. Bunun sağlanabilmesi için yazma, şahit tutma, teminat alma, insanlarda emanet ve sorumluluk duygusunu geliştirme gibi tedbirler oldukça önem arz etmektedir.

Kur'ân Yolu tefsirinde bu ayetteki şöyle açıklanmıştır; **فَاكْتُبُوهُ** kelimesindeki yazın emrinin bağlayıcı bir emir (âmir hüküm) olup olmadığı hakkında ihtilaf olduğu belirtilmiştir. Dört mezhebin imamlarının içinde bulunduğu çoğunluğa göre borcu güvence altına almak için öngörülen tedbirleri ihtiva eden emirler tavsiye niteliğindedir, ama yapılırsa daha iyi olur (mendup) kabilinden bir hüküm getirmektedir. Ayrıca İbn Atıyye de bu görüşü savunmuştur. Fakat, Taberî, Dâvûd ez-Zâhirî, Atâ gibi fıkıhçı ve tefsircilere göre bu emir bağlayıcı hüküm getirmektedir, yazmak farzdır, terkeden günahkâr olur. Çünkü Yazın emrinden sonra gelen Bir kâtip yazsın emri, Taraflar okuma yazma biliyorlarsa kendileri yazsınlar ve her biri yazdığını karşı tarafa versin. Ayrıca hukukî işlem için tanık bulundursunlar. Eğer taraflar okuma yazma bilmiyorlarsa aralarındaki borcu, yazmayı bilen birisi doğru dürüst yazsın şeklinde yorumlanmıştır. Yazma emri aynı zamanda İslâm hukukunda yazının delil olduğuna, yazılı vesikanın ispat vasıtası olarak kullanılacağına dayanak kılınmıştır. Ayrıca, yazması mutlak olarak farzdır diyenler yanında farz-ı kifâyedir, vakti müsaitse farzdır diyenler de vardır. Hanefî fıkıhçısı Cessâs'a göre yazmanın aslı bile farz olmadığına göre kâtipin yazmasının farz olması düşünülemez. Ancak hakkın zayi olmaması için kendilerine yazmayı öğretmesi veya kendi yerine bir yazıcıyı göstermesi gereklidir."²⁴⁰

Al Quran dan Tafsirnya tefsirine göre bu ayette “yazın” diye emredilmesinin amacı, gelecekte çıkabilecek anlaşmazlıkları önlemektir. Çünkü yazılı belge bir kâtip

²³⁹ Bakara 2/282.

²⁴⁰ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, ss. 446-448.

tarafından yazılmış kanıt niteliğindedir. Kâtip koşullarına gelince ilk olarak adil bir kişi olmalıdır. Kâtibin görevi taraflarca kararlaştırılan koşulları yazmaktır. Taraflar, kâtibe ödünç alınan/verilen şey, anlaşmanın şekli ve uygulaması ve benzeri konular hakkında dikte eder. Fakat eğer taraflar okuma yazma bilmiyorlarsa ya da akılda zayıf oldukları için aralarındaki borcu dikte edemiyorsa, onun yerine adil ve dürüst bir vekil yazdırır.²⁴¹

Kur’ân Yolu tefsirinde ayetin devamındaki “yazma ve tanık tutma birbirinin yerine geçmek üzere öngörülmemiş, amacı gerçekleştirmeye daha uygun ve yardımcı olacağından ikisi birden istenmiştir.” şeklinde açıklanmıştır. “Erkeklerinizden kaydı iki şart getirmektedir: a) Şahitler çocuk olmayacak, ergenlik çağına gelmiş kimselerden olacaktır. b) Gayri müslimlerden değil, âyetin muhatabı olan müslümanların erkeklerinden olacaktır. Daha çok bu âyetten hareket eden fıkıhçılar, gayri müslimlerin – yolculuk halinde iken ölmek üzere olan müminin vasiyetine şahit olmaları dışında– müslümanlar arasındaki hukukî ilişkilerde şahit olamayacakları, şahitliklerinin geçersiz olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Bu hükmün akıl ve vâkıadan delili de gayri müslimlerin –genel olarak– müslümanların hakları konusunda titizlik göstermeyecekleri, onların dürüst olanını olmayanından ayırma konusunda müslümanların yeterli bilgiye sahip olamayacakları hususlarıdır. Malî konularda şahit ya iki erkek ya da bir erkek, iki kadın olacaktır. Daha azı iddianın ispatı için yeterli değildir. Tek erkeğin yeterli olmamasıdır ve tek kadının akıl ve dürüstlüğüne yeterliği konusundaki şüpheden veya hükümden değil, onların özel durumları, psikolojileri, konumları, ev dışındaki hayatla ilgileri bakımından unutmaya daha fazla olmasındandır, yani yine hakkın zayi olmamasına yönelik bir tedbirden ibarettir.”²⁴²

Al Quran dan Tafsirnya tefsirinde ise şöyle açıklanmıştır. Tanık, olayın oluşunu gören veya bilen bir kişidir. Bu ayete göre tanıklar, iki erkek veya bir erkek ve iki kadın olmalıdır. Ayrıca âyetin muhatabı olan müslümanların erkeklerinden olacaktır. Yani tanıklık şartı müslüman olmak değildir. Tanıkların müslüman olması daha iyi olmakla birlikte gayrimüslimler de olabilir. Malî konularda tanıkların Müslüman olması şart

²⁴¹ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, ss. 433-437.

²⁴² Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, ss. 446-448.

değildir. Çünkü tanığın amacı, gelecekte olabilecek muhtemel anlaşmazlıkların önüne geçmektir. Dolayısıyla gayrimüslimlerin tanıklık niteliklerine sahip olmaları şartıyla tanık olmalarına izin verilir. Ayrıca, tanığın adil olması gerekmektedir. Çünkü Talak suresi 2.ayette Allah, *وَاشْهَدُوا ذَوِي عَدْلٍ مِنْكُمْ* “İçinizden adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun.” buyurmuştur. Kur’ân Yolu tefsirinde olduğu gibi, *Al Quran dan Tafsirnya* tefsirinde de bu ayetteki tanık meselesi ya iki erkek ya da bir erkek ve iki kadın olacaktır diye açıklanmıştır. Ayette kadın ve erkek tanık sayılarının farklı olmasının nedeni, muamelat konusunda kadınlara nazaran erkeklerin güçlü düşünme ve hafıza yeteneklerine sahip olması ve kadınlarda unutkanlığın daha fazla olmasındandır. Ali Ahmet Curceni’nin görüşüne dayanılarak şöyle ifade edilmiştir; erkekler karşılaştıkları problemlerde daha çok zihinlerini kullanırlar. Oysa kadınlar duygularını daha çok kullanırlar. Bu yüzden kadınlar düşünme yeteneğinde erkeklere göre daha zayıftır.²⁴³

c. Ceza Hukuku

Suç kapsamı içine giren eylemler ile bunlara uygulanacak cezaları inceleyen hukuk dalına ceza hukuku denir. Bu hukuk, insan hayatının ve mallarının korunmasına yönelik, bir suçun faileri ile mağdur ve toplum arasındaki ilişkiyi düzenlemektedir.²⁴⁴ Kur’ân-ı Kerim’de geçen ceza hukuku ile ilgili ayetler mesela cinayet ayetleri ve hırsızlık ayetleridir.²⁴⁵

1. Bakara Suresi 178.Ayeti

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثَىٰ بِالْأُنْثَىٰ فَمَنْ عَفِيَ لَهُ مِنْ أَجْهِ شَيْءٍ فَاتَّبَاعَ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٍ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ

²⁴³ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, ss. 433-437.

²⁴⁴ A. Djazuli, *Fiqh Siyasah: Implementasi Kemaslahatan Umat Dalam Rambu-Rambu Syariah*, s. 74.

²⁴⁵ Mehmet Kılıçarslan, *Kur’ân-I Kerim Tarafından Belirlenen Suç ve Cezalar Bağlamında İslam’ın Suça Bakışı*, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/549463>, (14.03.2020)

“Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kısas size gerekli kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın. Ancak her kime, kardeşi tarafından bir şey bağışlanırsa artık ona hakkaniyetle uymalı ve diyeti ona güzellikle ödemelidir. Bu, rabbinizden bir hafifletme, bir rahmettir. Bundan sonra kim haddi aşarsa ona elem verici bir azap vardır.”²⁴⁶

Bakara Suresi 178. ayette cinayet ile ilgili hükümleri içermektedir. Kur’ân Yolu tefsirinde bu ayet şöyle açıklanmıştır; “Kısâs kelimesinin kökünde izlemek, izini takip etmek ve kesmek mânaları vardır. Kısas öldürme suçunu ve suçlusunu takip ve sürüp gidecek ihtilâfı kesme, bitirme mâna ve maksadını ihtiva ettiği için bu ismi almıştır. Kasten ve haksız olarak birini öldüren kimsenin ceza olarak öldürülmesine, aynı şekilde birini yaralayan kimsenin misilleme yoluyla yaralamak suretiyle cezalandırılmasına kısas denilmiştir. Kısasla ilgili olarak “Tevrat’ta onlara, cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve yaralar kısas yapılacaktır diye yazdık”²⁴⁷ meâlinde bir âyet ve “Kâfire karşılık müslüman öldürülmez” (Buhârî, “Diyât”, 24, 31), “Köle karşılığında hür öldürülmez” (Dârimî, “Diyât”, 7) meâlinde hadisler bulunduğu için, âyetlerle hadisleri birlikte değerlendirerek hükmü tesbit konusunda farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır:

- “Mâide sûresindeki âyet Tevrat ehline ait olmakla beraber Kur’ân-ı Kerîm’de zikredildiğinden ve onu yürürlükten kaldıran bir nas bulunmadığından müslümanlar için de geçerlidir. Hatta İbn Abbas’a göre bu âyet, tefsir etmekte olduğumuz âyeti neshetmiş ve yalnızca cinsler arasında değil, karşı ve farklı cinsler ve statüler arasında da kısasın uygulanması hükmünü getirmiştir. Bu yorumu Nehaî, Sevrî, Ebû Hanîfe gibi müctehidler de benimsemişlerdir. Bu yorum, iki âyet arasında –getirdikleri hüküm bakımından– çelişki bulunduğu anlayışına dayanmaktadır. Halbuki âyetin geliş sebebi göz önüne alındığında getirdiği hükmün, Köleye karşı hür, kadına karşı erkek kısas edilmez şeklinde değil, Kısas bakımından–kabileleri ve sosyal statüleri ne olursa olsun– hürler,

²⁴⁶ Bakara 2/178.

²⁴⁷ Maide 5/45.

köleler, kadınlar arasında fark yoktur şeklinde anlaşılması gerekir. Konumuz olan âyet bunu açıklamış, Mâide âyeti de cinsler arasında –can farkı gözetilmeksizin– kısas uygulanacağını açıklığa kavuşturmuştur; âyetler arasında zıtlık yoktur, bir bütünün kısımlar halinde açıklanması söz konusudur. Ebû Yûsuf cinsler arasında kısas yapılacağı hükmüne varırken âyetleri böyle yorumlamış, neshi kabul etmemiştir. Âyetin başında yer alan öldürülenler hakkında kısas size gerekli kılındı meâlindeki cümle tek başına mâna ve hüküm ifade eden ve hükmü umumi olan (hem hüre hür, hem köleye hür; hem kadına kadın, hem kadına erkek... kısas edilir diyen) bir cümle olduğu için Mâide âyetine başvurmadan da bu âyetten, kısasta eşitlik ve genellik hükmüne ulaşmak mümkündür.”

- “Müctehidlerin çoğunluğu farklı düşünmekle birlikte Ebû Hanîfe gibi nesihten hareket ederek Mâide âyetini, Ebû Yûsuf gibi bütünlükten hareket ederek her iki âyeti genel (hem aynı cinsin fertleri hem farklı cinslerin ve statülerin fertleri arasında kısas hükmü getiren) âyetler olarak anlayan müctehidlere göre bir köleyi öldüren kimse ceza olarak kısas edilir. Kölesini öldüreni öldürürüz meâlindeki hadis de (Dârimî, “Diyât”, 7; Tirmizî, “Diyât”, 18) bu hükmü desteklemektedir. Aynı anlayışın tabii bir sonucu olarak haksız yere gayri müslimi öldüren müslüman da kısas edilir. Aksini ifade eden hadis, müslümanlarla savaş halinde olan (harbî) gayri müslimlerle ilgilidir. Müctehidlerin çoğuna göre bir kimseyi haksız yere ve kasten öldürenler birden fazla olursa, sayıları ne kadar olursa olsun tamamı kısas cezasına çarptırılır.”

“Kısas cezası yanında, maktul tarafının rızâsına bağlı bile olsa diyet seçeneğinin de meşrû kılınması İslam’dan önceki dinlerin bir kısmındaki hükümlere nisbetle cezanın hafifletilmesi ve Yüce Allah’ın bir lutfu mahiyetindedir. Kısas bağışlanıp diyetin tamamı veya bir kısmı alındıktan sonra maktul tarafı tekrar intikam peşine düşerse her iki taraf için de âhirette azap vardır.”²⁴⁸

²⁴⁸ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, ss. 265-270.

Al Quran dan Tafsirnya tefsirinde ise ayet şöyle açıklamıştır; Bu ayete göre aşağıda belirtilen durumlarda kısas cezası tatbik edilir;

- Hür insanlar hür insanları öldürdüğünde
- Köle köleyi öldürdüğünde
- Kadın kadını öldürdüğünde

Hür bir insanın bir köleyi öldürmesi veya bir Müslümanın bir Zımmiyi öldürmesi durumunda ne şekilde hüküm verileceği hususunda İslam alimleri arasında farklı görüşler beyan edilmiştir. Ebu Hanife'ye göre bu durumda da kısas uygulanmalıdır. Çünkü bu ayet karşı ve farklı cinsler ve statüler arasında da kısasın uygulanması hükmünü getirmiştir. Bakara suresi 178. ayetteki “*Hüre hür, köleye köle, kadına kadın*” şeklindeki beyan, Müslümanların cehalet döneminde olduğu gibi davranmamaları için sadece bu hükmü güçlendirme maksatlıdır. Bu ayet, insanların derecelerini ve dinlerini ayırt etmeyen Maide Suresi 45.ayet ile nesh edilmiştir. Fakat Maliki ve Şafii'ye göre bu ayet mevzubahis olan durumda kısasın uygulanması hükmünü getirmemiştir. Çünkü eşit cinsler ve statülerde olan insanlar arasında kısasın uygulanması hükmünü getirmiştir. Maide Suresi 45.ayet umum bir ayettir. Bu husus, Bakara Suresi 178.ayeti ile tahsis edilmiştir. “*Kâfirleri öldürdüğü için hiçbir mümine kısasın uygulanması hükmünü getirmemiştir.*” Buhari Ali b. Ebi Talib tarafından rivayet edilen hadisle bu hükmü desteklemektedir. Bu görüşe göre kısas hükmü uygulanmaz ama başka hükümler uygulanır. Mesela diyet ödeme veya para cezasıyla cezalandırma gibi.²⁴⁹

Ayetin devamıyla ilgili olarak *Al Quran dan Tafsirnya* tefsiri ve Kur'ân Yolu tefsirleri arasında kaydadeğer bir yorum farkı bulunmamaktadır.

2. Maide Suresi 38-39.Ayeti

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ
فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

²⁴⁹ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya* , ss. 262-263.

*“Hırsızlık eden erkek ve kadının yaptıklarına karşılık bir ceza, Allah’tan bir ibret olarak ellerini kesin. Allah güçlüdür, hikmet sahibidir. Kim bu haksız davranışından sonra tövbe eder ve halini düzeltirse bilsin ki Allah onun tövbesini kabul eder. Şüphe yok ki Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.”*²⁵⁰

Maide Suresi 38-39.ayetlerde hırsızlık hakkındaki hükümlerden bahsedilmiştir. Kur’ân Yolu tefsirinde bu ayetteki şöyle anlatılmıştır; “Bu ayette hırsıza verilen ceza hükmünün sadece hukuk düzenini korumayı değil, aynı zamanda ilâhî emirlerin yani din ve ahlâk kurallarının yaşatılmasını da amaçladığı ifade edilmiştir. Hırsızlık, başkasına ait bir malın, muhafaza edildiği yerden sahibinin rızâsı olmaksızın ve sahiplenmek kastıyla gizlice alınması demektir. İslâm hukukçuları arasında hırsızlık suçunun unsurları ve cezalandırılma şartlarına ilişkin ayrıntılarda görüş ayrılıkları bulunmakla beraber, genel kabule göre hırsıza el kesme cezasının (had) verilebilmesi aşağıdaki şartların varlığına bağlıdır: a) Hırsızın cezaî ehliyetinin bulunması yani temyiz gücüne sahip ve ergenlik çağına ulaşmış olması. b) Hırsızlığın haram olduğunu bilmesi. Hırsızlığın haram olduğunu bilmeyen yeni müslüman olmuş bir kimseye bu ceza uygulanmaz. c) Hırsızlık suçunun kasıtlı olarak işlenmesi, yani hırsızın başkasına ait olduğunu bildiği bir malı sahiplenmek maksadıyla bilinçli bir şekilde ve isteyerek alması. d) Çalınan malın eylem esnasında başkasına ait olması, bu malda hırsızın mülkiyet cinsinden bir hakkının veya hak şüphesinin bulunmaması. e) Malın, muhafaza edildiği yerden gizlice alınmış olması. Malın zorla alınması veya emanet malın geri verilmemesi –haksız fiil olmakla birlikte– gizlice alma sayılmadığından hırsızlık değildir. Hz. Peygamber emanete hıyaneti hırsızlık saymamış ve bu suçu işleyeninin elinin kesilmesini uygun bulmamıştır. f) Malın menkul ve mütekavvim (hukuken korunan iktisadî değere sahip mal) olmasıdır. Suçlunun fiiliyle taşınabilen her mal menkul sayılır. Mütekavvim olmayan mallar haklara konu teşkil etmediği için mülkiyeti de korunmaz. Meyve, sebze gibi kısa sürede bozulan şeylerin çalınmasında da el kesme cezası uygulanmaz. g) Malın korunmuş iken alınmış olması. Yani açıkta bırakılan veya koruma altında bulunmayan bir malın alınması had cezasını

²⁵⁰ Maide 5/38-39.

gerektiren hırsızlık suçunu oluşturmaz. h) Çalınan malın değerinin belirli bir miktara (nisab) ulaşmış olması. Örfün müsamaha ettiği miktarın açıkça alınmasına gasp denilmediği gibi habersiz alınmasına da hırsızlık denilmemektedir. Nisab miktarıyla ilgili olarak Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadisler ve uygulamalar arasında farklılıklar bulunması sebebiyle İslâm hukukçuları bu konuda farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Hanefîler'e göre sikkeli, halis 10 dirhem veya bu değerde bir şeydir; Şâfiî ve Mâlikîler'e göre dinarın dörtte biri; Hanbelîler'e göre 3 dirhem veya dörtte bir dinardır. Bunlardan her birinin sünnetten delilleri vardır. Hz. Peygamber değeri bir kalkandan daha az olan bir malı çalının elinin kesilmeyeceğini belirtmiştir. O zamandaki bir kalkanın fiyatının 10 dirhem, 5 dirhem, dinarın dörtte biri veya 3 dirhem olduğuna dair farklı rivayetler mezhepler arasındaki görüş ayrılığına sebep olmuştur. 1) Açlık, zaruret ve zorlama gibi hırsızlık suçunu işlemeyi kısmen veya tamamen mâzur gösterecek bir mazeretin bulunmaması.²⁵¹

Al Quran dan Tafsirnya tefsirinde ise bu ayet hakkında şu açıklamalar yer almaktadır; “Her suçun bir cezası vardır. Hırsızlık da böyledir. Had cezası gerektiren hırsızlık veya elin kesilmesi hükmüne tabi olan şartlara gelince, ilk olarak malların muhafaza edildiği yerden gizlice çalınmış olmasıdır. Açık mekanda bırakılan ya da koruma altında bulunmayan bir malın alınması had cezasını gerektiren hırsızlık suçunu oluşturmaz demektir. İkinci şart hırsızlık yapan kişinin ergenlik çağına ulaşmış olmasıdır. Üçüncü şart, hırsızlık yapan kişinin başkalarının mülkünün en az dörtte biri²⁵² olan mülkünü zorla değil de kendi iradesiyle çalmış olmasıdır. Dördüncü şart ise hırsızlık yapan kişinin bunun din tarafından yasaklandığını ve haram olduğunu bilmesidir. Hırsızın mülkü çalınan kişi tarafından affedilmesi durumunda, durumun yetkili makam tarafından ele alınması koşuluyla, ellerin kesilmesi hükmü tatbik edilmeyebilir.”²⁵³

²⁵¹ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, c.2, ss. 267-269.

²⁵² Bu görüşü, Resulullah'ın aşağıdaki hadislerine dayanmaktadır.

كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقطع يد السارق في ربع دينار فصاعدا. رواه الشيخان عن عائشة.

“Resulullah, dinarın dörtte birini yukarı çalan hırsızın elini keser.”

²⁵³ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.3, ss. 395-396.

Bundan sonra bu ayetin açıklamasının devamında Kuran Yolu tefsirinde şöyle bahsedilmiştir; “Hırsız bu suçu ilk defa işlemişse fakihlerin çoğunluğuna göre sağ eli bileğinden kesilir. Suçun tekrarı halinde verilecek ceza konusunda hukukçular farklı görüşlere sahiptirler: Hz. Ali, Hz. Ömer ve Ebû Hanîfe’ye göre suçu ikinci defa işleyen hırsız te’ dip için hapis ve sopa cezası uygulanır fakat eli veya ayağı kesilmez. Çoğunluğa göre ise ikincisinde sol ayağı kesilir.”²⁵⁴ *Al Quran dan Tafsirnya* tefsirinde açıklandığı gibi, ilk defa hırsızlık yaparsa sağ eli kesilir, ikinci defa hırsızlık yaparsa sol ayağı kesilir, üçüncü defa hırsızlık yaparsa sol eli kesilir, ve dördüncü hırsızlık yaparsa sağ ayağı kesilir. Eğer yine hırsızlık yaparsa o zaman ona ta’zir yaptırabilir. Ta’zir yetkili makam tarafından belirtilmeli, mesela hapsedilmesi veya başka bir yere sürgün edilmesi gerekir, böylece artık çalamaz.²⁵⁵

Bundan sonra, ayetinin devamını 39.ayetininden anlaşılan şudur: Hırsız yaptığına pişman olur, tövbe eder ve tövbesinde samimi olduğu anlaşılırsa eli kesilmez. Ancak bunun tespit edilebilmesi için hırsızın bir süre hapsedilmesi ve gözaltında bulundurulması gerekir. Fakat bu konu İslâm hukukçuları arasında ihtilafıdır. Hanefiler hırsızın çaldığı malı yakalanmadan önce iade edip tövbe etmesinin haddi düşürdüğü görüşündedirler. Hanbelî, Zâhirî ve bazı Şâfiîler’e göre de hırsızın yakalanıp mahkemeye sevk edilmeden önce tövbe etmesi belli şartlarda cezayı düşürür. Bazı hukukçulara göre ise hırsız dava hâkime götürülmeden önce bile tövbe etse had cezası düşmez. Çünkü had suçun cezasıdır; tövbe ise yasak işi yapmanın günahından Allah’a sığınmadır. Tövbe suçun cezasını kaldırmaz. İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre hırsızın yakalanıp hâkim huzuruna çıkarıldıktan sonra tövbe etmesi –samimi olup olmadığı bilinmediği için– had cezasının uygulanmasını önlemez. Nitekim Hz. Peygamber Mahzûm kabilesinden hırsızlık eden bir kadının elinin kesilmesine hükmetmiştir. Hâlbuki o da yaptığına pişman olmuştu.²⁵⁶ *Al Quran dan Tafsirnya* tefsirinde de aynı açıklama vardır. Yani Hz.Peygamber’in zamanında, Mahzûm kabilesinden hırsızlık yapan bir kadın vardır. Daha sonra halkı onu

²⁵⁴ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, s. 269.

²⁵⁵ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 396.

²⁵⁶ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, s. 270.

beş yüz dinarla kurtarır, böylece kadın el kesmenin cezasından kurtulabilir. Fakat Hz. Peygamber kadının sağ elini kesmesini emretmiştir. Kadının eli kesilip tövbesinin hala kabul edilebilir olup olmadığını Hz. Peygamber’e sormuştur. Bundan sonra Hz. Peygamber şöyle cevap vermiştir: “Evet, tıpkı annen tarafından temizlendiğinde olduğu gibi, günahlarından temizsin” dedi. Sonra bu ayeti indi.²⁵⁷ Çünkü tövbe edenler için Allah çok merhametlidir.

d. Yargılama Hukuku

Yargılama hukuku veya Ahkam Murafaa sözlükte “dava açmak, alt mahkemenin kararına karşı üst mahkemeye başvurmak” anlamındaki ref kökünden türeyen mūrâfaa, fıkıh terminolojisinde tarafların hâkim / mahkeme önünde iddia ve savunmalarını ortaya koymalarını ifade etmek üzere, bazen de “dava açma, mahkemeye verme, bir kimseyi hâkime şikâyet etme, davacının yargılama yapılması için davalıyı hâkim / mahkeme huzuruna davet etme veya ettirme, tarafların hâkim / mahkeme önünde yüzleşip yargılanması” demek olan muhâsame ve muhâkeme terimleriyle eş anlamlı olarak kullanılır.²⁵⁸ Bu hukuk, insanlar arasındaki adaleti sağlamak için adli süreci düzenlemeyi amaçlamaktadır. Kur’ân-ı Kerim’de yargılama hukuku alanına giren konular mesela suresinin 49. ayeti ve şahitlik ile ilgili Bakara Suresinin 282 ve 283. ayetleri gibi.²⁵⁹ Şehadet ile ilgili yukarıda daha önce Bakara Suresi 282. ve 283. ayetler hakkında açıklamalara yer vermiştik. Bu nedenle tekrar edilmeyecektir.

1. Maide Suresi 49. ayeti

وَأَن اَحْكُمَ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِن تَوَلَّوْا فَاعْلَم أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِن كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ

²⁵⁷ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 397.

²⁵⁸ Fahrettin Atar, *MŪRĀFAA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/murafaa>, (14.03.2020)

²⁵⁹ A. Djazuli, *Fiqh Siyasah: Implementasi Kemaslahatan Umat Dalam Rambu-Rambu Syariah*, s.75.

*“Aralarında Allah’ın indirdiği ile hükmet, onların arzularına uyma, Allah’ın sana indirdiği hükümlerin bir kısmından seni saptırmamaları için onlardan sakın (diye onu indirdik). Eğer yüz çevirirlerse bil ki Allah, (öyle istedikleri, bunu hak ettikleri için) onların bazı günahları sebebiyle başlarına bir belâ getirmek istiyordur. İnsanların birçoğu gerçekten Allah’ın yolundan çıkmışlardır.”*²⁶⁰

Maide suresi 49.ayet adli davalarda yargılama ve hüküm verme hakkındadır. Kuran Yolu tefsirinde şöyle anlatılmıştır; “Rivayete göre Yahudilerin ileri gelenlerinden bir grup Hz. Peygamber’i yanıltmak ve ona yanlış hüküm verdirmek maksadıyla şöyle demişlerdi: Ey Muhammed! Bilirsin ki biz yahudilerin bilginleri ve eşrafiyız. Biz sana tâbi olursak bütün yahudiler sana tâbi olur. Şimdi bizimle hasımlarımız arasında bir dava var, davayı sana getirelim, sen de bizim lehimize hüküm ver. Böyle yaparsan sana iman eder ve seni tasdik ederiz. Hz. Peygamber ahlâka aykırı olan bu teklifi reddetmiş, olay üzerine bu âyet inmiştir. Yüce Allah, Yahudilerin ve başkalarının tuzağına düşmemeleri için Hz. Peygamber’in şahsında müminleri de uyarmakta, kendisine dava getirdikleri takdirde onların isteklerine göre değil, Allah’ın indirdiğine göre hükmetmesini, onların şaşırtmalarına aldanıp da Allah’ın indirdiği hükümlerden herhangi birini ihmal etmemesini emretmekte; yahudiler Hz. Peygamber’in vereceği hükmü kabul etmeyip ondan yüz çevirdikleri takdirde bundan dolayı başlarına felâketlerin geleceğini Resûlullah’a haber vermektedir. Çünkü Hz. Peygamber’in verdiği hükümden yüz çevirmek adaleti kabul etmeyip haksızlığa ve zulme yönelmek demektir. Adaletin saptırılması ise toplumu felâketlere sürükler. Medine Yahudileri her fırsatta İslâm’a karşı tavır aldıkları ve Müslümanlara ihanet ettikleri için başlarına belâ açmışlar; bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı da sürgün edilmiştir (Buhârî, “Megâzî”, 14). Yüce Allah olup bitenlerden ibret almayan insanların birçoğunun fâsık olduğunu yani hükmünü kabul etmeyip kanunlarının dışına çıktığını haber vermektedir.”²⁶¹

Bu ayetle ilgili olarak *Al Quran dan Tafsirnya*’da benzer açıklamalar yer almaktadır. Ey Peygamber Muhammed, Yahudiler kendi aralarında bir problem

²⁶⁰ Meide 5/49.

²⁶¹ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, s. 288.

çıkardıklarında ve kararınızı beklediklerinde, o zaman kurallara uygun olarak karar verin ve başkalarına karşı yanlışlık yapanların isteklerini takip etmeyin. Bu nedenle, dikkatli olun. Allah'ın size açık ve net olarak gösterdiği şeyler hususunda sizi aldatmamaları için onların tutumlarına ve sözlerine dikkat edin.²⁶²

e. Anayasa

Anayasa Türkçe'de aynı anlamda kânûn-ı esâsî, teşkilât-ı esâsiyye kanunu terimleri de kullanılmıştır. Arapça'da bu anlamda Farsça kökenli düstur, Farsça'da ise kânûn-ı esâsî terimleri kullanılmaktadır. Anayasa terim olarak bir devletin kuruluş ve işleyiş esaslarını, organlarını, bunların görev ve yetkilerini, fertlerin sahip oldukları hak ve hürriyetleri belirleyen ana kanun ve prensipler gibi anlamlarda kullanılmaktadır.²⁶³ Ayrıca, idareciler, halk ve toplumda var olan kurumlar arasındaki ilişkiyi yöneten kurallardır.²⁶⁴ Aşağıda idareciler(ulu'l-emr) ile halk arasındaki hükümleri içeren Nisa Suresi 58-59.ayetleri ele alacağız.

1. Nisa Suresi 58-59.ayeti

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾

“Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğütler veriyor. Şüphesiz Allah her şeyi işitmekte, her şeyi görmektedir. Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü’l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah’a

²⁶² Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya* , s. 423.

²⁶³ Mehmet Akif Aydın, *Anayasa*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/anayasa>, (14.03.2020).

²⁶⁴ A. Djazuli, *Fiqh Siyasah: Implementasi Kemaslahatan Umat Dalam Rambu-Rambu Syariah*, s. 75.

ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah'a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzelidir."²⁶⁵

Nisa Suresi 58.ayetteki Kuran Yolu tefsirinde şöyle anlatılmıştır; “emanetin yerine getirilmesi, ehline verilmesi ve insanlar arasında adaletle hükmedilmesi yönündeki emirlerin muhatapları genel olarak bütün insanlar, özel olarak müminler ve daha özel olarak da yöneticiler gibi, emanet ve adaletten kamu adına sorumlu olan şahıslar ve kurumlardır. Kişinin kullanıp sahibine iade etmek üzere aldığı eşya emanet olduğu gibi devletin hizmet makamları da emanettir; ilim, din, antlaşma ve sözleşmeler, komşuluk hakları vs emanet kapsamında değerlendirilir. Bütün bunlar korunacak, muhatap ve ilgililerine teslim edilecek, ne maksatla verilmiş ise ona uygun olarak kullanılacaktır. Hz. Peygamber Münafığın üç belirtisi vardır: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde yerine getirmez, kendisine bir şey emanet edildiğinde hıyanet eder (Müslim, “Îmân”, 107-109) buyurarak emanete riayet etmeyenleri münafık vasıflı insanlar olarak tescil etmiştir. İnsanlar arasında hüküm genellikle bir ihtilâf ve dava halinde, haklı olanı haksız olandan ayırmak veya hakkın kime ait olduğunu açıklamak suretiyle gerçekleşir. Adalet ise, eşitlik ve dengeyi sağlamak demektir. Burada eşitlikten maksat, herkese aynı şeyi, aynı vasıf ve miktarda vermek değildir; herkesin hakkını, hak ettiğini, lâıyk olduğunu almada eşit olmasıdır; güçlü de olsa haksızın, güçsüz de olsa haklı ile hukuk karşısında eşit muamele görmesidir. İnsanların haklarını yiyenler bunu, genellikle kendilerini karşıdakilerden üstün ve güçlü görerek yaparlar. Kamu gücünü, zayıf olmasına rağmen haklı olanın yanına koymak suretiyle muamelede eşitlik, yani adalet sağlanmış olur.”²⁶⁶

Bu ayet ile ilgili *Al Quran dan Tafsirnya* ve Kur’ân Yolu tefsirleri arasında küçük bir yorum farkı bulunmaktadır. *Al Quran dan Tafsirnya* tefsirinde emanetin daha geniş bir manada kullanılmış olabileceği ifade edilmiştir. Bu ayet, emaneti hak sahiplerine vermemizi emreder. Emanet, uygulanacak birine emanet edilen bir şeydir. Ve bu anlamda emanet kelimesinin anlamı çok geniştir. Mesela Allah’ın kullarına emaneti ve idarecilerin ya da halka hizmet görevi bulunan kimselerin sorumluluklarını ifade eder. Allah’ın

²⁶⁵ Nisa 4/58-59.

²⁶⁶ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, c.2, ss. 81-83.

kullarına olan emanetinden maksat, emrettiği şeyleri yerine getirmek ve yasakladığı şeylerden uzak durmaktır. Tüm iyilikler Allah'tan gelen emanetlerdir. Bu nedenle Allah'a yakınlık kazanmak için bu emanete riayet edilmesi gerekir. Bir diğer anlamda emanet insanın diğer insanlara olan emanetidir ki mesela, malları sahiplerine iade etmek, onları aldatmamak ve sırlarını korumaktır. Ayrıca, emanet idarecilerin yasaların uygulanmasında ayrımcılık yapmadan herhangi bir mevzuda halkına karşı adil tutumudur. Hz. Peygamber “Allah’a yemin ederim ki, Muhammed’in kızı Fâtıma hırsızlık yapsaydı, elbette onun da elini keserdim.” (Ayşe rivayetinden Sahih Buhari ve Müslim’de) buyurmuştur. Ulemanın sahip olduğu ilim ve tecrübe de bir emanettir. İnsanların kalplerine doğru inancı aşılama, onları dünyada ve ahirette fayda sağlayacak eylemlere yönlendirmek, iyi eğitim vermek, helal çabaları teşvik etmek, inancı güçlendiren tavsiyeler vermek, günahlardan ve ahlaksızlıktan menetmek, her zaman iyilik yapma bilinci kazandırmak ve Allah’ın emirlerine riayet konusunda insanları uyarmak da alimler için bir emanettir. Yine emanet bir kocanın karısına veya bir kadının kocasına karşı iyi davranmasıdır. Başka insanlara birbirlerinin sırlarını ifşa etmemeleri ve birbirlerinin yükümlülüklerini yerine getirmeleridir.²⁶⁷

Ayetin devamında idareciler ve halk arasındaki ilişkiden bahsedilmiştir. Allah ulü’l-emr’e itaati emretmektedir. Ulü’l-emr’in kimler olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Bu görüşlere göre “devlet başkanı, onun veya toplumun yetki verdiği yöneticiler ve kumandanlar”, “âlimler” ulü’l-emr olarak değerlendirilir. “...sizden olan emir sahiplerine itaat edin” buyurulduğuna göre bunların belli kişiler ve makam sahipleri olduğu, iman ve dünya görüşü itibarıyla Müslüman olanlardan seçildiği veya tayin edildiği, meşru buyruklarında bunlara itaat etmenin Allah’ın emri ve dinin gereği olduğu anlaşılmaktadır. İslâm dini, gerek kamu hayatında ve gerek özel hayatta bazı sıfat ve özellikleri taşıyan kimselere itaat edilmesini, onların buyruklarının yerine getirilmesini ve söylediklerine uyulmasını istemiştir. Başkan, aile reisi, kumandan, ana-baba, bilmeyenlere göre bilenler (âlimler) bunlardandır ve ulü’l-emr kavramına bunların tamamı

²⁶⁷ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.4, ss. 196-198.

dahil bulunmaktadır. Kamu hayatındaki ülü'l-emr ya halife gibi ümmetin seçmesi ve biatıyla belirlenir –onun tayin ettiği yüksek dereceli memurlar da dolaylı olarak ümmetin belirlediği ülü'l-emr olurlar– ya da bir makamın tayinine gerek bulunmadan, taşıdıkları üstün vasıflarla bu yetkiyi elde ederler. Bu üstün vasıflar “İslâm, ilim ve adalet”tir. Bilmeyenler, müslüman, âdil (kâmil ahlâk sahibi) ve âlim olan kimselere danışmak (fetva sormak) ve aldıkları cevabı uygulamak mecburiyetindedirler. Yöneticiler de –bilmedikleri konuları– bilenlere sormakla yükümlüdürler. Bu açıdan bakıldığında birinci derecede ülü'l-emr “âlimlerdir”, ikinci derecede ülü'l-emr ise “yöneticiler, âmirler ve kumanda mevkiinde olanlar”dır.

“فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ” Kuran Yolu tefsirinde bu ayette şöyle açıklanmıştır; “Allah ile mümin kulları arasında olamaz, Resûlullah ile ümmeti arasında da düşünülemez. Geriye yönetici, yönetilen, bilen, soran... şeklinde ümmet kalır; bu çerçevede ümmet arasında bir anlaşmazlık çıktığında mesele Allah’a ve resule götürülecektir. Yönetilenlerle ülü'l-emr arasındaki ihtilâfta, bu ikincisi de taraf olduğu için tek merci Allah ve resulüdür; yani –aşağıda açıklanacağı üzere– dinin ana kaynakları ışığında çözüm üretecek kurumlardır. İhtilâfın tarafları arasında ülü'l-emr bulunmazsa, meselenin halledilmesinde onun da –benimsenen idare şekline göre selâhiyeti çerçevesinde– devreye girmesi tabiidir; ancak ülü'l-emr tasarruflarında Allah ve resulünden bağımsız değildir. Meselenin Allah’a götürülmesi Kur’ân’a, Resule götürülmesi ise sünnete başvurmaya gerektirir. Anlaşmazlık konusunda bu iki kaynaktan çözüm ve hüküm var ise bu, bütün ümmet için bağlayıcıdır ve gereğine uyularak anlaşmazlık çözüme kavuşturulur. Bu iki kaynaktaki çözüm her zaman nokta tayini şeklinde değildir. Kıyamete kadar ortaya çıkacak bütün anlaşmazlıkların konu konu, parça parça çözümü Kitap ve Sünnet’te bulunmaz. Ancak bütün anlaşmazlıkların çözümüne ışık tutan ilkeler, işaretler, delâletler, örnek ve emsal çözümler vardır. Bunlardan yararlanarak çözüm ve hüküm bulma işine ictehad denir. İctihad bilinmeyenleri, açıkça belli olmayanları, anlaşmazlıkları Kitaba ve Sünnet’e başvurarak veya götürerek çözme

metodunun ve çabasının adıdır; Resûlullah tarafından sahâbeye öğretilmiş, daha sonraki nesiller de bunu, onlardan alarak kullanmış ve geliştirmişlerdir.”²⁶⁸

Al Quran dan Tafsirnya tefsirinde bu ayetin tefsiri ile ilgili Kur’ân Yolu tefsirinden farklı bir yorum bulunmamaktadır. Ulema arasında ulû’l-emr’in manası hakkında farklı görüşler vardır. Bazıları ulû’l-emr’in manası için hükümet veya halife demişlerdir. Bazıları ehli beytin imamları demişlerdir. Bazıları da sözleri dinlenen dini liderler demişlerdir. Nisa suresi 59.ayette insanların Allah’a, Resulullah’a ve ulû’l-emr’e itaat etmeleri emredilmektedir. Allah'ın emirlerine itaat etmek yani Kur’ân-ı Kerim’in içeriğini yürütmek ve koyduğu yasaları yerine getirmektir. Çünkü emrettiği her şey fayda verirken yasakladıklarını yapmak da zarar görmeye sebeptir. Resulullah’ın emirlerine itaat da farzdır. Bu husus, *O Peygamber apaçık delillerle ve kutsal metinlerle gönderdik. İnsanlara indirdiklerimizi kendilerine açıklaman için ve düşünürler diye sana da uyarıcı kitabı indirdik.*²⁶⁹ ayetiyle beyan edilmiştir. Ulû’l-emr’in kararlarına Kur’ân ve Hadis ile çatışmaması şartıyla uymak zorunludur. Ama Kur’ân ve sünnete aykırılık varsa itaat edilmez. Hatta buna karşı çıkılır. Çünkü günah ya da gayr-ı ahlaki mevzularda itaat yoktur. Hz.Peygamber bu hususu şu hadisiyle beyan etmiştir;

لا طاعة لمخلوق في معصية الخالق

“Halıkın masiyetinde mahluka itaat yoktur.”

Herhangi bir şeye itiraz edilirse veya bir anlaşmaya varılmazsa, Kur’ân’a ve Sünnet’e müracaat edilmelidir. Bu iki kaynakta çözüm bulunamazsa o zaman da Kur’ân ve sünnete dayanarak içtihatta bulunulur.²⁷⁰

f. Devletler Hukuku

Devletler hukuku veya uluslararası hukuk, uluslar arasındaki ilişkilerde genel kabul gören kurallar, normlar ve standartlar dizisidir. Savaş, diplomasi, ticaret ve insan

²⁶⁸ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, ss. 81-83.

²⁶⁹ Nahl 16/44.

²⁷⁰ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, ss. 198-199.

hakları dahil olmak üzere çok çeşitli alanlarda devletlere rehberlik etmek için normatif yönergeler ve ortak bir kavramsal çerçeve oluşturur. Dolayısıyla uluslararası hukuk devletlere daha istikrarlı, tutarlı ve organize uluslararası ilişkiler uygulama olanağı sağlar.²⁷¹ Kur'ân-ı Kerim'deki devletler hukukun temel ilkeleri de vardır, örneği: antlaşmalara karşılıklı saygı (Nahl Suresi 91.ayeti), barışı koruma (Enfal Suresi 61.ayeti), diğer ülkelerin tarafsızlığına saygı gösterme âyetidir (Nisa Suresi 90.ayeti).²⁷²

1. Nahl Suresi 91.ayeti

وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ

*“Antlaşma yaptığınız zaman Allah’a verdiğiniz sözü yerine getirin; Allah’ı kendinize kefil tutarak kesinliğe kavuşturduktan sonra yeminlerinizi bozmayın. Unutmayın ki yaptıklarınızı Allah bilmektedir.”*²⁷³

Nahl suresi 91.ayet antlaşmalara karşılıklı saygı ile bağlılık gösterilmesinden bahsetmektedir. Kur'ân Yolu tefsirinde bu ayet şöyle açıklamıştır. “Allah’a verdiğiniz söz konusunda ashabın Hz. Peygamber’le yaptıkları biat, cihad, malî ibadetler, Allah adına yapılan yemin gibi açıklamalar yapılmışsa da bunun her türlü meşrû vaadi kapsadığı yolundaki görüş en mâkul olanıdır. Bu vaadlerin, Allah’a söz verme şeklinde ifade edilmesi bunların ahlâk ve hukuk bakımından olduğu kadar dinî bakımdan da bağlayıcı olduğunu ve Allah katında sorumluluğu gerektirdiğini gösterir. Aynı şekilde yeminlerin bağlayıcılığı da önemle vurgulanmakta olup âyetin son cümlesi insanlara bu konulardaki sorumluluğu hatırlatan önemli bir uyarı anlamı taşımaktadır.”²⁷⁴

Al Quran dan Tafsirnya tefsirinde ise ilk önce bu nüzul sebebine yer verilmektedir. İbn Cerîr’in rivayetine göre bu âyet, müslüman olanların İslâm üzere Hz. Peygamber'e biat etmeleri hakkında inmiştir. Bunun dışında Kur'ân Yolu tefsiriyle yorum farkı

²⁷¹ William Slomanson, *Fundamental Perspectives on International Law*, Wadsworth, Boston USA, 2011, ss. 4-5.

²⁷² A. Djazuli, *Fiqh Siyasah: Implementasi Kemaslahatan Umat Dalam Rambu-Rambu Syariah*, s. 76.

²⁷³ Nahl 16/91.

²⁷⁴ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, c.3, s. 436.

bulunmamaktadır. Bu ayette müslümanların yeminle teyit ettikleri sözlerini tutmaları emredilir ve sözlerini bozmamaları gerektiği açıklanır. Çünkü sayıları az olan Müslümanların sayıları çok olan kafirleri gördükten sonra bağlılık yeminlerini bozmamaları gerekir. Bu ayete göre, Müslümanlar arasında ya da gayri Müslimlerle yapılan tüm anlaşmaların yerine getirilmesi gerekir. Ayrıca Allah adına yapılan yeminin yerine getirilmesi gerekir. Çünkü Allah şahit tutulmuştur. Dolayısıyla yeminin bozulması ve verilen sözün tutulmaması azabı gerektirir.²⁷⁵

2. Enfal Suresi 61.Ayeti

وَأِنْ جَاءُوا لِلْسَّلَامِ فَأَجْزَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

*“Eğer barışa yanaşırlarsa sen de yanaş ve Allah’a güven; O her şeyi işitendir ve bilendir.”*²⁷⁶

Enfal Suresi 61.ayeti barışın korunmasından bahsetmektedir. Kur’ân Yolu tefsirinde bu ayetin tefsiri şöyle açıklanmıştır; “Savaşın amacını, dünyada müşrik kalmaması veya müminlerin dünyaya hâkim olmaları olarak anlayanlara göre bu ve benzeri âyetlerin hükmü, sonradan gelen şu âyetlerle kaldırılmıştır: Müşriklerin yakalandıkları yerde öldürülmelerini (et-Tevbe 9/5) veya Ehl-i kitaba karşı, onlar İslâm’ı kabul edinceye ya da İslâm devletine boyun eğerek cizye ve haraç vermeye razı oluncaya kadar savaşılmasını (et-Tevbe 9/29) isteyen âyetlerle, kezâ Siz üstün durumda iken düşmanı barışa çağırarak gevşeklik göstermeyin (Muhammed 47/35) meâlindeki âyetle neshedilmiştir. Savaşmak, teklif ederek veya karşı tarafın teklifini kabul ederek barış yapmak, barış karşılığında bir şey almak veya vermek câizdir. Ayetler birbirini neshetmemiş, duruma göre nasıl hareket edileceğini göstermiştir. Nitekim Peygamberimiz de buna göre davranarak Medine’ye geldiğinde bazı Yahudi ve müşrik gruplarla barış antlaşması yapmıştır; kezâ Mekke müşrikleriyle Hudeybiye Antlaşması’nı yapmış, karşı tarafın antlaşmayı bozarak –müslümanlarla ortak savunma antlaşması yapmış bulunan– Huzâa kabilesine savaş açmalarına kadar barışa sadık kalınmıştır. Yine, Necran

²⁷⁵ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.6, s. 379.

²⁷⁶ Enfal 8/61.

Hristiyanlarıyla barış antlaşması imzalamıştır. Müslümanlar Ehl-i kitaba ya İslâm ya cizye, yarımada müşriklerine ise, –yalnız onlarla sınırlı olmak üzere– ya İslâm ya bölgeyi terk veya ölüm teklif etmişlerdir. Savaş ve barışın güç, fayda ve amaç esaslarına göre yürütülmesi, bu konuda Ehl-i kitap müşrik farkının gözetilmemesi hükmünün uygulamasına ilk halifeler döneminde de devam edilmiştir.”²⁷⁷

Al-Quran dan Tafsirnya tefsiri ile Kur’ân Yolu tefsiri arasında farklı bir yorum bulunmamaktadır. İslam’ın düşmanları, hem Yahudiler hem de Müşrikler, belki de gerçekten barış istedikleri ya da Müslümanların gücünü ve bağlılığını gördükleri ya da savaşma niyetinde olmayıp barışa eğilimliyse, barış talebi kabul edilmelidir. Çünkü İslam’ın temel mücadelesi barıştır. Bu gaye, Hicret’in altıncı yılında Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki Hudeybiye Antlaşmasında Hz. Peygamber tarafından gözetilmiştir. Hudeybiye Antlaşması’nın barış koşulları bir bakıma Müslümanların aleyhine olsa da, -ki bundan dolayı sahabelerin çoğu itiraz etmiştir- ileri görüşü sayesinde ve hedeflediği stratejik sonuçlar için Hz. Peygamber bu antlaşmayı kabul etmiştir. Zaten tarihçilere göre, Hudeybiye Antlaşması Müslümanlar adına zaferin temeli olarak kabul edilir.²⁷⁸

3. Nisa Suresi 90.ayeti

إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاؤُكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتِلُوكُمْ فَإِنْ اعْتَرَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَالْفَوَا إِلَيْكُمْ السَّلَامُ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا

“Ancak kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir toplumla ilişki içinde olanlar yahut sizinle de kendi kavimleri ile de savaşmayı içlerine sindiremeyip size sığınanlar müstesna. Allah dileseydi onları başınıza belâ ederdi de sizinle mutlaka savaşmışlardı. Artık onlar sizi bırakıp bir tarafa çekilirler de sizinle savaşmazlar ve size barış teklif ederlerse Allah size, onların aleyhine bir yola girme hakkı vermemiştir.”²⁷⁹

²⁷⁷ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, c.2, ss. 704-705.

²⁷⁸ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.2, s.25.

²⁷⁹ Nisa 4/90.

Nisa Suresi 90.ayette diğer ülkelerin ya da toplumların tarafsızlığına saygı gösterme ile ilgili husus zikredilmiştir. Kur'ân Yolu tefsirinde, bu ayetin tefsiri hakkında iki ana noktaya değinilmiştir: 1) “Müslümanlarla antlaşmalı bulunan gruplarla, himaye ve birlikte hareket gibi anlaşma ilişkisi içinde olan topluluklar. Dostun dostu, barışgın barışığı aynı muameleyi göreceği için bunlarla savaş haline son verilecektir. Nitekim Hudeybiye Antlaşması'nın bir maddesinde bu hüküm şu şekilde yer almıştır: Dileyen kabileler Kureyş safında, dileyenler de Muhammed'in tarafında akid ve ahde (antlaşma) dahil olabilirler (Müsned, IV, 325; İbn Kesîr, II, 354). 2) Tarafsızlar. Ulus devletlerin doğmadığı zamanlarda ve İslâm'ın ilk tebliğ edildiği çevrede önemli ve yaygın sosyal gruplardan ikisi de kavim ve kabile idi. Kur'ân dilinde kavim kelimesi hısım, akraba, kabile, kabileler topluluğu birlik ve mutlak anlamda topluluk manalarında kullanılmaktadır. O dönemde gayri müslimler arasında kendi kavim ve kabilelerine karşı savaşmak istemeyen, onların düşman ilân ettikleri ve savaştıkları diğer topluluklara karşı da savaşmak istemeyen gruplar vardı. Bunlar Medine'ye gelip niyetlerini açıkladıklarında kendileriyle bir manada tarafsızlık antlaşması yapılacaktır.”²⁸⁰

Bu ayetin tefsiri hakkında *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsiri ile Kur'ân Yolu tefsiri arasında pek fark bulunmamaktadır. Müslümanlara aşağıdaki gibi insanları öldürmemeleri ve cezalandırmamaları emredildi; 1) Gruplarını terk ederek önce İslam ve Müslümanlara düşman olan, daha sonra Müslümanlar ile barış anlaşmasına giren diğer kafir gruplarından korunma talebinde bulunan kafirleri Müslümanların tutmasına veya öldürmesine izin verilmemiştir. Çünkü onlar, sığınma evlerinde Müslümanlarla barış anlaşması imzalamış olan kâfirlerin kanunlarına eşittirler. Müslümanlar, kâfirlerle bile, ihlal etmedikleri sürece yapılan barış anlaşmalarına saygı göstermelidir. 2) Barış için Müslümanlara gelen kâfirler. Kafirler barış yapma arzusuyla Müslümanlarla savaşmak istemiyorlardı. Ama aynı zamanda Müslümanlara diğer kâfirlerle savaşmaları için yardım etmek de istemiyorlardı. Çünkü kafirler kendi kavim ve kabilelerine karşı savaşmak istemedikleri gibi onların düşman ilân ettikleri ve savaştıkları diğer topluluklara karşı da savaşmak istemiyorlardı.

²⁸⁰ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, ss. 112-113.

Bu nedenle bunlar ile tarafsızlık antlaşması yapılmıştır. Bu durumda da Müslümanların onları tutmasına veya öldürmesine izin verilmemiştir.²⁸¹

g. İktisad

Fıkıh ilmi altından, ticarete, alışverişe, borç ve zekat hukukuna dair bir çok konu ele alınır. Kur'ân'da geçen bu meseleler tefsir ilmine göre değerlendirilmiştir.²⁸² Zenginlerin mülkiyetinde fakirlerin haklarına ilişkin yasalar, gelir kaynaklarını düzenleyen ve devlet harcamaları ile ilgili konulardan bahseder. Bu ilim Zengin ve fakir arasındaki ilişkileri, devletin ve bireylerin mali hakları arasındaki ekonomik ilişkileri düzenlemeyi amaçlamaktadır.²⁸³ Zekat konusu tezimizin ibadet bölümünde ele alınmıştır. O yüzden bu bölümde, faiz (riba) ve rüşvet hakkındaki ayetler ele alınacaktır.

1. Bakara Suresi 275.Ayeti

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

*“Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bunun sebebi onların, "Alım satım da ancak faiz gibidir" demeleridir. Halbuki Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır. Artık kime Allah'tan bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa geçmişte yaptığı kendisine aittir, işi de Allah'a kalmıştır. Kim de yine faizciliğe dönerse işte bunlar orada devamlı kalmak üzere cehennemliklerdir.”*²⁸⁴

Bu ayette faizin Allah tarafından yasaklanması ve faiz yiyenlerin hem dünyada hem de ahiretteki, akıbetleri anlatılır.

Bakara suresi 275. ayet faiz veya ribadan bahsetmektedir. Kur'ân Yolu tefsirinde bu ayet şöyle açıklanmaktadır. “Ribâ ile aynı kökten gelen kelimelerde; tepe, çıkıntı,

²⁸¹ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya.*, s. 234.

²⁸² Melih Turan, *İslam İktisadi nedir?*, <http://islamiktisadi.net/index.php/2017/01/17/islam-iktisadi-nedir-2/>, (19.09.2019)

²⁸³ A. Djazuli, *Fiqh Siyasah: Implementasi Kemaslahatan Umat Dalam Rambu-Rambu Syariah*, s. 73.

²⁸⁴ Bakara 2/275.

fazlalık mânaları vardır. Ribâ kelimesi de fazlalık (ziyade) mânasına gelmektedir. Câhiliye devrinde ribâ denince borç verirken, vadeye göre fazlalık şart koşma veya vadesinde ödenmeyen borcu ilâve meblâğ ve mal karşılığında erteleme şeklindeki işlem ittifakla ribâdır, faizdir ve haramdır. Ribânın kapsamını genişleten hadislerde, birbiriyle peşin fazlalıklı veya veresiye olarak eşit ve fazlalıklı mübâdele edilen (alınıp satılan) ve böylece ribâlî satım gerçekleşmiş bulunan altı mal çeşidinden söz edilmiştir: Altın, gümüş, hurma, buğday, arpa, tuz. Dâvûd ez-Zâhirî, İbn Hazm gibi kıyas yoluyla hüküm çıkarmayı câiz görmeyenlere göre faiz ancak hadislerde geçen altı malda gerçekleşir. Bunların dışında kalan mallar nasıl alınır satılırsa satılsın faizli satım oluşmaz. Meselâ bir ton pirinci iki ton pirinç karşılığında satmakla faizcilik yapılmış olmaz ve bu satım câiz olur. İslâm hukukçularının büyük çoğunluğuna göre hadislerde sayılan mallar örnekleme yoluyla zikredilmiştir. Maksat “bunlar ve bunlar gibi olanlar” demektir. Bunlar gibi olanların ölçüsüne gelince: 1. İmam Şâfiî’ye göre ölçü (illet, belirleyici vasıf) altın ve gümüşte nakit (tabii ödeme aracı, tabii para) olmak, diğer dört maddede ise aynı cinsten yiyecek olmaktır. 2. Ebû Hanîfe’ye göre aralarında ribâ gerçekleşen mallar hacim veya ağırlık ölçüleriyle ölçülerek alınıp satılan mallardır. Bu malların aynı cinsten olanları birbiriyle fazlalıklı peşin veya –eşit olsun fazlalıklı olsun– veresiye mübâdele edildiğinde (alınıp satıldığında) ribâ gerçekleşmiş olur. Altınla gümüş tartıyla, diğer dört madde ise ölçüyle ölçülerek satılan mallara örnektir. 3. İmam Mâlik’e göre altın ve gümüşte illet nakit olmaları, diğer maddelerde illet, temel gıda maddeleri veya bunları kullanılır ve korunur hale getiren madde olmalarıdır; sonuncusunun örneği tuzdur.”

إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ bu ayette Kuran Yolu tefsirinde şöyle anlatılmıştır; “Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar ifadesi bu tefsirde şöyle açıklamıştır. Razi’ye göre Buradaki şeytan çarpması veya dokunması cinnet ve saraya yol açan ve böylece insanların psikolojik ve biyolojik dengelerini bozan bir etki değildir, *takvâ sahipleri, içlerine şeytandan gelen bir saptırıcı fikir doğduğunda düşünüp hemen gerçeği görürler* (el-A‘raf 7/201) meâlindeki âyette söz konusu edilen saptırıcı fikrin etkisi de ahlâkî ve mânevîdir. İnsanlara iki yönden telkin ve çağrı gelir: Şeytan maddî hazlara, şehvetin doyurulmasına ve hayatı, Allah’tan başka

şeylerle doldurmaya çağırır. Melek de dine ve takvâya davet eder. Şeytanın çağrısına uyanlar arasında faiz yiyenler de vardır. Bunlar dünyaya ve geçici nimetlere düşkündürler ve bu düşkünlük içinde ölünce Allah ile aralarında bir perde hâsıl olur. Şeytanın çarpması (telkini, çağrısı, verdiği vesvese) buna uyanları, dünyada Allah'tan uzak kalan, maddî lezzetler peşinde koşarak geçirilen bir hayata mahkûm eder. Ömrünü böyle tamamlayanlar âhirette de Allah'ın eşsiz lutuf ve yakınlığından mahrum olurlar (Râzî, VII, 88-90). İbn Atıyye, bu zalimce kolay kazanma hırsının faizcileri, deliler gibi hareket etmeye sevkettiğini, âyette bu halin deliler ve saralılarının haline benzetildiğini (mecazi mânanın kastedildiğini) ifade etmiştir.(I, 372) Çağdaş bazı tefsirciler de cin ve şeytan çarpmış gibi hareket etmekten maksadın dengesiz, düzensiz, bozuk hareket olduğunu, bunun öldükten sonra değil, dünyada yaşanacağını; fitrata ve tabii olana aykırı bulunan faizciliğin yaygın olduğu toplumlarda düzenin bozulacağını, sosyal adalet ve dengenin ortadan kalkacağını, ahlâkın fesada uğrayacağını, nihayet çatışmaların iç savaşa dönüşebileceğini söylemişlerdir (Tabâtabâî, II, 434 vd.).”

وَاحْلَ اللَّهُ النَّيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا bu ayette Kuran Yolu tefsirinde şöyle yorum yapılmıştır, “Halbuki Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır. Faiz ile satım akdi arasındaki farkı galip ihtimale (mazınna) dayandırmak daha uygundur. Buna göre ödünç alan – özellikle Kur’ân’ın nâzil olduğu devirde– muhtaç olduğu için alır ve bununla şahsî ihtiyacını karşıladı. Bunu faiz karşılığında veren onun sıkıntısını daha da arttırmakta, ihtiyaç ve çaresizliğini istismar etmektedir. Malı satın alan ise ihtiyacı bulunmayan şeyi verip ihtiyaç duyduğunu almaktadır. Faizcilik zenginle fakir arasında, alım satım ise iki zengin (verdiğine ihtiyacı bulunmayan) arasındadır. Genel olarak durum böyledir ve fark buradadır.”²⁸⁵

Al Quran dan Tafsirnya tefsirinde bu ayetle ilgili olarak Kur’ân Yolu tefsirine benzer yorumlar yapılmıştır. Faiz veya riba iki çeşittir; 1) Ribe’l-fadl, yani fazlasıyla geri verme şartıyla ile aynı cinsten mallarını satmak. Mesela bir dirhem gümüşü, bir buçuk dirhem gümüş ile, peşin olarak değişmek. 2) Ribe’n-nesîe, yani gecikmeler

²⁸⁵ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, ss. 429-441.

nedeniyle borçlular tarafından ek borç ödemeleri. Bu ayette, insanların cahiliyye devrindeki riba'n-nesîe yapmaları anlatılmaktadır. Faiz veya riba sistemi, borç verene yarar sağlayan ve borç alana zarar veren bir sistemdir. Cahiliye döneminde bu tür eylemler servet biriktirerek servet aramayı amaçlamaktadır.

“Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar” ifadesi bu tefsirde şöyle açıklanmıştır; Kıyamet Günü'nde, faiz yiyenlerin şeytanların sahip olduğu bir kişi gibi diriltilmeleri açıklanmaktadır. Bu görüş İbn Abbas ve İbn Mesut'un aşağıdaki rivayetlerinden nakledilmiştir. Bu rivayete göre Hz. Peygamer şöyle buyurmuştur;

فمن اكل الربا بعث يوم القيامة مجنوناً يتخبط

Kim riba yerse, Kıyamet Günü'nde öfkeli ve çılgın bir durumda diriltilecektir veya kaldırılacaktır.

Bu kalkışın dünyada mı, yoksa öldükten sonra mı olacağı bu tefsirde şöyle anlatılmıştır; Müfessirler bu ayetin faiz yiyenlerin durumunu tanımladığını savunuyorlar, yani onların yaşamları sakın değildir, şeytanlarınkı gibi öfkeli ve her zaman tedirgin demektir. Faiz yiyenler neyin yasal neyin haram olduğunu, neyin Allah tarafından izin verildiğini ve neyin yasak olduğunu birbirinden ayıramaz, bu nedenle alım satımın faiz ile aynı olduğunu söylerler. Oysa, ayetin devamında “Halbuki Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır.” buyrulmaktadır. Alım ve satımda satıcı ile alıcı arasında eşit bir takas veya değiştirme vardır ve her iki taraf için de yararlar ve avantajlar olduğu açıktır. Faizde ise eşit bir takas veya değiştirme yoktur ve dolaylı olarak zorlama ve baskı unsurları vardır.²⁸⁶

2. Bakara Suresi 188.Ayeti

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

²⁸⁶ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya* , ss. 421-425.

*“Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Bile bile, günaha saparak, insanların mallarından bir kısmını yemeniz için onun bir parçasını yetkililere aktarmayın.”*²⁸⁷

Bakara suresi 188. ayet rüşvet, malların yanlış veya haksız kullanımının yasaklanması hakkındadır. Ayet hakkında Kur’ân Yolu ve *Al Quran dan Tafsirnya* tefsirleri arasında farklı bir yorum bulunmamaktadır. Bu ayette “hiçbir müslüman kişi veya kurum, başka hiçbir kimsenin malını, rızâsı olmadan veya tam ve gerçek bir karşılığını vermeden alamaz, yiyemez; hâkimin kararı da bu hükmü değiştiremez, haramı helâl yapamaz. Bu genel bir hüküm olup aslında bu hükmün kapsamına giren rüşvet yasağı, önemi ve yaygınlık kazanmaya elverişli olması sebebiyle özellikle zikredilmiştir. Âyetten, Gerçekte size ait olmayan bir malı elde etmek için haksız olduğunuzu bile bile onun kendi malınız olduğunu iddia etmeyiniz, bu şekilde haksız kazanma yollarına tevessül etmeyiniz, bunu dava konusu yapmayınız” anlamı da çıkmaktadır. Rüşvet vermek ve almak haram olduğu gibi, rüşvet vererek temin edilen menfaat da haramdır. Rüşvet zaman zaman bazı toplumlarda son derece ciddi, yaygın ve yıkıcı bir hastalık halini alabilmektedir. Bu hastalıktan korunmayı veya tedavi etmeyi başaran toplumların uygulamasından anlaşıldığına göre bunun için başta eğitim olmak üzere din, ahlâk, hukuk, iktisat, siyaset gibi sosyal disiplinlerin birlikte işletilmesi gerekmekte; bu illete karşı verilen mücadelenin başarılı olmasında, bir yandan toplumda sosyal adaletin geliştirilmesi bir yandan da hukuk düzeninin kurulması ve adalet mekanizmasının etkin biçimde çalıştırılması özel bir önem taşımaktadır. Hz. Peygamber bir hadisinde bazı insanların hitabet ve ikna kabiliyetlerinin başkalarına göre daha güçlü olduğunu, birinin bu kabiliyetini iyi kullanarak mahkemede başkasına ait bir malı kendisine hükmettirirse bu malın kıyamet gününde o kişi için bir ateş parçası olacağını ifade buyurmuştur.”²⁸⁸

Ayrıca, *Al Quran dan Tafsirnya* tefsirinde şöyle ifade edilmektedir; “Bu ayette dikkat çekilen birkaç husus bulunmaktadır; başkalarının malları haksız bir şekilde

²⁸⁷ Bakara 2/188.

²⁸⁸ Karaman ve diğerleri, *Kuran Yolu*, ss. 289-290.

yenmez. Bir kimse sahte şahitlik ve sahte tanık olmak gibi gayri meşru bir şey elde etmek için rüşvet veremez veya rüşvet alamaz.”²⁸⁹

²⁸⁹ Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, s. 281.

SONUÇ

Yukarıdaki ahkâm ayetleri çerçevesinde Türkiye ve Endonezya Diyanet İşleri Başkanlıklarının yayınladıkları tefsirlerin karşılaştırılması yapıldıktan sonra, aşağıdaki sonuçlar çıkarılabilmektedir.

Türkiye’deki müslüman nüfusun çoğunluğu Sünni Hanefî mezhebine bağlı ve Endonezya’daki müslüman nüfusun çoğunluğu Sünni Şafi’î mezhebine bağlıdır. Bu nedenle, iki ülkenin Diyanet İşleri Başkanlıklarının tefsirleri arasındaki ahkâm ayetlerinin yorumlanmasındaki farklılıkların incelenmesi önem arz etmektedir. Bu ülkelerin her birinin takip ettiği fıkıh mezheplerinin farklı olması ahkâm ayetlerinin de farklı yorumlanması sonucunu doğurmaktadır. Yukarıda belirli ayetlerin toplanmasıyla yapılan araştırmaya dayanarak ibadet ayetlerinde aşağıdaki ayetlerde farklı yorumların olduğu sonucuna varılmaktadır:

1. Kur’ân Yolu tefsirinde taharet konusunda Nisa Suresi 6.ayetin tefsiri şöyledir; *“Baş. Kulakların üstünde kalan kısımdır. Bu âzayı ıslak elle meshetmek farzdır. Ancak ne kadarı ve ne şekilde meshedileceği hakkında mezheplerin görüşleri farklıdır. Hanefîler’e göre başın en az dörtte birini meshetmek farzdır.”* Ancak Al-Quran dan Tafsirnya tefsirinde şöyle anlatılmıştır : *“Başı meshetmek, Şafii’ye göre sadece kafanın az bir kısmını meshetmek yeterlidir”*. Fakat daha sonra Al-Quran dan Tafsirnya’da bu ayetin tefsirine şu dipnot eklenmiştir; *“Malikilere göre tüm başını meshetmek farzdır, Hanefilere göre başın en az dörtte birini meshetmek farzdır.”*
2. Yine de taharet konusunda Nisa suresi 43. ayetin tefsiri ile ilgili, Kur’ân Yolu ve Al-Quran dan Tafsirnya tefsirlerinde mezhep farklılığı nedeniyle yine farklı açıklamalar yapılmıştır. Ancak her iki tefsirde de diğer bütün sünni mezheplerin görüşlerine yer verilmiştir. Kur’ân Yolu tefsirinde şöyle açıklanmıştır : *“Meâlinde “cinsel ilişki” diye tercüme ettiğimiz kısmın sözlük anlamı “kadına dokunmak”tır. Mezhep imamları bu ifadeyi farklı şekillerde yorumlamış ve farklı sonuçlara varmışlardır. Ebû Hanîfe’ye göre burada kadınlara dokunmak “cinsel ilişki”den*

kinaye olup maksat onlarla cinsel ilişkide bulunmaktır. Ona göre şehvetle veya şehvetsiz olarak erkeğin teni kadının tenine dokunmakla abdest bozulmaz. Şâfiî'ye göre bu ifade kinaye değil hakikattir. Maksat, erkeğin teninin kadının tenine dokunmasıdır. İster şehvetle, isterse şehvetsiz olsun erkeğin teni aralarında evlenme engeli oluşturacak düzeyde yakınlık bulunmayan bir kadının tenine dokunduğu takdirde her ikisinin de abdesti bozulur. İmam Mâlik'e göre ise erkek veya kadın karşı cinse şehvetle dokunduğu takdirde abdesti bozulur." Al-Quran dan Tafsirnya tefsirinde ise bu husus aynı şekilde anlatılmıştır. Şehvet olsun ya da olmasın mahrem olmayan kadın ve erkeğin tenine dokunulması durumunda her ikisinin abdesti bozulur. Hanefi mezhebine göre, erkeğin teninin kadının tenine dokunmasıyla abdest bozulmaz.

3. Hamile olan ve emziren kadınların oruç tutmaları konusunda Kur'ân Yolu ve Al-Quran dan Tafsirnya tefsirlerinde yine bazı yorum farklılıkları mevcuttur. Kur'ân Yolu tefsirinde şu açıklamalar yer almaktadır; *"Yaşlılık yüzünden zayıf düşmüş kimselerle emzikli ve hâmile kadınlar "oruçu tutmakta zorlananlar"a örnek olarak zikredilmiştir. Bunlardan yaşlıların oruç yerine fidye vereceklerinde ittifak vardır. Diğer ikisine gelince meselâ Şâfiî ve Mâlik'e göre bunlar da fidye verirler, sonra da mazeretleri ortadan kalkınca kazâ ederler. Hanefiler'e göre bu ikisi fidye vermezler, sonradan tutamadıkları oruçlarını kazâ ederler."* Ancak Al-Quran dan Tafsirnya tefsirinde ise şöyle açıklanmıştır: *"Şafii ve Hanbeli mezhebine göre hamile olan ve emziren kadınlar oruç tutmaları halinde bebeğin sağlığından endişeleniyorlarsa, hem fidye vermeleri hem de kazâ etmeleri gerekmektedir. Sadece kendi sağlıkları için endişeleniyorlarsa (bebekleri için endişelenmiyorlarsa) ve oruç tutamıyorlarsa, sadece orucu kaza etmeleri gerekir."*
4. Zekat konusunda, fakir ve miskin terimlerinin manası ile ilgili Kur'ân Yolu tefsirinde bu kavramların anlamları hakkında islam alimlerinin çeşitli görüşlerine yer verilmektedir. Ama *"çoğunluk bu iki terimi hiç malı veya geliri olmama ve geçimini sağlayacak ölçüde malı veya geliri olmama anlamlarıyla birbirinden ayırt*

etmeye çalışmışlar. Ancak bunların bir kısmı fakiri miskiniden, diğer bir kısmı ise miskini fakirden daha muhtaç kimse anlamında kabul etmişlerdir. Bir başka görüşe göre de yoksulluğu nedeniyle evlenemeyen kimseye evlenmesini, ilim tahsili yapamayana tahsil yapmasını, meslek icra edemeyen kişiye mesleğini yapabilmesini sağlayacak yardımlar yüklü bir meblağ tutabilirse de bir yoksula verilebilecek zekât miktarının zekâtın sosyal yardımlaşma yönünü ihlâl edecek ve fakirin hakkını zengine aktaracak düzeyde olmaması gerektiğine dikkat edilmeli, zekât alan da kendisinin bu konudaki sorumluluğunun bilincinde olmalıdır.” *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirinde ise bu kavramların anlamları hakkında daha çok Şafii mezhebinin görüşüne odaklanılmıştır. Fakir kelimesi Şafii’ye göre (İmam Şafii/ Şafii mezhebi??) mal ve iş sahibi olan ama ihtiyaçlarını karşılayamayan ve dilenmeyen kimsedir. Miskin kelimesinin manası ise mal ve iş sahibi olan ama ihtiyaçlarını karşılayamadığı için dilenmek zorunda kalan kimsedir. Miskin dilenmek suretiyle izzetinden vazgeçmektedir.

Ayrıca muamelat ayetleri ile ilgili bazı ayetlerin tefsirinde her iki tefsir eserinde bazı farklı yorumların olduğu sonucuna varılmıştır;

1. *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirinde aile hukuku ile ilgili Nisa suresi 22-23.ayetlerindeki süt kardeşliği konusunda farklı görüşleri sunmaktadır. Kaç kez emzirmenin evliliğe mani olacağı ve çocuğun kaç yaşına kadar emzirileceği hususunda Ali b. Ebi Talib, Abdullah b. Abbas, ve Katade’ den nakledilen rivayete istinaden Hanefi ve Maliki mezheplerinde sınır yoktur. Bu sütün az miktarı ile çok miktarı aynı hükümdedir. Abdullah ibn Mesut ve Abdullah ibn Zübeyr’ den nakledilen rivayete istinaden Şafii ve Hanbeli mezheplerine göre ise çocuğa bu süt en az beş defa ayrı ayrı verilmiş olmalıdır. Az olsun çok olsun farketmez. Bunun dışında, emzirilen çocuğun yaş sınırı ile ilgili iki görüş vardır. Şafî ve Hanbelilere göre bu müddet iki senedir. İkinci görüş ise Katade, ez-Zuhri ve Hasan, İbn Abbas’ tan nakledilen rivayete göre, çocuk iki yaşından önce sütten kesilirse, buna rada’ denmez. Ancak iki yaşından büyükse ama henüz sütten kesilmediyse, ve

sonrasında emzirme devam ederse o zaman bu çocuk rada' veya süt akrabalığı hükmüne dahildir.

2. Ric'i talak konusunda Bakara suresi 231.ayeti, Kur'ân Yolu tefsirinde şöyle açıklanmıştır: *"Kadınlar henüz iddetlerini tamamlamamış ve kocalar da üç boşama haklarını kullanmamış olurlarsa, yani ric'î denilen dönüşü mümkün boşamalarda, söz veya cinsel ilişki gibi fiille evliliğe dönmek mümkündür."* Fakat Al-Quran dan Tafsirny'da şöyle anlatılmıştır: *"Şafii mezhebine göre, kocanın iddet döneminde rücu yapmak için karısı ile ilişkiye girmesi haramdır. Çünkü rücu'un mümkün olduğu boşamalarda bunun gerçekleşmesi söylemeye bağlıdır. Hanefi mezhebine göre ise rücu yapmak için kocanın karısı ile cinsel ilişkiye girmesi yeterlidir."*
3. Ceza hukukunda, kısas uygulaması hakkında Bakara suresi 178.ayeti Kur'ân Yolu tefsirinde şöyle anlatılmıştır; *"İbn Abbas'a göre bu âyet, tefsir etmekte olduğumuz âyeti neshetmiş ve yalnızca cinsler arasında değil, karşı ve farklı cinsler ve statüler arasında da kısasın uygulanması hükmünü getirmiştir. Bu yorumu Nehaî, Sevrî, Ebû Hanîfe gibi müctehidler de benimsemişlerdir."* Fakat, diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilmiştir. Al-Quran dan Tafsirnya tefsirinde ise şöyle anlatılmıştır; *"Hür bir kimse bir köleyi öldürürse veya Müslüman Zimmiyi öldürürse nasıl kısas yapılacağı hususunda islam alimleri arasında farklı görüşler beyan edilmiştir. Hanefi mezhebine göre bu durumda kısasın uygulanması hükmü geçerlidir. Çünkü bu ayet karşı ve farklı cinsler ve statüler arasında da kısasın uygulanması hükmünü getirmiştir. Bakara suresi 178. ayetindeki "Hüre hür, köleye köle, kadına kadın" ifadesi cehalet döneminde olduğu gibi davranılmaması için sadece bu hükmü güçlendirme maksatlıdır. Bu ayet, insanların derecelerini ve dinlerini ayırt etmeyen Maide Suresi 45.ayeti tarafından neshedilmiştir. Fakat Maliki ve Şafii mezhebine göre bu durumda kısasın uygulanması hükmü uygulanmaz. Çünkü bu ayet eşit cinsler ve statüler arasında kısasın uygulanması hükmünü getirmiştir. Maide Suresi 45.ayet umum bir ayettir, daha sonra Bakara Suresi 78.ayeti tarafından tahsis edilmiştir. "Kâfirleri öldürdüğü için hiçbir*

mümin hakkında kısasın uygulanması hükmünü getirmemiştir.” Buhari Ali b. Ebi Talib’den naklettiği rivayetle bu hükmü desteklemektedir. Bu görüşe göre kısas hükmü uygulanmaz. Ancak başka hüküm uygulanır. Mesela diyet ödeme veya para cezasıyla cezalandırılır”.

4. Maide Suresi 38-39.ayetlerdeki hırsızlıkla ilgili hükümler ile ilgili Kur’ân Yolu tefsirinde şu açıklamalar yer almaktadır; *“Hırsız bu suçu ilk defa işlemişse fakihlerin çoğunluğuna göre sağ eli bileğinden kesilir. Suçun tekrarı halinde verilecek ceza konusunda hukukçular farklı görüşlere sahiptirler: Hz. Ali, Hz. Ömer ve Ebû Hanîfe’ye göre suçu ikinci defa işleyen hırsız te’dip için hapis ve sopa cezası uygulanır fakat eli veya ayağı kesilmez. Çoğunluğa göre ise ikincisinde sol ayağı kesilir”. Al-Quran dan Tafsirnya tefsirinde ise farklı bir açıklama vardır; “İlk defa hırsızlık yaparsa sağ eli kesilir, ikinci defa hırsızlık yaparsa sol ayağı kesilir, üçüncü defa hırsızlık yaparsa sol eli kesilir, ve dördüncü hırsızlık yaparsa sağ ayağı kesilir. Eğer yine hırsızlık yaparsa o zaman ona ta’zir yaptırılabilir. Ta’zir yetkili makam tarafından belirtilmelidir. Mesela hapsedilmesi veya başka bir yere sürgün edilmesi gerekir. Böylece artık çalamaz.”*

Dolayısıyla her iki tefsirde, Şafii ve Hanefi mezhepleri arasındaki farklılıklar, hem ibadet ayetlerinde hem de muamelat ayetlerinde yorumun içeriğini etkilemektedir. Fakat, hem Kur’ân Yolu tefsirinde hem de *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirinde ayetler yorumlanırken belli bir mezhebe eğilim gösterilmemiştir. Her ne kadar Türkiye’de Hanefi mezhebi çoğunlukta olsa da, Kur’ân Yolu tefsirinde Şafii mezhebine ait farklı görüşlerden de bahsedilmiştir. *Al-Quran dan Tafsirnya* tefsirinde de aynı şekilde yapılmıştır. Her iki tefsirde farklı yorumlar bulunsa da çeşitli görüşlere yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

- ABDULLAH, Abdullah; *Ketua Komisi Fatwa MUI Jabar Meninggal Dunia*, <http://www.pikiran-rakyat.com/bandung-raya/2014/11/14/304645/ketua-komisi-fatwa-mui-jabar-meninggal-dunia>, (29 Eylül 2018).
- AL-KHRAISHA, Lamy ve diğerleri; *The Muslim 500; The World's 500 Most influential muslims 2020*, The Hashemite Kingdom of Jordan, Jordan, 2019.
- AMINAH, Andi Nur; *Sastrawan Ali Audah Meninggal Dunia 20 Jun 2017*, <https://www.republika.co.id/berita/nasional/jabodetabek-nasional/17/06/20/oru5qf-sastrawan-ali-audah-meninggal-dunia>, (13 Eylül 2018).
- AN-NADAWİ, Abdullah Abbas; *Kamus el-fazul Kur'ânîl Kerim*, Daruş Şuruk, Cidde, 1983.
- ASMANİ, Jamal Mamur; *Biografi Intelektual KH. Sahal Mahfudh*, Global Press, Yogyakarta, 2017.
- AS-SIDDIQY, T.M.Hasbi; *Sejarah dan Pengantar Ilmu al-Qur'an*, Bulan Bintang, Cakarta, 1989.
- ATAR, Fahrettin; *MÜRÂFAA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/murafaa>, (14.03.2020)
- AYDIN, Mehmet Akif; *Anayasa*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/anayasa>, (14.03.2020).
- BILMEN, Ömer Nasuhi; *Büyük Tefsir Tarihi*, c.1, Bilmen Yay., İstanbul, 1973.
- ÇETİNER, Bedrettin; “Ahkâmü'l-Kur'ân”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1988.
- EL-KASİMİ, Muhammed Cemaletdin; *Mehasinut Te'vil*, İsa el-Bebi el-Halebi, Kahire, 1376H/1957M.
- EL-KATTAN, Menna' Halil; *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Mektebetul Me'arif, Riyad, 1981.
- EL-MEVDUDI, Ebul Ala; *el-Mebadi el-Esasiyah Lifahmil Kur'ân*, *Metode Dasar Memahami Al Qur'an*, terc. Muslimun, Bangil, Endonezya, 1992.
- Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı Resmi Web Sitesi; *Prof. Drs. Kamal Muchtar*, <http://www.kemenag.co.id>, (12 Eylül 2018).
- Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı Resmi Web Sitesi; *Prof. K.H. Ali Mustafa Yaqub*, <http://www.kemenag.co.id>, (9 Eylül 2018).
- Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı; *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.1, Penerbit Lentera Abadi, Cakarta, 2010.
- Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.2, Penerbit Lentera Abadi, Cakarta, 2010.
- Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.3, Penerbit Lentera Abadi, Cakarta, 2010.
- Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.4, Penerbit Lentera Abadi, Cakarta, 2010.
- Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.5, Penerbit Lentera Abadi, Cakarta, 2010.
- Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.6, Penerbit Lentera Abadi, Cakarta, 2010.

- Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.7, Penerbit Lentera Abadi, Cakarta, 2010.
- Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.8, Penerbit Lentera Abadi, Cakarta, 2010.
- Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Al-Quran dan Tafsirnya*, c.10, Penerbit Lentera Abadi, Cakarta, 2010.
- Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı, *Mukadimah Al-Quran dan Tafsirnya*, Penerbit Lentera Abadi, Cakarta, 2010.
- ERDOĞAN, Mehmet; *Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yay., İstanbul, 1997.
- ES-SABUNİ, Muhammad Ali; *Ravai'ul Beyan Tefsiru Ayatil Ahkâmi Minel Kur'ân*, c.2, Meketebetul 'Aşriyye, Beirut, 2017.
- ES-SUYUTİ, Celalettin; *el-İtkan fî Ulumil Kur'ân*, c.2, Darul Fikr, Beirut, 1979.
- ET-TİRMİZİ, Ebu İsa; *Sünen et-Tirmizi*, c.5, Maktabah ve Matba'ah Mustafa el-Halbi, Mısır, 1975.
- EZ-ZEHEBI, Muhammed Huseyn; *et-Tefsir vel Musfessirun*, c.2, Darun Nevadir, Kuveit, 2010.
- GHAZALİ, Khairul Imam; *Tangis Haru Ratusan Santri Antar Jenazah KH Ali Mustafa Yaqub ke Pemakaman*, <https://m.detik.com>, (9 Eylül 2018).
- Gökmenoğlu, Yrd.Doç.Dr. Hüseyin Tekin; "Ahkam Tefsirleri ve Özellikleri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Dergisi*, Konya 1994.
- GÜNGÖR, Mevlüt; *Kur'ân Tefsirinde Fıkhi Tefsir Hareketi ve İlk Fıkhi Tefsir*, Kur'ân Kitaplığı Yay., İstanbul, 1996.
- HALLAF, Abdul Vahhap; *Ilmu Usul Fikih*, Meclis al-'ala al-Indonesia li al-da'wah al-islami, Cakarta, 1972.
- İİQ Resmi Web Sitesi; Prof. Dr. KH. Ali Yafie, <https://iiq.ac.id>, (9 Eylül 2018).
- Indonesian Institute of Science Resmi Web Sitesi; *Profil Dr. Hoemam Rozie Sahil*, <http://sivitas.lipi.go.id/hoem002/>, (29 Eylül 2018).
- Indonesian Institute of Science Resmi Web Sitesi; *Profil Dr. Muhammad Hisyam*, <http://lipi.go.id/staf/detail/muha030>, (13 Eylül 2018).
- Indonesian Institute of Science Resmi Web Sitesi; *Profil Prof. Dr. Arie Budiman*, <http://lipi.go.id/staf/>, (29 Eylül 2018).
- Indonesian Institute of Science Resmi Web Sitesi; *Profil Ir. Dudi Hidayat*, <http://lipi.go.id/staf/detail/dudi002>. *Son eri.im*, (29 Eylül 2018).
- Indonesian Institute of Science Resmi Web Sitesi; *Profil Prof. Dr. Umar Anggara*, <http://lipi.go.id/siaranpress/Prof-Dr-H-Umar-Anggara-Jenie-Sang-Peloppor-Bioetika-Telah-Tiada/17466>, (29 Eylül 2018).
- Indonesian Institute of Science Resmi Web Sitesi; *Profil Prof. Dr. Hery Harjono*, <http://lipi.go.id/staf/detail/hery004>, (29 Eylül 2018).
- Indonesian Institute of Science Resmi Web Sitesi; *Profil Prof. Dr. Muhammad Hisyam*, <http://lipi.go.id/staf/detail/muha030>, (29 Eylül 2018).
- Indonesian Institute of Science Resmi Web Sitesi; *Profil Prof. Dr. Syamsul Ruskanda*, <http://lipi.go.id/staf/>, (29 Eylül 2018).
- İstanbul Müftülüğü Resmi Web Sitesi, Prof. Dr. Mustafa Çağrıçı (Özgeçmiş), <http://www.istanbulmuftulugu.gov.tr/personel/mcagrici.htm>, (6 Haziran 2018).

- KARAMAN, Hayrettin ve diğerleri; *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.1, DİB. Yay., Ankara, 2017.
- KARAMAN, Hayrettin ve diğerleri; *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.2, DİB. Yay., Ankara, 2017.
- KARAMAN, Hayrettin ve diğerleri; *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.3, DİB. Yay., Ankara, 2017.
- KARAMAN, Hayrettin ve diğerleri; *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.4, DİB. Yay., Ankara, 2017.
- KARAMAN, Hayrettin; *Bir Varmış Bir Yokmuş*, İzmir yay, İstanbul, 2008.
- KILAVUZ, Ahmet Saim, "Prof. Dr. Hayrettin Karaman", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Konya, Haziran 2004.
- KILIÇARSLAN, Mehmet; *Kur'ân-I Kerim Tarafından Belirlenen Suç ve Cezalar Bağlamında İslam'ın Suça Bakışı*, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/549463>, (14.03.2020)
- KİKİ, Rakhmad Zailani; *Genealogi Intelektual Ulama Betawi*, Cakarta Islamic Centre, 2011, <http://www.muidkiCakarta.or.id/k-h-ali-syibromalisi-ulama-aktivis-dan-wirusaha-ulung/>, (13 Eylül 2018).
- LİPİ İşbirliği, Hukuk ve Halkla İlişkiler Bürosu; *Profil Dr. Rahman Djuwansyah*, <http://lipi.go.id/berita/kukuhkan-dua-profesor-riset-lipi-harapkan-peneliti-semakin-produktif/17265>, (29 Eylül 2018).
- M, Zaenal; *Rektor Lantik Prof Dr H Rif'at Syauqi Nawawi MA Sebagai Dekan FITK*, <https://www.uinjkt.ac.id/id/rektor-lantik-prof-dr-h-rifat-syauqi-nawawi-ma-sebagai-dekan-fitk/>, (13 Eylül 2018).
- M.Ü.İ.F Resmi Web Sitesi; *Prof. Dr. Mustafa Çağrı*, <http://www.ilahiyat.marmara.edu.tr>, (6 Haziran 2018).
- MÜİF Resmi Web Sitesi, *Prof. Dr. İbrahim Kâfi DÖNMEZ*, <http://www.İlahiyat.marmara.edu.tr/elemanlar/goster.asp?Kod=42,14>, (28 Haziran 2018).
- MAHADHİR, Muhammad Saiyid; *Berapakah Jumlah Ayat Hukum?*, <https://www.rumahfiqh.com/z-77-berapakah-jumlah-ayah-hukum.html>, (28 şubat 2019).
- MANZUR, İbn; *Lisanü'l-Arab*, c.12, Dar Sadr, Beyrut, 1990.
- MAWARDİ, Afdal Zikri; *Profil KH. DR Muslih Abdul Karim, MA*, <https://gemashafamarwa.wordpress.com/2009/07/05/profil-kh-dr-muslih-abdul-karim-ma-dari-gema-shafa-marwa/>, (13 Eylül 2018).
- MURSYİD, Ali; *Pelantikan Prof. Dr. Hj. Huzaemah T. Yanggo MA Sebagai Rektor IIQ Cakarta 2014-2018*, <http://www.pesantreniiq.or.id/index.php/warta/44-warta/365-pelantikan-prof-dr-hj-huzaemah-t-yanggo-ma-sebagai-rektor-iiq-Cakarta-2014-2018>, (13 Eylül 2018).
- MUSTAQIM, Abdul; *Dinamika Sejarah Tafsir al-Qur'an*, Adab Press, Yogyakarta, 2014.
- ONAY, Ahmet; "Kur'ân Yolu" İsimli Türkçe Meal ve Tefsir Üzerine Söyleşi, *Diyanet Aylık Dergi*, Temmuz- 2004.
- ÖZEL, Ahmet; "Ahkâm", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1988.
- RAJAAYAH, Zidan; *Prof. Drs. Asjmuni Abdurrahman*, www.zidanrajaayah.blogspot.com, (10 Eylül 2018).

- Salman Harun Institute Resmi Web Sitesi; Prof. Dr. Salman Harun, <https://salmanharun.com>, (12 Eylül 2018).
- SEİD, Lebib; *el-Cemi'us Sautil Evvelil Kur'ânîl Kerim*, Darul Kutubil Arabiyah, Kahire.
- SLOMANSON, William; *Fundamental Perspectives on International Law*, Wadsworth, Boston USA, 2011.
- Subdit Kemitraan Umat Islam; *Direktori Tokoh Ulama Indonesia*, Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Cakarta, 2008.
- SUMA, Muhammed Amin; *Pengantar Tafsir Ahkâm*, Raja Grafindo Persada, Cakarta, 2002.
- SUPANGAT, İmam; *Analisa Surat al-Fath Dari Segi Klasifikasinya*, Undergraduate Thesis, UIN Sunan Ampel, Surabaya, 1994.
- Şarif Hidayatullah İslam Üniversitesi Cakarta resmi web sitesi; Prof. Dr. Hamdani Anwar, <http://staff.uinjkt.ac.id/profile.php?staff=c20de649-6ed7-91f1-392e-b0fa2d80b901>, (29 Eylül 2018).
- ŞELTUT, Mahmut; *al-İslam Akidah ve Şeriat*, Dar el-Qalam, Beirut, 1966.
- TRİSNO, Arif Agus; *Biografi KH. Sahal Mahfudh (1937-2014 M)*, Skripsi UIN Sunan Kalijaga, Yogyakarta, 2015.
- TURAN, Melih; *İslam İktisadi nedir?*, <http://islamiktisadi.net/index.php/2017/01/17/islam-iktisadi-nedir-2/>, (19.09.2019)
- UIN Cakarta Resmi Web Sitesi, Prof. Dr. Muhammad Atho Mudzhar, <https://uinjkt.ac.id>, (12 Eylül 2018).
- UIN Cakarta Resmi Web Sitesi; Dr. Ahsin Sakho Muhammad, M.A, <https://uinjkt.ac.id>, (9 Eylül 2018).
- ÜNAL, Halit; *Cem' öğle ile ikindi ve akşam ile yatsı namazlarının birlikte kılınmasını ifade eden fıkıh terimi*, TDV İslâm Ansiklopedisi, 1993, c.7.
- ÜNAL, Mehmet; *Tefsir el-Kitabı; Tefsire Giriş*, Grafiker Yay., Ankara, 2015.
- Vikipedia; Prof. Dr. Said Agil Husin Al-Munawar, M.A, <https://id.m.wikipedia.org>, (11 Eylül 2018).
- YÜKSEL, Yakup; *Fikhi Tefsir Geleneğinde Ahkâm-ı Kur'âniyye'nin Yeri*, c.4, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2015.
- ZERKEŞİ, Bedruddin; *el-Burhan fi 'Ulumil Kur'ân*, el-Mektebetul Asriyye, Beirut, 1972.
- ZÜRKANİ, Muhammed; *Menahilul İrfan fi Ulumil Kur'ân*, c.1, Darul Kitabil Arabiy, Beirut, 1995.
- "Hayrettin Karaman Hakkında", <http://www.hayrettinkaraman.net/kimdir.htm>, (6 Haziran 2018).
- "Hayrettin Karaman Kimdir", www.hayrettinkaraman.net/kimdir.htm, (6 Haziran 2018).

Öz Geçmiş

Aeni NAHDİYATİ 1994 yılında Endonezya Kudus şehri Orta Cava’da doğdu. İlk okulu Kudus şehrindeki Medrese iptidaiye “Wasilatut Taqwa” ve yine aynı şehirde Orta ve Lise okulu “Banat NU Kudus” okulunde tamamlandı. Sonra 2012 senesinde girdiği University of İslam Negeri (UIN) Sunan Kalijaga Yogyakarta İlahiyat fakültesi Tefsir bölümünden 2015 yılında “cumlaude” unvanıyla mezun oldu. Aynı zamanda Medrese “Al-Munawwir Krapyak” Yogyakarta’da Kur’an hafızlık programını tamamladı. Bundan sonra, 2016 yılında Türkiye Bursları Scholarship kazanarak Türkiye’ye geldi. 2017 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Tefsir bölümünde okumayı başladı ve 2020 yılında yüksek lisansı tamamlandı.